

Vasile Ursachi

Tezaurul
ENEOLITIC
de la Brad

TEZAUURUL ENEOLITIC DE LA BRAD, COMUNA NEGRI, JUDEȚUL BACĂU

Dr. Vasile Ursachi

Stațiunea arheologică de la Brad, comuna Negri, județul Bacău se află pe terasa stângă a Siretului, la jumătatea distanței dintre Roman și Bacău, în partea vestică a Podișului Central Moldovenesc¹, într-o zonă constituită dintr-o serie de culmi secundare, formate ca urmare a eroziunii afluenților de pe stânga Siretului asupra părții înalte a podișului² (**Fig. 1; 19/1, 2**).

Solurile fertile, abundența izvoarelor etajate cu apa lipsită de sarea celor din depresiunile joase, întinderea pădurilor, apropierea de apele curgătoare cu imensele lor bogății și peisajul variat, au atras comunitățile umane din cele mai vechi timpuri. Pe terasele Siretului, pe coastele dealurilor sau pe văile pâraielor din împrejurimi, au fost descoperite numeroase urme arheologice, începând cu epoca neolitică și până în zilele noastre (**Fig. 20**).

Botul terasei pe care se află stațiunea arheologică de la Brad pătrunde mult în zona de luncă a văii Siretului, formând un platou cu mare vizibilitate asupra terenului din jur. Acest lucru dă posibilitatea controlării unei mari părți din zona acestui râu, constituind, din aceste motive, un minunat loc pentru dezvoltarea unor așezări puternice. Locul, denumit de localnici „La stâncă”, aflat la peste 35 m înălțime de la nivelul apei Siretului, constituie o adevărată fortăreață naturală, fiind înconjurată din trei părți de apa acestui râu (**Fig. 3; 38/2**).

Săpăturile efectuate până în prezent³ au avut ca rezultat cunoașterea situației stratigrafice privind locuirea de pe acest platou, precum și obținerea unui bogat material arheologic din diferite epoci. Cele mai vechi urme de viață aparțin epocii eneolitice - cultura Precucuteni, Cucuteni A și AB, perioada de tranziție, epoca bronzului - cultura Monteoru și Noua, prima epocă a fierului Hallstatt B, epoca geto-dacică - sec. IV î. Chr. - sec. II d. Chr. și epoca medievală - sec. XIV-XVIII (**Fig. 32**).

Stratul de cultură materială eneolitic se află peste pământul galben murdar, steril din punct de vedere arheologic și are o culoare cafeniu roșcată. Adâncimea mare la care se află acest strat nu a permis o

¹V. Băcăoanu, N. Barbu, M. Pantazică, Al. Ungureanu, D. Chiriac, Podișul Moldovei, București, 1980, p. 246, fig. 42.

²Idem, p. 314.

³V. Ursachi, Cercetări arheologice efectuate de Muzeul din Roman, Carpica, I, 1968, p. 171-184; Idem, Contribuții la problema așezărilor dacice de pe Valea Siretului, Memoria Antiquitatis, I, 1969, p. 105-119; V. Căpitanu, V. Ursachi, Descoperiri geto-dacice în județul Bacău, Crisia, 2, 1972, p. 114, V. Ursachi, Principaux résultats des fouilles archéologiques de la Brad, Actes du II-e Congrès International de Thracologie, II, București, 1980, p. 61; Idem, Noi elemente de fortificații în așezarea dacică de la Brad, Materiale, Tulcea, 1980, p. 178-182; V. Căpitanu și V. Ursachi, Brad und Răcățâu zinei getisch-dakische befestigte Siedlungen (Kreis Bacău) în Thraco-Dacia, Buburești, 1976, p. 271-277; V. Ursachi, Cetatea dacică de la Brad, Thraco-Dacia, tomul VIII, 1-2, 1987, p. 100-126; Idem, Zargidava, Cetatea dacică de la Brad, București, 1995.

dezvelire totală a locuințelor sau complexelor surprinse în secțiuni, mulțumindu-ne să consemnăm descoperirile parțiale ale acestora. Grosimea acestui strat nu este aceeași pe toată lungimea șanțurilor, ea variază între 0,20-0,40 m, fiind legată de acțiunea locuitorilor din epoca bronzului, care au folosit pământul, inclusiv resturile materiale din locuirea anterioară, mai ales din centrul și nord estul platoului, pentru construirea valului de apărare (**Fig. 2**).

Locuințele eneolitice, atât cât s-au păstrat, situate mai ales către marginea platoului, au în general, un strat destul de gros de pământ ars de la pereți, sub care s-au descoperit diverse unelte, obiecte de podoabă, piese de cult, și mai ales ceramică. Niciuna dintre ele nu avea platformă de pământ ars. Se remarcă, de asemenea, numărul foarte mic al gropilor menajere și inventarul foarte sărac al lor. Cele mai multe obiecte întregi au fost descoperite în locuințe în stratul de cultură și mai ales în valul și șanțul de apărare din epoca bronzului și epoca dacică.

Cele mai vechi urme ale acestui strat aparțin culturii Precucuteni II și III, între acestea amintim vase piriforme, pahare, capace etc., decorate cu motive incizate, idoli antropomorfi de diferite mărimi, uniidecorați prin incizii, caracteristici acestei epoci⁴. În cel de al doilea nivel eneolitic de aici sunt caracteristice, mai ales, vasele pictate aparținând culturii Cucuteni, fazele A și AB, reprezentate prin câteva exemplare întregi și întregibile, precum și prin multe fragmente ceramice, care păstrează destul de bine pictura, pe baza căreia putem să le atribuim fazelor culturii Cucuteni, bine definite în alte așezări⁵.

Situația oarecum specifică acestei așezări, după cum am amintit mai sus, de lucrări constructive ale epocii bronzului, nu a permis o delimitare stratigrafică pe tot spațiul cercetat, mulțumindu-ne cu ceea ce s-a putut realiza, din acest punct de vedere, în puținele zone unde s-au observat suprapuneri de locuințe, sau alte complexe aparținând fazelor amintite ale culturii Cucuteni.

Din datele pe care ni le oferă cercetările de până acum, putem constata faptul că așezarea eneolitică de pe acest platou nu avea o întindere prea mare. În orice caz, ea nu depășea prea mult limitele zonei fortificate din epoca bronzului, fapt demonstrat de lipsa nivelului eneolitic în așezarea deschisă. Faptul că s-au descoperit locuințe eneolitice, care au fost tăiate de fortificația epocii bronzului, demonstrează că întinderea așezării din această epocă era ceva mai mare decât platoul fortificat al epocii bronzului, dar mai mică față de limitele fortificației dacice. De asemenea, nu s-a putut constata dacă a existat sau nu o fortificație a așezării eneolitice, ea ar fi putut exista în zona șanțului de apărare dacic, dar aceasta nu poate fi controlată din cauza proporțiilor mari ale acestuia din urmă⁶.

⁴Silvia Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni*, București, 1974, p. 75-84, 95-98.

⁵Vl. Dumitrescu, Hăbășești, 1954, p. 275-402; R. Vulpe, *Izvoare*, București, 1957; Vl. Dumitrescu, *La station prehistorique de Traian, Dacia, IX-X*, 1945, p. 11-114; M. Petrescu-Dîmbovița, *Les principaux résultats des fouilles de Trușești*, *Analele Științifice ale Universității Al. I. Cuza, Iași, seria nouă, III*, 1957, fasc. 1-2; A. Nițu, *Șt. Cucoș, Dan Monah, Ghelăiești (Piatra Neamț)*, *Săpăturile din anul 1969 în așezarea cucuteniană „Nedeia”*, *Memoria Antiquitatis, III*, 1971, p. 11-64.

⁶V. Ursachi, *op. cit.*, Tulcea, 1980, p. 178-182.

Lăsând la o parte importantele urme materiale legate de epocile următoare⁷, în rândurile de față ne vom ocupa de o descoperire de excepție, făcută cu prilejul campaniei de săpături din anul 1982, care a îmbogățit patrimoniul muzeistic și științific al țării cu un interesant tezaur de obiecte de podoabă aparținând epocii eneolitice. Tezaurul este compus din peste 480 obiecte de podoabă din metal și os și constituie unul dintre marile - ca număr de piese - tezaure din aria culturilor eneolitice din sud-estul Europei. A fost descoperit într-o mică adâncitură din apropierea unei locuințe aparținând culturii Cucuteni, faza A, fiind așezat într-un vas de tip askos, păstrat, la rândul lui, fragmentar, lipsindu-i din vechime, partea superioară (**Fig. 4, 5**). Din punct de vedere stratigrafic, locul tezaurului se află la jumătatea stratului eneolitic, la adâncimea de 2,60-2,80 m. Sub acest nivel s-au mai descoperit fragmente ceramice din cultura Precucuteni, după cum, deasupra depozitului s-au aflat fragmente ceramice, chirpic ars și alte urme materiale din faza Cucuteni AB. De menționat, că locul depozitului se află la extremitatea sudică a secțiunii S-XXVI, la mică distanță de peretele abrupt dinspre râul Siret. În acest fel, doar o întâmplare a putut salva de la o pierdere irecuperabilă a unui tezaur de obiecte din această perioadă, deoarece anual mari bucăți de pământ din această zonă se dislocă și se prăbușesc în apa Siretului. Însăși configurația terenului din perioada cercetărilor acestei secțiuni arăta că doar o parte din nivelul epocii bronzului și cel eneolitic, de aproximativ 2 m lungime, mai existau în această zonă, panta abruptă, consemna lipsa straturilor superioare (**Fig. 14**).

Dăm în continuare, descrierea pieselor din tezaur:

1. Vasul askos (inv. 20276) confecționat dintr-o pastă cărămie, grosieră, cu multe cioburi pisate în compoziție, ceea ce îi dă un aspect zgrunțuros la exterior. În interior, de asemenea, cărămiziu, este bine netezit, cunoscându-se, în unele locuri, urmele degetelor, care au făcut această netezire. Are o formă neregulată, cu fundul oval, având diametrul lung de 18,3 cm și cel scurt de 15,4 cm. Se păstrează partea inferioară a vasului, cu înălțimea de 12 cm, la unul din capete se păstrează o mică parte din toartă, cu secțiune ovală, care pornește din corpul vasului, din zona mai bombată a acestuia. În apropiere nu s-a mai găsit nici un fragment de vas, ceea ce presupune că acesta era lipsit de partea superioară încă de la data ascunderii tezaurului (**Fig. 21, 22, 15**).

2. Brățară de aramă (inv. 17576), făcută dintr-o bară prelucrată prin ciocănire, de formă rombică, având capetele ascuțite și suprapuse pe o porțiune de circa 1/3 din circumferința piesei. Grosimea maximă a barei este de 1,3 cm în zona centrală iar cea minimă, la capete, de 0,5 cm. Diametrul exterior al piesei este de 9,2 cm, cel interior de 6,6 cm, iar greutatea de 255 g. Piesa păstrează o patină nobilă, verde, aproape pe toată suprafața, cu mici porțiuni unde se observă un atac de oxidare, mai ales în zona capetelor ascuțite și suprapuse. Tot aici se observă și unele ciupituri și neregularități de la ciocănire (**Fig. 6/1; 23/1; 24/1**).

⁷Vezi nota 3.

3. Brătară de aramă (inv. 17577) aproape identică cu cea descrisă mai sus, cu capetele, de asemenea, ascuțite și suprapuse pe 1/3 din circumferință.. Grosimea barei din care a fost executată este aceeași. Doar diametrul este ceva mai mic, de 9 cm cel exterior și 6,2 cm cel interior, cu o greutate de 190 g. Ca și brățara anterioară, păstrează patina nobilă și urme de la prelucrarea prin ciocănire. Capetele deși suprapuse, nu se ating, ci se află la circa 2-3 cm distanță (**Fig. 6/2; 23/2; 24/2**).

4. Topor de aramă (inv. 17575), de tipul „cu brațele în cruce”, având un braț mai lung, modelat la capătul exterior în formă rombică, celălalt, mai scurt, sub formă de daltă. Pe fețele laterale este prevăzut cu o nervură în relief, care le separă în două părți egale, ambele brațe fiind trase spre interior. Este prevăzut cu o gaură pentru introducerea cozii de lemn, de formă ovală, cu axul lung de 2,1 cm pe direcția celor două brațe și axul scurt de 1,7 cm. Axul lung este puțin deplasat spre stânga față de axul piesei, de unde și diferența de grosime între pereții piesei în această zonă, de 0,6 cm într-o parte și 0,5 cm în cealaltă. Toporul capătă o lățime mai mare în zona găurii pentru coadă, ca o mică umflătură, care, fără a-i diminua eleganța, îi conferă o rezistență mai mare. Pe direcția axului scurt al găurii pentru coadă, în exterior, este prevăzut cu o nervură în relief, care marchează, pe ambele laturi, dimensiunile maxime ale piesei, la exterior, este de 2,7 cm, iar lățimea în aceeași zonă de 1,4 cm. Lungimea toporului este de 16 cm, din care brațul scurt sub formă de daltă de 4,5 cm, lățimea de 1,5 cm și grosimea de 0,4 cm, iar brațul lung de 11,5 cm, cu lățimea maximă a rombului de 4 cm și grosimea de 0,4 cm, cu corpul hexagonal, format din cele 6 muchii ale piesei, care se păstrează pe toată lungimea lui. A fost confecționat prin turnare, foarte bine șlefuit, în așa fel că nu se cunoaște nicio urmă de la turnare. Gaura pentru coadă este, de asemenea, foarte bine șlefuită. Toporul păstrează patina nobilă, cu mici porțiuni atacate de oxidare, unde culoarea este verde deschis. Nu are urme de folosire (**Fig. 7; 25; 36**).

5. Disc de aur (inv. 17574), convex, de formă ovală, cu diametrul lung de 6,3 cm și cel scurt de 5,9 cm, lucrat dintr-o foiță de aur cu grosimea de 0,5 cm, prin ciocănire la rece, având o greutate de 17,5 g. Este prevăzut cu două găuri pentru agățat, executate din exterior către interior cu un obiect rotund, fără a mai fi șlefuit marginile acestor găuri în interior. Găurile se află în partea de sus a piesei, echidistant față de axul scurt al ei, la distanță de 1,4 cm una de alta, pe orizontală și la 1,1 cm față de marginea de sus a discului. Mijlocul bombat al piesei este turtit, fie accidental, fie de la folosire, având o gaură neregulată, aflată, aproximativ, în centrul piesei, obținută, probabil în procesul efectuării reparației, respectiv îndreptării ei, fără a se realiza, însă, această reparație. La 2 mm spre interior de marginea piesei se află un decor format din 51 perle realizate în tehnica „au reproussé”, dinspre interior spre exterior. Unele din ele au vârfurile tocite, devenind astfel găurele, fie de la tocire prin folosire, fie de la baterea mai tare a uneltei ascuțite cu care au realizat acest decor. Distanța dintre două perle este de circa 0,4 cm. Piesa este foarte bine șlefuită și nu se observă urmele de la prelucrarea prin ciocănire (**Fig. 8/1; 26**).

6. Disc de aur (inv. 17573), convex, de formă ușor ovală, cu diametrul lung de 4,8 cm și cel scurt de 4,6 cm, lucrat dintr-o foiță de aur, puțin mai subțire decât cea de la discul anterior, prin ciocănire. Este prevăzut cu două găuri pentru agățat, dispuse, de asemenea, în partea de sus a piesei, echidistant față de axul scurt, la 1,6 cm distanță una de alta și la 0,9 cm de marginea actuală a piesei. Spunem marginea actuală, deoarece discul, în forma lui inițială era mai mare, de aceeași factură cu cel precedent, dar, fie din cauza uzurii, fie că motivul decorării cu perle „au repoussé” nu a fost executat cu grijă, piesa a fost tăiată exact din zona decorului amintit, observându-se, pe cea mai mare parte din circumferință, urmele găurilor de la motivul decorativ amintit. Tăierea piesei fiind executată pe axul acestor perle, astfel că marginile actuale ale discului sunt zimțate. Cele două găuri pentru agățat nu sunt identic executate - una este făcută de la exterior către interior, iar cealaltă, invers, marginile rămânând la amândouă, neșlefuite. Mijlocul piesei este marcat de o mică adâncitură realizată cu un obiect ascuțit, de la exterior către interior, fără a străpunge piesa. Ca și la prima piesă, atât la exterior, dar mai ales la interior, nu se observă urmele de la prelucrarea prin ciocănire. Greutatea discului este de 9 g (**Fig. 8/2; 27; 35/2**).

7. - 262 mărgelile inelare de aramă, de formă cilindrică, cu diametrul de 3 mm și lățimea de 1-1,2 mm, confecționate din tuburi de tablă cu grosimea de 0,5 mm. Tuburile, dacă admitem că din ele erau tăiate aceste mărgelile, erau confecționate prin ciocănire dintr-o bucată de tablă, inelare pe o tijă cilindrică având marginile nesudate, așa încât mărgelile apar, de asemenea, cu capetele unite, fără a fi sudate. Nu este exclus ca fiecare mărgică să fi fost făcută din bucățele mici de tablă, îndoite pe o tijă, cu capetele unite. Nu știm în ce măsură meșterii de atunci dispuneau de unelte care să taie atât de bine tuburile presupuse a fi existat pentru confecționarea mărgelilor. Cert este că niciuna din mărgelile nu este sudată. Deși sunt făcute din foiță atât de subțire, se păstrează destul de bine. Unele din ele au o culoare mai deschisă, spre verde crud, altele maroniu. Multe din ele nu s-au mai păstrat, este de presupus că cel puțin 30-40 bucăți au fost distruse prin oxidare, așa încât putem presupune că numărul lor era, inițial, de circa 300 exemplare. Noi nu am luat în calcul fragmentele, care deja au fost descoperite și păstrate în colecțiile noastre. De remarcat lățimea, aproape identică la toate exemplarele. Unele dintre ele sunt deja sudate câte două, trei sau patru la un loc, sudura făcându-se prin oxidare în condițiile zacerii îndelungate în pământ. Acest lucru confirmă și faptul că au fost depozitate în colier, firul care le ținea nu s-a mai păstrat, chiar dacă el ar fi fost de aramă (**Fig. 9/2; 18/1**).

8.- 12 mărgelile de aramă, tubulare, cu diametrul de 4 mm și lungimea de 4-6 mm, confecționate după același procedeu ca la mărgelile cilindrice. Aici se observă mai bine îmbinarea capetelor foiței de tablă. Sudarea la 3 exemplare, a câte o mărgică cilindrică explică faptul că făceau parte din același colier (**Fig. 9/4; 28/2; 35/3**).

9.- 15 mărgelile rotunde, confecționate dintr-o pastă negricioasă, sticloasă, cu diametrul de 2-3 mm și prevăzute cu o gaură pentru înșirat pe colier. Gaura are un diametru mai mic de 1 mm ceea ce înseamnă că

firul era destul de subțire. Și din aceste mărgelile au fost descoperite fragmente, ceea ce arată că numărul lor, inițial, putea fi mai mare (**Fig. 9/3; 28/2; 35/4**).

10.-190 mărgelile din dinți (canini) de cerb, de dimensiuni variabile, în funcție de vârsta și mărimea exemplarului de cerb de la care au fost recoltați; de la 1,7 cm lungime cel mai mic, la 3 cm cel mai mare, prevăzute cu o gaură pentru agățat, uneori destul de largă. Unele exemplare sunt prevăzute și cu o a doua gaură, dacă prima era ruptă din cauza folosirii sau în timpul confecționării. Câteva din aceste mărgelile par a fi confecționate din oase de la alte specii de animale, imitând forma caninului de cerb. Toate piesele au o culoare verzuie, obținută din contactul milenar cu piesele de aramă (**Fig. 29; 16**). După unele caracteristici privind mărimea și prelucrarea lor am deosebit următoarele categorii de mărgelile:

a – 12 exemplare cu dimensiunile de 1,5-1,6 cm lungime și 0,8-0,9 cm lățime, găurile pentru agățat variază între 0,2-0,5 mm (**Fig. 10/2**).

b – 40 exemplare cu dimensiunile de 1,7-1,9 cm lungime și 1-1,3 cm lățime; găurile pentru agățat sunt ceva mai largi, între 0,5-0,6 mm la aproape toate exemplarele. Grosimea unora din ele este de asemenea, mult mai mare decât la grupa anterioară (**Fig. 10/1**).

c – 36 exemplare cu dimensiunile de 2-2,4 cm lungime și cu lățimea de 1,3-1,4 cm. Majoritatea pieselor din această categorie au găurile pentru agățat foarte largi, de circa 0,6 mm, precum și partea interioară destul de groasă (**Fig. 11/1**).

d – 72 mărgelile de dimensiuni mai mari, cuprinse între 2,5-2,7 cm lungime și 1,4 cm lățime. De remarcat că această categorie de mărgelile au găurile pentru agățat cele mai mici în diametru, în marea lor majoritate de circa 0,2 mm sau chiar 0,1 mm (**Fig. 10/3**).

e – 11 exemplare de dimensiuni variabile, care sunt prevăzute cu câte două găuri pentru agățat, una din ele distrusă, ceea ce a necesitat efectuarea celei de a doua, pentru a putea fi agățate în colier (**Fig. 11/2; 33/2**).

f – 19 mărgelile din canini de cerb, de dimensiuni mijlocii, care au fost bine șlefuite, unii chiar fațetați. Nu este exclus ca o parte dintre aceștia să fie făcuți din oase de la alte specii de animale, dar prelucrați în forma caninilor de cerb (**Fig. 12; 34/1, 2**).

În afară de exemplarele prezentate, în vas au mai fost descoperite fragmente de la cel puțin 20-30 canini de cerb. Presiunea pământului sau alte motive au făcut ca o parte din aceste mărgelile să se sfarâme, neputându-se reconstitui din cauza bucăților prea mici din ei. Cert este că numărul mărgelilor din canini de cerb din colierul depozitat, număra mai bine de 220 exemplare (**Fig. 17/1, 2; 18/1, 2**).

11. - 2 mărgelile cilindrice din marmură albă, bine șlefuite, cu diametrul de 0,6 cm și lățimea de 0,2 cm. Diametrul găurii pentru agățat este de 0,25 cm, care presupunem că încheia colierul de mărgelile compus din cele 480 piese întregi, sau cele peste 540 exemplare, dacă adăugăm pe cele distruse din cauza condițiilor de zacere în pământ (**Fig. 9/6; 33/1**).

12. - 2 verigi din sârmă de aramă, cu capetele suprapuse, având diametrul de 1,4 cm, iar grosimea sârmei de 0,15 cm. Presupunem că aceste piese se aflau la capetele firului, care încheia colierul, cu ajutorul cărora, probabil, se încheia la gât această frumoasă și bogată podoabă (**Fig. 9/5; 33/1**).

În imediata apropiere a locului în care s-a descoperit depozitul, la capătul opus al locuinței cucuteniene, spre est, s-au descoperit alte trei piese de aramă, care, deși nu fac parte din depozit, au o strânsă legătură cu cel care a ascuns piesele respective. Prezentăm și aceste piese, care, așa cum spuneam, pot avea o legătură cu descoperirea noastră:

1.- Disc de aramă (inv. 17580), convex, rotund, cu diametrul de 3,2 cm, prevăzut cu două găuri pentru agățat sau cusut, dispuse echidistant, ceva mai sus de linia diametrului, la 0,2 cm de la marginea piesei. Diametrul găurilor este de 0,2 cm. Marginea piesei este șlefuită, cu excepția unei mici părți, de circa 1 cm, în partea de sus, unde este zimțat, fapt ce ne îngăduie să presupunem că ar putea avea, cel puțin în această zonă, un decor „au repoussé”, ca la exemplarul de aur din depozit. În partea opusă zimților, marginea este ușor teșită și șlefuită. Piesa este bine șlefuită, necunoscându-se urmele unei prelucrări prin ciocănire, dar nici urmele turnării, tehnici posibile pentru confecționarea lor. Tabla de aramă din care este confecționat are o grosime de circa 0,05 cm (**Fig. 13/3; 30/1**).

2. - Disc de aramă (inv. 17579), convex, mai puțin bombat decât precedentul, rotund, cu diametrul de 2,9 cm, făcut dintr-o foiță de tablă groasă de circa 0,05 cm. Marginile piesei prezintă pe unele porțiuni neregularități, probabil de la tăiere, în rest este bine șlefuită și nu se cunosc urme de prelucrare. Nu este prevăzut cu găuri pentru prindere, în schimb, aproximativ în centrul concav al piesei, este prinsă, prin sudură, o urechiușă, de asemenea, din aramă. Gaura urechiușei este de aproximativ 0,1 cm, în timp ce urechiușa are 0,15 cm grosime. În acest fel piesa, spre deosebire de celelalte, devine un nasture, cu o folosire, evident, alta decât discurile convexe amintite mai sus (**Fig. 13/1; 30/2**).

3. - Disc de aramă (inv. 17578), ușor convex, de formă ovală, cu diametrul mare de 5,3 cm și cel mic de 4,6 cm, confecționat dintr-o foiță de tablă de circa 0,1 cm grosime. Marginile piesei sunt bine șlefuite, cu excepția unei mici porțiuni, de circa 2,2 cm în partea de sus și de jos, unde este ușor neregulat, probabil de la tăierea foiței de tablă și unde șlefuirea nu s-a mai făcut cu atâta grijă ca în restul marginii. Pe diametrul maxim, echidistant, de circa 0,2 cm de margine se află două găuri pentru agățat cu diametrul de 0,2 cm. Convexitatea piesei nu este atât de pronunțată, iar pe mijlocul concav, pe o porțiune de circa 1 cm se află un metal topit, care ar fi putut servi la lipirea unei urechiușe, ca la exemplarul precedent, la care s-a renunțat, făcându-se, în acest fel cele două găuri de agățat sau cusut. Metalul topit, neșlefuit, a rămas, însă, în zona amintită. Nici această piesă nu are urme de ciocănire sau turnare (**Fig. 13/2; 30/3**).

Toate cele trei piese de aramă sunt destul de bine păstrate, având o patină nobilă pe cea mai mare parte a suprafețelor, cu excepția unor mici

zone unde atacul prin oxidare este vizibil, mai ales prin culoarea verzui deschis.

Din prezentarea făcută reiese, destul de clar, că avem de a face cu un tezaur de obiecte de podoabă, care aparținut unui personaj important din așezarea Cucuteni de la Brad. Acest număr destul de mare de obiecte ale depozitului, au fost ingenios așezate în vasul în care au fost găsite. Astfel, jos, pe mijlocul vasului, era așezat, mai întâi, discul convex, mare din aur, cu convexitatea în jos, peste care erau așezate mărgelile de aramă, marmură și canini de cerb, toate făcând parte dintr-un colier al cărui fir de legătură nu a lăsat nicio urmă; peste acestea s-a așezat toporul de aramă, care avea o poziție ceva mai laterală, peste care se aflau cele două brățări de aramă. Între ele, datorită numărului mare de piese, se mai aflau încă, până sus, mărgelile colierului, mai ales cele din canini de cerb, peste care, în partea de sus, pe mijlocul ultimei brățări, se afla discul de aur mic, așezat cu convexitatea în sus. Aceasta dovedește grija posesorului de a le ascunde sau eventual, de a le păstra, fie în condițiile unei părăsiri forțate a așezării, în care caz, întoarcerea nu a mai avut loc, fie în condițiile în care păstrarea obișnuită în acest fel, a fost surprinsă de un atac, care nu a mai dat posibilitatea posesorului să ajungă în așezare pentru a le salva, rămânând astfel, necunoscute noilor veniți. Noile locuințe ale nivelului AB a culturii Cucuteni, care au suprapus nivelul depozitului, nu au mai atins zona aceasta. În orice caz, atât locul în care se aflau piesele cât și descoperirile din imediata apropiere, înlătură posibilitatea ca ele să reprezinte un inventar funerar. Pe toată suprafața cercetată până în prezent, care însumează mai bine de 50% din așezarea cucuteniană, nu s-a surprins niciun mormânt, care să dateze din această perioadă. Primele morminte de pe acest platou aparțin perioadei de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, dar și acestea se află către marginea de NE a platoului, adică la circa 50-60 m de zona descoperirii tezaurului nostru (**Fig. 37/1-2**).

Valoarea deosebită a acestui tezaur constă în faptul că multe din piesele componente reprezintă adevărate noutăți, unicate sau rarități pentru o întinsă zonă din sud-estul Europei. Analiza succintă a caracteristicilor acestor obiecte de podoabă, în contextul descoperirilor din aria culturii Cucuteni sau a zonelor învecinate, din această perioadă, ne îngăduie să vedem locul pe care îl ocupă descoperirea de față și valoarea științifică a pieselor componente, mai ales că avem de a face cu o descoperire făcută în cadrul unor săpături sistematice, când observațiile stratigrafice aduc elemente mai sigure de datare.

În acest context este necesar să încercăm stabilirea unor legături cu descoperirile similare din alte zone, în vederea datării și lămuririi unor aspecte privitoare la împrejurările în care s-a făcut depozitarea, precum și alte probleme legate de viața materială și spirituală a populațiilor care au locuit pe aceste meleaguri în perioada eneolitică.

Vasul askos, deși frecvent în culturile neo-eneolitice din zona sud-est europeană este destul de rar în aria culturii Cucuteni -Tripolie, unde se cunosc doar câteva exemplare, de tipul simplu al formelor înalte, cu sau

fără picioare, prevăzute cu o toartă⁸. Cele mai apropiate analogii ale vasului de la Brad se găsesc, totuși, în spațiul carpato-dunărean, în culturile Vinča-Turdaș, Gumelnița. Astfel, askosul de la Turdaș⁹, din cultura Vinča-Turdaș, deși asemănător cu exemplarul nostru, se deosebește de acesta, mai ales, prin prezența picioarelor, a decorului și lipsa torților. Un exemplar mai apropiat ca formă, fără piciorușe, este cel descoperit la Kalino, din cultura Gumelnița A2 (Karanovo VI) din Tracia¹⁰. Tot acestei culturi îi aparțin și multe alte exemplare, ca de pildă cele de la Ciolănești¹¹, Karanovo VI¹², Căscioarele¹³, Verbicioara și Brăilița¹⁴.

Tipul acesta de askos apare în aria eneolitică carpato-balcanică, prin cele două forme - scundă și înaltă - din zona egeeană, unde își fac prezența încă din epoca neolitică. Astfel, askosul simplu de la Nea-Nikomedia (Macedonia), Larissa (Tesalia), Hacilar VI (Anatolia) din Asia Mică și Tell Arpacie și Susa din Mesopotamia și Elam, care apare din epoca neolitică, are cele mai strânse corespondențe tipologice cu exemplarele din aria culturii Gumelnița și cele mai apropiate cu exemplarul de la Brad¹⁵.

Lăsând la o parte un mare număr de vase prezente în culturile eneolitice ale zonei carpato-danubiene, care au forma de animal sau cu atribute de animal, credem că cele prezentate sunt edificatoare în a ne permite constatarea că askosul de la Brad are cele mai apropiate analogii cu exemplarele deja amintite și face parte din aria culturii Gumelnița A2 - Karanovo VI, ca un produs ajuns aici prin schimburile comerciale existente în această perioadă între populațiile gumelțene și cucuteniene, fapt demonstrat, de altfel și de alte piese prezente în inventarul așezărilor din această vreme, care demonstrează existența acestor legături de schimb.

Cu toate că forma, ca atare, nu lipsește din aria culturii Tripolie-Cucuteni, compoziția pastei și tipul de askos folosit la Brad pentru depozitarea obiectelor de podoabă, amintește de numeroasele exemplare balcano-dunărene, care aparțin culturii Gumelnița A2.

Cele mai apropiate analogii ale celor două brățări de aramă, le aflăm, de asemenea, în aria culturilor eneolitice din sud-estul Europei, și în special, în culturile Ariușd, Tripolie-Cucuteni-Petrești, Tisza-Polgar, Bodrogkeresztur și Gumelnița-Karanovo VI. Astfel, se cunosc brățări plurispiralice în câteva morminte de la Brzesc-Kujawski și Jordansmühl din

⁸A. Nițu, Reprezentanțele zoomorfe plastice pe ceramica neo-eneolitică carpato-dunăreană, *Arheologia Moldovei*, VII, 1972, p. 21; M. Petrescu-Dîmbovița, Săpăturile arheologice de la Foltești, SCIV, II, 1951, p. 256, fig. 3/3; Idem, Cetățuia de la Stoicani, *Materiale*, I, 1953, p. 70, fig. 30/2, 40/1; S. N. Bibikov, Rannetripolskoe poselenie Luka-Vrublevetkaia na Dnestre, M.I.A., 38, Moscova-Leningrad, 1953, p. 140, fig. 40; Un exemplar de askos s-a descoperit și în tellul cucutenian de la Poduri-Moinești, jud. Bacău – informație Gh. Dumitroaia.

⁹M. Roska, *Die Sammlung Zsófia von Torna*, Cluj, 1941, pl. CIV/5.

¹⁰G. Georgiev, Kulturgruppen der Jungstein-und der Kupferzeit in der Ebne von Thrazien (Sfudbulgarien), în *L'Europe à la fin de l'âge de la pierre*, Praga, 1961, pl. XXVI/8a-b.

¹¹A. Nițu, op. cit., A. M., VII, p. 21, fig. 8/2.

¹²G. Georgiev, op. cit., Praga, 1961, p. 80, pl. XXIII/4.

¹³Gh. Ștefan, Les fouilles de Căscioarele, Dacia, II, 1925, p. 162, fig. 22/4, 24/39.

¹⁴D. Berciu, Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări, București, 1961, p. 98 și urm., fig. 15/1-2; N. Harțușe, I. T. Dragomir, Șantierul de la Brăilița, *Materiale*, III, 1957, p. 133-134, fig. 4/1, 2.

¹⁵A. Nițu, op. cit., A. M., VII, p. 25-26, fig. 32/5, 6, 8, 35, 1, 2; 36/1-3.

Polonia, unele cu decor, care aparțin unei perioade corespunzătoare culturii Tisa-Cucuteni A. Deosebirile dintre acestea constau în faptul că nu au forma rombică în secțiune, ca cele de la Brad, sunt plate, unele au decor incizat și au două sau mai multe spirale¹⁶. Tot plurispiralice sunt și cele trei brățări de la Ariușd, descoperite în depozit¹⁷, care se deosebesc, de asemenea, prin numărul spiralelor și secțiunea cilindrică sau rectangulară, precum și celelalte două piese din sârmă groasă de aramă, mai mari, descoperite tot la Ariușd¹⁸. Alte câteva brățări, cum ar fi cele de la Cața, jud. Brașov și Turdaș, din cultura Petrești¹⁹, care sunt deosebite, cu secțiunea triunghiulară sau rectangulară, dar cu elemente comune, care le apropie ca tip. Brățări cu secțiunea rotundă, dreptunghiulară sau în forma literei D au fost descoperite și într-un mormânt din Nalciscovo mogila²⁰. Tot în această categorie intră și brățările plurispiralice din depozitul de la Cărbuna²¹. În aria culturii Cucuteni se cunosc, de asemenea, mai multe brățări de aramă, în mare majoritate plurispiralice sau deschise și cu secțiunea rotundă, plată sau în forma literei D, printre care se remarcă cele de la Ruginoasa²², care aparțin fazei A a culturii Cucuteni, ca de altfel și cele două exemplare de la Izvoare²³, precum și piesele din depozitul de la Hăbășești²⁴. Două brățări deschise la capete s-au descoperit și în săpăturile de la Cucuteni²⁵.

Singura piesă aproape identică cu cele de la Brad, este cea descoperită la Poduri-Moinești, jud. Bacău, provenită din săpăturile recente efectuate într-un tell cucutenian²⁶. Este vorba de un capăt ascuțit al unei brățări, cu secțiunea rombică, a cărei datare, din păcate, nu poate fi precizată, din cauza condițiilor de descoperire. Piesa, curățată în laboratorul Muzeului din Piatra Neamț, are elemente vizibile privind modul de prelucrare, fiind ușor de observat repetatele lovături, care au pliat, prin ciocănire, de mai multe ori, placa, bara sau lingoul de aramă din care s-a confecționat brățara, până să se formeze bara rombică. După cât se pare, totuși, fragmentul de brățară ar aparține, de asemenea, unei faze a culturii Cucuteni A sau AB. Pentru zona culturii Gumelnița-Karanovo VI, cele mai bune analogii pentru piesele în discuție sunt cele de aur din necropola de la Varna. După cum se știe aici au fost descoperite 12 brățări din aur, având secțiunea triunghiulară, în forma literei D, sau cu corpul bombat, toate închise,

¹⁶K. Jaszewski, *Cmantarzyska Kultury ceramiki Wstegowej i zwiazne Z nimi slady osadnictwa w Brzesciu Kujowskim*, în *Wiadom. Archeol.*, Varșovia, 1938, tom. XV, pl. ZVI/3; XIX/4; XXI/4; XXXIX/2, 7, 8, 12.

¹⁷F. László, *Dolgozatok*, Cluj, 1941, tom I, p. 258, fig. 93 și 94.

¹⁸H. Schoeller, *Die stein Kupferzeit Siebanbungens*, p. 61, fig. 41, 43.

¹⁹K. Horedt, *Die Altasten Neolithischen Kupferfunde Rumäniens*, *Jahres schrift für mitteldeutsche Vorgeschichte*, Band 60, Berlin, 1976, p. 178, fig. 2a și b.

²⁰B. M. Masson, N. I. Merpert, *Arheologia SSSR, Eneoliticul în URSS*, Moscova, 1982, p. 163, pl. I.II/24-29; p. 169, I.III/42-43.

²¹G. P. Sergheev, *Rannetripolskii klad i S. Karbuna*, în *Sovetskaia Arheologia*, II, 1963, p. 139, fig. 4/1, 2; fig. 3, 4.

²²H. Dumitrescu, *La station préhistorique de Ruginoasa, Dacia*, tom III-IV, p. 56-87, fig. 4, 12, 13.

²³R. Vulpe, op. cit., București, 1957, p. 262, fig. 273/3, 4.

²⁴VI. Dumitrescu, op. cit., București, 1954, p. 436, fig. 41/2, 3; p. 437, pl. CXXIV/2, 3; p. 439.

²⁵H. Schmidt, *Cucuteni*, p. 62, pl. 30, 13, 15, 16.

²⁶Informație dată de Dan Monah.

unele bi și trispiralice²⁷. Autorul cercetărilor de aici sincronizează necropola cu cele vecine -Kodjadermen - Russe - Karanovo VI - Gumelnița²⁸. Cultura Gumelnița, la nordul Dunării, nu cunoaște în inventarul așezărilor, brățări de acest fel, cu toate că piesele de aramă sunt destul de frecvente²⁹. Doar două piese, din depozitul de la Hârșova³⁰, pot fi considerate brățări, care au capetele apropiate și cu secțiunea rotundă (**Fig. 38/1**).

După cum se poate observa, aproape toate analogiile, circumscrisu o zonă destul de întinsă, în care brățările de aramă, cele mai numeroase, aparțin culturilor eneolitice nord dunărene, iar cele de aur, în cuprinsul culturii Gumelnița-Karanovo VI. Cu toate analogiile semnalate, brățările de la Brad, atât prin formă cât și prin greutate se constituie în unicate ale culturii eneolitice din sud-estul Europei, putând constitui un tip aparte, tipul Brad.

Toporul de aramă face parte din marea grupă a topoarelor cu gaura de înmănușare transversală, de tipul „cu brațele în cruce”³¹ și prezintă unele analogii cu câteva exemplare descoperite în Bulgaria, ca de pildă toporul din mormântul nr. 4 de la Varna³². O piesă asemănătoare a fost descoperită și în țara noastră, la Fîstîci-Vaslui³³. Acest tip de topor își are originea în tipul Vidra, varianta B, după H. Todorova, cu evoluție în tipul Devnja și Devnja-Varna³⁴. Tipul Varna reprezintă o dezvoltare ulterioară a tipului Coka-Varna³⁵ și totodată o succesiune cronologică.

Niciunul dintre exemplarele descoperite în Bulgaria sau în țara noastră nu este absolut identic cu toporul de la Brad. El se deosebește de toate celelalte, în primul rând, prin secțiunea hexagonală a corpului și partea rombică a tăișului, la care se adaugă acea nervură longitudinală, precum și nervura transversală pe axul mic al găurii pentru coadă. Chiar exemplarul de la Varna, prin caracteristicile lui, a fost considerat de descoperitor, ca o piesă necunoscută ca tip, ceea ce îi conferă o oarecare unicitate, ca de altfel și a celorlalte două – Fîstîci și Brad care, fiecare în parte, are un element deosebit. Toate cele trei topoare însă, au un braț terminat în formă de romb, numai că cel de la Varna, acesta este brațul

²⁷I. Ivanov, Die Schätze der Warnaer chalkolithischen Necropole, Sofia,, 1978, p. 78, fig. 5; 79, fig. 13; 88, pl. 5; 91, pl.8; 96, pl. 13; 101, pl. 18

²⁸Idem, Les fouilles archéologiques de la nécropole chalcolithique à Varna (1972-1975) în *Studia Praehistorica*, 1-2, Sofia, 1978, p. 25.

²⁹E. Comșa, Unele date privind începuturile folosirii aramei în neoliticul României, în *Memoriam Constantin Daicoviciu*, Cluj, 1974, p. 73-84; Idem, Quelques données sur les sigurilles de cuivre découvertes dans l'oire de la civilisation de Gumelnița, *Dacia*, N. S. IX, 1965, p. 361-371; E. Comșa și Barbu Ionescu, Depozitul de obiecte de aramă descoperit în așezarea Gumelnița, *SCIVA*, 30, I, 1979, p. 79-85; Al. Vulpe, Începuturile metalurgiei aramei în spațiul carpato-dunărean, *SCIV*, 24, 2, 1973, p. 217-237; Idem, Zu den Aufgaben der Kupfer-und Bronze metalurgie in Rumänien, în *Les débuts de la métallurgie - Nise*, 19 septembre 1976 - Colloque XXIII, p. 134-156.

³⁰Doina Galbenu, Așezarea neolitică de la Hârșova, *SCIV*, XIII, 2, 1962, p. 285-306.

³¹Al. Vulpe, op. cit., 1973, p. 226 și urm.; Idem, op. cit., Nice, 1976, p. 139, 150.

³²I. Ivanov, op. cit., *Studia Praehistorica*, p. 21, fig. 13; Idem, Die..., Sofia, 1978, p. 7, 9, fig. 32; 112, fig. 32.

³³Ghenuță Coman, Un topor de cupru descoperit la Fîstîci (jud. Vaslui), *SCIVA*, 32, 1, 1981, p. 151, 1/2, fig. 1/1.

³⁴H. Todorova, Die Kupferzeitliche Äxte und Beile in Bulgarian, P. B. F., IX, 14, München, 1981, p. 41, tabel 8/120, 121; 9/144, 145; 10/146, 148.

³⁵Idem, p. 39.

scurt, pe când la celelalte două, reprezintă brațul lung.. Niciunul din cele trei topoare nu are cel de al doilea braț identic, cel de la Varna este lung și ascuțit, cel de la Fîstîci este oval, folosit drept ciocan, iar cel de la Brad este sub formă de daltă. În acest fel, deși pot constitui un tip aparte de tipul Varna, ele reprezintă variante ale acestuia, arătând și direcția de răspândire a acestui tip de topor. Indiferent dacă încadrăm toporul de la Brad în tipul Varna sau Fîstîci, el reprezintă o variantă în evoluția tipurilor deja existente pentru eneoliticul carpato-balcanic, din care nu trebuie să excludem evoluția deja amintită a tipului Varna. Să notăm, deci, direcția răspândirii obiectelor de aramă din această perioadă. Cum, însă se consideră că o metalurgie a aramei exista și în zona culturii Cucuteni³⁶, nu este exclus ca piesa noastră să aparțină unui atelier local, iar forma să reprezinte tocmai evoluția de care aminteam mai sus, sau poate una mai directă, din tipul Vidra³⁷, care s-a dezvoltat paralel cu evoluția tipului Varna. În acest context notăm și faptul că toporul, din punct de vedere cronologic și tipologic, este anterior tipului Jászladány, prezent la Brad, printr-un topor de aramă descoperit într-o locuință Cucuteni AB și consemnat, prin caracteristicile sale, ca o variantă a tipului de bază, numită varianta Bradu³⁸. Acest punct de vedere este susținut și de poziția stratigrafică a depozitului de la Brad, din care face parte toporul în discuție.

În concluzie putem spune că toporul din depozitul de la Brad este o variantă a tipului Varna, care din punct de vedere cronologic se află înaintea topoarelor de tip Jászladány - varianta Bradu și posterior tipului Vidra, fiind contemporan cu tipul Ariușd, ceea ce corespunde perioadei sfârșitului fazei Cucuteni A. Varianta Brad a tipului Varna, deși nu face serie, poate constitui un element deosebit de important în stabilirea unor date cronologic mai strânse a neoliticului nostru. Existența tipului Varna într-o zonă relativ restrânsă, în aria culturii Cucuteni, are o însemnătate deosebită în aprecierea legăturilor de schimb dintre aceste culturi eneolitice, care poate fi observată și la alte tipuri de obiecte, ca de pildă ceramica, obiecte de podoabă etc., deja semnalate, atât în depozite cât și în așezări³⁹. În acest fel varianta Brad a tipului Varna și cea a tipului Jászladány constituie două elemente de sprijin în evoluția tipului de topor cu brațe în cruce din aria culturii Cucuteni. Prezența variantelor Fîstîci și Brad a tipului Varna, la sfârșitul fazei A a culturii Cucuteni și lipsa acestui tip de topoare în Câmpia Dunării, poate veni în sprijinul afirmației privind pătrunderea purtătorilor culturii Cernavodă I la Dunărea de Jos, în această perioadă⁴⁰ și prin aceasta, ruperea legăturilor dintre populațiile

³⁶Al. Vulpe, op. cit., SCIV, 24, 2, 1973, p. 228.

³⁷În acest sens vezi discuția la Al. Vulpe, op. cit., SCIV, 24, 2, 1973, p. 226, privitoare la cronologia topoarelor de tip Ariușd.

³⁸Al. Vulpe, *Dia Äxte und Beile in Rumänian II*, München, 1975, p. 17, 42; Idem, SCIV, 15, 1964, p. 356, fig. 1; Idem, SCIV, 24, 1973, p. 227.

³⁹În acest sens vezi de pildă, apartenența unor piese din depozitul de la Cărbuna, cf. G. P. Sergeev, op. cit., p. 151.

⁴⁰P. Roman, *Strukturänderungen des Endäneolithikums im Donau-Karpaten-Raum, Dacia*, N. S., XV, 1971, p. 128 și urm.; Al. Vulpe, op. cit., SCIV, 24, 2, 1973, p. 229-232.

cucuteniene și cele sudice-gumelnițene, fapt ce a dus la apariția, în această zonă, a topoarelor de tip Jászladány. Rămâne de văzut dacă această ruptură este vizibilă și la alte obiecte a căror proveniență sudică nu poate fi pusă la îndoială, pentru fazele AB și B ale culturii Cucuteni.

După cum s-a putut observa, din descrierea făcută, toporul de la Brad nu are urme de folosire. Situația nu este singulară, majoritatea acestor topoare nu au fost folosite după destinația lor aparentă, ci aveau o semnificație de valoare sau de paradă. Așa de pildă, cele două topoare din depozitul de la Cărbuna aveau doar mici deformări și creștături ale muchiei și părții plane provenite de la unele lovituri, care nu vizau tăierea lemnului sau executarea unor munci specifice - arama fiind, din punct de vedere fizico-tehnic, mai moale decât piatra⁴¹. Aceeași situație și la piesele de la Fîstîci sau Varna, precum și a majorității topoarelor cu brațele în cruce din aria culturii Cucuteni-Tripolie.

În legătură cu semnificația acestui tip de topoare, prezente mai ales în depozite, dar și din așezări, ne raliem păreri lui Alex. Vulpe, care le consideră atât obiecte de valoare cât și ca piese din depuneri votive sau de paradă⁴². Topoarele de la Cărbuna, atât cele din aramă cât și cele din marmură care, de asemenea, nu aveau urme de folosire, au fost considerate ca obiecte de paradă sau simbol al puterii șefului ginții⁴³. Tot aceeași semnificație a avut-o și piesa de la Brad.

Analogiile cele mai apropiate pentru discurile de aur descoperite la Brad le găsim în culturile eneolitice din zona carpato-balcanică. Pentru o analiză mai cuprinzătoare este necesar să includem în discuție și discurile de aramă sau de ceramică, care prezintă multe elemente comune. Cele mai importante elemente ale acestor piese îl reprezintă forma și decorul. H. Dumitrescu clasifică pandantivele de aur în două mari grupe - pandantive inelare și pandantive în formă de disc străpuns de o gaură circulară, fiecare din ele cu mai multe variante⁴⁴. Întrucât pe noi nu ne interesează, în discuția de față, primul tip de pandantive, vom analiza pe cele din a doua categorie care, la rândul lor, se prezintă sub diferite variante. Dintre acestea ne vom opri la varianta pandantivului cu disc plin, cea mai apropiată ca formă de cele de la Brad. Primul pandantiv pe care îl luăm în discuție și care are multe elemente comune cu cele de la Brad, îl reprezintă exemplarul de la Hotvan-Ujtelep⁴⁵. Acest pandantiv este asemănător cu tipul de bază Tisza-Szöllös, doar că are tendința de a se reduce la un cerc, aceasta reprezentând fie o etapă în evoluția tipului, fie o tendință locală bazată pe tipuri mai vechi existând în zonă. Oricum, el este intermediar între tipul Tisza-Szöllös și cele cu trei proeminente, reprezentând transpunerea în aur a tipului cicladic și tipului de idol „en violon”⁴⁶. În partea de sus pandantivul este decorat cu un șir de perle „au

⁴¹G. P. Sergheev, op. cit., p. 138.

⁴²Al. Vulpe, op. cit., SCIV, 24, 2, 1973, p. 233.

⁴³G. P. Sergheev, op. cit., p. 150.

⁴⁴H. Dumitrescu, Connections between the Cucuteni-Tripolie cultural complex and the neighbouring eneolithic cultures in light of the utilization of golden pendants, Dacia, N. S., V, 1961, p. 69-93.

⁴⁵Patay Pál, Rézköri aranyleletek (Kupferzeitliche Goldfunde), în AS, 85, 1, 1958, pl. ZV/11.

⁴⁶H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 77.

repoussé". Tot aici are și 4 găuri pentru agățat. Suprafața discului este decorată cu trei proeminente, dispuse două în partea de sus și una în centru, care ar reprezenta elemente antropomorfe.

Cele 5 pandantive de aur în formă de disc plin descoperite la Tibave⁴⁷, care reprezintă o a treia variantă a tipului de bază, executate însă, destul de rudimentar, constituie o analogie destul de apropiată cu cele de la Brad. Unele din ele au fost descoperite în morminte, alături de brățări și topoare cu brațele în cruce din aramă. Rămânând la pandantivele de aur cu disc plin, trebuie să amintim exemplarele din cultura Gumelnița, ca de pildă cel de la Russe, care are pe margine două găurile pentru prins⁴⁸, precum și cele din necropola de la Varna, simple, fără găuri, cu patru găuri și cu decor „au repoussé”, toate convexe⁴⁹. Niciunul din aceste pandantive nu este identic cu cele descoperite la Brad. Trebuie să menționăm totuși, că aproape toate pandantivele din aur au cel puțin două elemente comune și anume: găurile pentru agățat sau prins și motivele decorative realizate în tehnica „au repoussé”. În acest fel, notăm prezența găurilor pentru agățat dispuse în partea de sus a pandantivului sau cele pentru prins, către marginile piesei - orizontal, câte două sau câte patru la toate pandantivele prezentate mai sus. Motivele „au repoussé” sunt prezente doar pe exemplarele de la Hotvan-Ujtelep, Brad și unele din necropola de la Varna. Celelalte nu prezintă decor. În acest context, nu lipsit de importanță, este și faptul că celelalte variante ale tipului Tisza-Szöllös, precum și cele din tipul inelat sunt, în general, decorate în aceeași tehnică și prezintă aceleași elemente pentru agățat. Ambele tipuri, după cum dovedește H. Dumitrescu, sunt contemporane⁵⁰. Simplitatea celor din cultura Gumelnița și vechimea lor mai mare, dovedește că sunt precursorii celor găsite în Transilvania și Ungaria.

Analogii mai apropiate și uneori chiar identice cu piesele de la Brad le găsim în pandantivele de cupru descoperite în depozite sau așezări. Așa, de pildă, discuri de aramă, cu decor „au repoussé” au fost descoperite în Polonia, la Brzesc-Kujawski și Jordansmühl⁵¹. Ele sunt de tipul cu discul plin și cu trei proeminente, dispuse echidistant în triunghi, având pe margine șiruri de perle „au repoussé” și câte patru găuri de agățat. În Ungaria o serie de pandantive de tipul cu discul plin, decorate cu trei proeminente și șiruri de perle „au repoussé”, au fost descoperite în morminte. O parte din aceste discuri nu au găuri pentru agățat sau prins și nici nu sunt decorate cu șiruri de perle „au repoussé”⁵². Ceea ce le apropie de exemplarele noastre este forma de disc plin.

În depozitul de la Cărbuna s-au descoperit și două pandantive din aramă, ovale, decorate cu motive „au repoussé”. Una din ele, cea mai

⁴⁷K. Andel, Pohresbisko, z doby mdsnei v Tibave na vychodnom Slovensku, în Slovenska Archeologia, VI, 1, 1958, p. 38-46, fig. 5.

⁴⁸H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 81.

⁴⁹Ivanov, op. cit., Die..., Sofia, 1978, p. 76, fig. 10; 93, pl. 10; 77, fig. 25; 99, fig. 16; 105, pl. 25; 78, fig. 6; 89, pl. 6; 100, pl. 17; 102, pl. 19; 103, pl. 20; 114, pl. 36.

⁵⁰H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 82.

⁵¹K. Jazdzewski, op. cit., Varșovia, 1938, pl. XXV/3; XXXIX/13.

⁵²P. Pál, op. cit., 1958, pl. VII/5, 6; XIX/1-5.

bine păstrată, pe care autorul o prezintă ca o piesă reprezentând ceva antropomorf, cu două orificii simbolice pentru prins, o consideră ca o piesă de cult, personificând soarele⁵³. Cea de a doua piesă, este un disc de aramă, aproape rotund, cu diametrul de 9 cm, cu patru găuri, din care una pe mijloc, decorat în X cu două rânduri paralele de perle „au repoussé”⁵⁴. Deși nu sunt identice, au multe elemente comune cu cele de la Brad.

Cele mai multe analogii pentru piesele de la Brad le găsim însă, în cultura Cucuteni și anume la discul conic cu decor „au repoussé” din depozitul de la Hăbășești⁵⁵. Cu excepția șirului de perle executate deasupra celor două găuri, toate celelalte elemente sunt identice cu cele ale pieselor de la Brad.

Pornind de la aspectul formal al discurilor de aur și cupru și motivele decorative, nu putem trece cu vederea existența unor similitudini cu piesele de lut ars descoperite în așezări și asociate cu idoli antropomorfi decorați, de asemenea, cu motive „au repoussé”. Discurile de lut descoperite într-o arie largă a culturilor eneolitice⁵⁶, dar mai ales în zona culturii Cucuteni, ca de pildă la Târpești⁵⁷, Hăbășești⁵⁸, Drăgușeni⁵⁹ etc. sunt aproape identice cu piesele de la Brad și Hăbășești, ceea ce poate contribui la analiza apariției și evoluției tipului de pandantiv metalic (deși, așa cum se consideră, în general, piesele de lut imită pe cele metalice) în această zonă și nu numai aici⁶⁰. În acest fel putem admite că aceste pandantive erau lucrate în așezările culturii Cucuteni sau Tripolie, după modele de lut existente încă din perioada neoliticului mijlociu (sau începutul eneoliticului), chiar dacă metalul, indiferent sub ce formă era adus din alte zone (**Fig. 9/1**). Numai așa ne putem explica specificul local al acestor pandantive, în condițiile existenței unui număr relativ mare de piese, care au elemente, privind forma și decorul, deosebite de acestea. Prezența celor trei sau eventual patru exemplare, dacă avem în vedere și cel de al doilea de la Hăbășești, care nu s-a păstrat decât fragmentar, în depozite, lasă posibilitatea să se considere că ele puteau veni din altă parte, deși nicăieri nu se găsesc piese identice. Legăturile pe care le stabilește H. Dumitrescu între pandantivele de aur descoperite în Moldova și Transilvania și idoli „en violon”, care vin din Anatolia, prin regiunea est-mediteraneană și Balcani în cultura Gumelnița și apoi în Moldova este sugestivă în a explica prezența unor produse venite prin schimb din regiunile sudice⁶¹. Cum nici un pandantiv de acest fel, din aur sau aramă, nu a fost descoperit în zona culturii Gumelnița - Karanovo VI, sau chiar mai înainte, rămânem la ipoteza că aceste piese erau lucrate în așezări ale

⁵³G. P. Sergheev, op. cit., p. 143, fig. 11/2.

⁵⁴Idem, p. 145, fig. 11/1.

⁵⁵VI. Dumitrescu, Hăbășești, fig. 41/1; pl. CXXIV/1.

⁵⁶H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 82.

⁵⁷Silvia Marinescu-Bîlcu, Târpești, From prehistory to history in e'astern Romania, Bar International series 107, 1981, p. 70, fig. 198/17-20.

⁵⁸VI. Dumitrescu, Hăbășești, fig. 45.

⁵⁹A. Crișmaru, Drăgușeni, contribuții la o monografie arheologică, 1977, fig. 44/1-4.

⁶⁰Vezi nota 56.

⁶¹H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 84-86.

culturii Cucuteni. O analiză a aurului din care sunt făcute ar putea indica, poate, proveniența metalului și odată cu aceasta eventualele legături cu zona respectivă. În acest context trebuie să avem în vedere și faptul că depozitul din care fac parte, conține și alte piese, care pot avea, de asemenea, o proveniență sudică sau locală.

Important este faptul că toate piesele din aur sau aramă de acest fel au o datare apropiată, ceea ce ne ajută în a stabili cu mai mare precizie, apartenența culturală și limitele cronologice ale pieselor de la Brad, la care se adaugă faptul că poziția stratigrafică a depozitului a fost surprinsă în cadrul unor săpături sistematice, care au oferit cele mai sigure indicii. În acest fel putem spune cu siguranță că pandantivele de la Brad aparțin ultimelor faze ale culturii Cucuteni A, ca de altfel și cele de la Hăbășești.

Ce semnificație au avut aceste discuri? După cum remarca H. Dumitrescu, toate pandantivele de aur, care aparțin celor două mari tipuri - inelat și de disc, reprezintă un idol feminin (întregul cap) de tipul idolilor de lut „en violon”, tip cicladic și troian și sunt puse în legătură cu cultul fecundității și fertilității⁶². Piesele de la Brad, ca de altfel și celelalte de tip cu discul plin, ar reprezenta forma cea mai simplificată a acestui tip de idol, care puteau să fie folosite atât ca obiecte magice-apotropaice cât și ca obiecte de podoabă. Este sigur, că cel puțin exemplarele mai mari, ca de pildă, cele de la Brad și Hăbășești puteau să fie folosite numai în circumstanțe speciale, ceremonii de cult etc.

Mărgelele de aramă nu pun probleme deosebite privind cronologia și nici nu ne pot ajuta prea mult la datarea depozitului, După cum este bine cunoscut, asemenea piese apar încă de la începutul prelucrării cuprului. Analogiile cu piesele de la Brad sunt numeroase, noi rezumându-ne a aminti doar câteva din Polonia⁶³, descoperite în morminte, în Ungaria⁶⁴, URSS inclusiv în depozitul de la Cărbuna⁶⁵, Bulgaria⁶⁶, precum și în zona culturii Cucuteni, ca de pildă la Ariușd⁶⁷, sau Hăbășești⁶⁸. Spre deosebire de mărgelile de la Hăbășești sau Cărbuna descoperite de asemenea în depozite, mărgelile de la Brad, deși asemănătoare ca formă, diferă din punct de vedere al tehnicii de confecționare. După cum se știe, în cele două depozite, aceste mărgeli sunt confecționate prin tăierea din tuburi de aramă⁶⁹, pe când cele de aici au fost confecționate din lame de metal rotunjite pe un obiect cilindric din lemn. La fiecare din ele se observă la stereomicroscop, la unele chiar cu ochiul liber, linia de atingere a celor două capete ale lamei unite. Deși procedeul este mai rudimentar, credem că poate fi mai aproape de adevăr, în condițiile în care tăierea din tub și mai cu seamă realizarea tubului, pune mult mai multe probleme decât

⁶²Idem, p. 87.

⁶³K. Jazdzewski, op. cit., Varșovia, 1938, pl. VI/4; XVI/3; XVIII/2; XVIII/2; XX/4, 7; XXI/1, 7; XXIII/3; XL/4-9.

⁶⁴P. Pál, op. cit., în A, vol. V-VI, série III, 1944-1945, pl. V/14, 20; VIII/13.

⁶⁵G. P. Sergheev, op. cit., p. 139, fig. 5, 6; B, M. Massoh, N. I. Merpert, op. cit., Moscova, 1982, p. 274-275, pl. LX.

⁶⁶I. Ivanov, op. cit., Die..., Sofia, 1978, p. 78, fig. 15; 81, FIG. 37; 102, PL. 19; 109, PL. 29; 111, PL. 31.

⁶⁷Fr. László, Dolgozatok, Cluj, 1911, tom II, pl. 224.

⁶⁸VI. Dumitrescu, Hăbășești, fig. 41/5, 6, pl. CXXIV/4, 5.

⁶⁹G. P. Sergheev, op. cit., p. 140; VI. Dumitrescu, Hăbășești, p. 439.

confecționarea unor lame, care puteau fi apoi rotunjite pe un simplu băț cilindric. Sudura capetelor la unele exemplare poate fi rezultatul oxidării, dar la o analiză mai atentă se poate vedea, totuși, linia de unire.

Cele 15 mărgelile rotunde, cu o gaură destul de mică pentru agățat în colier, sunt confecționate, după cât se pare, tot din aramă, sau dintr-un material obținut din prelucrarea aramei, dacă nu chiar din minereul folosit la obținerea acestui metal. Din punct de vedere cronologic asemenea piese nu fac o notă aparte față de cele descrise mai sus.

Rămânând la piesele din aramă ale colierului trebuie să notăm că acesta, probabil, se încheia cu cele două verigi din sârmă de cupru cu capetele suprapuse. Asemenea piese s-au descoperit la Varna, unele din aur⁷⁰, în tellul de la Hîrșova⁷¹ și în alte așezări eneolitice, fără a reprezenta repere cronologice demne de luat în seamă. Ca piese foarte simple și de dimensiuni reduse, nu pun probleme deosebite privind confecționarea, putând să apară încă de la începutul prelucrării metalului.

Tot la capătul colierului par a fi stat și cele două mărgelile din marmură albă. Asemenea piese au fost descoperite și în depozitul de la Cărbuna⁷², alături de alte obiecte, tot din marmură albă sau colorată care provin, după părerea autorului prezentării depozitului, din carierele de marmură balcanice. Deci, o proveniență sudică, din aria culturii Gumelnița de la sudul Dunării. Piesele de la Brad marchează și ele, din acest punct de vedere, o legătură cu zona sudică, de unde erau aduse, probabil, aceste podoabe din marmură. Obiecte de podoabă din marmură s-au descoperit și în zona dunăreană, ca de pildă, piesa care imită dintele de cerb de la Pietrele⁷³, precum și din necropola de la Varna⁷⁴, care demonstrează atât legătura cu cultura Cucuteni, cât și faptul că aici, acest material este mai intens folosit pentru confecționarea, nu numai a obiectelor de podoabă ci și a unor piese de cult sau de uz gospodăresc.. Aceasta demonstrează și faptul că marmura provine din zona balcanică, unde era, de altfel și prelucrată. Piesele din culturile eneolitice de la nordul Dunării constituiau obiecte de import, venite în cadrul legăturilor de schimb existente între ele în această perioadă.

Ultimul tip de obiecte de podoabă din tezaurul de la Brad, îl reprezintă mărgelile din canini de cerb. Deși acest tip de podoabă este cunoscut încă din epoca paleolitică, merită să subliniem mărimea colierului din canini de cerb de la Brad, care este cel mai mare din câte se cunosc până în prezent. Dinți perforați, purtați ca amulete sunt consemnați, așa cum arătam mai înainte încă din epoca paleolitică⁷⁵, dar canini de cerb, care să formeze coliere nu se cunosc decât în culturile eneolitice⁷⁶. Cel mai mare număr de canini de cerb dintr-un colier, descoperit până în prezent, este

⁷⁰I. Ivanov, op. cit., Dis..., Sofia, 1978, p. 78, fig. 15; 98, pl. 15; 90, pl. 7; 103, pl. 20.

⁷¹D. Galbenu, op. cit., SCIV, 2, XIII, 1962, p. 295.

⁷²G. P. Sergheev, op. cit., p. 147, fig. 17.

⁷³D. Berciu, Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București, Materiale, II, 1956, p. 542-543, fig. 71/1, 72/5.

⁷⁴I. Ivanov, op. cit., Die..., Sofia, 1978, p. 114, fig. 34; 116, fig. 36; 121, fig. 41.

⁷⁵VI. Dumitrescu, Hăbășești, p. 488.

⁷⁶Vezi discuția la VI. Dumitrescu, Hăbășești, p. 447-455.

de 124 exemplare, în depozitul de la Cărbuna⁷⁷. Printre acestea se află și 12 bucăți din os, care imită caninii de cerb. Colierul de la Brad cu peste 200 de mărgelile din canini de cerb (câțiva din ei pot fi imitații în os ale acestui tip de canini), reprezintă, în momentul de față, cel mai mare colier din asemenea piese din aria culturilor eneolitice din Europa sud-estică. Pentru constituirea lui, ținând seama că un cerb nu are decât doi asemenea canini, era nevoie de vânarea a cel puțin 100 de cerbi, ceea ce pentru acea perioadă prezintă un lucru excepțional, care nu era la îndemâna oricui. Aceasta este încă o dovadă că proprietarul lui nu putea fi decât un mare șef al comunităților cucuteniene dintr-o zonă destul de întinsă.

În fine, deși nu fac parte din depozitul prezentat, cele două discuri de aramă, descoperite în apropiere, care pot face parte din aceeași locuință, sau care au putut aparține aceluiași proprietar, au numeroase analogii ca și piesele discutate mai sus, respectiv discurile de aur din depozitul nostru. Cele mai apropiate analogii însă, le aflăm în piesele de la Tibave și din necropola de la Varna, unde ele sunt din aur. Apariția găurilor dispuse orizontal este pusă de H. Dumitrescu în legătură cu simplificarea proeminențelor de la celelalte discuri și pot fi considerate ca o apariție mai târzie⁷⁸. Ele au însă, corespondențe și în piesele de lut de aceeași formă, descoperite în așezările cucuteniene și nu numai aici⁷⁹. Chiar la Brad, într-un context necunoscut, s-a descoperit un disc din ceramică cu două găuri dispuse orizontal, asemănător cu cele două discuri de aramă de aici, care se află în colecțiile Muzeului din Prăjești, comuna Traian, județul Bacău⁸⁰

Cea de a treia piesă de aramă, discul cu urechiușă, ca un fel de nasture, nu are analogii între piesele de cupru descoperite până acum în aria culturilor eneolitice de la noi. Fiind descoperit alături de celelalte două piese, în nivelul fazei Cucuteni A, nu mai încapă nicio îndoială că aparțin aceleași perioade.

La capătul acestei prezentări, putem spune că pe baza analogiilor deja semnalate, majoritatea pieselor, dacă nu chiar toate, aparțin din punct de vedere cronologic, unei perioade de sfârșit a fazei A a culturii Cucuteni, sincronizată, pe un plan mai larg, cu prima fază Bodrogkeresztúr din Ungaria și Transilvania - Gumelnița A2 - parțial B1 - Karanovo VI, din zona carpato-balcanică și Tripolie B1 din Ucraina⁸¹. Aceasta rezultă și din datările unor obiecte, în special topoare sau discuri de aramă descoperite în aceste zone, ca de pildă topoarele de tip Varna sau discurile din depozitele de la Hăbășești și Cărbuna. Așa cum aminteam, în cazul toporului din depozitul de la Brad, se poate vorbi de o etapă anterioară a tipului Jászladány-varianta Bradu, a toporului cu brațele în cruce, contemporan cu tipul Ariușd, care marchează o evoluție bine determinată

⁷⁷G. P. Sergheev, op. cit., p. 145, fig. 12.

⁷⁸H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 82, 83.

⁷⁹Vezi nota 60.

⁸⁰Mulțumim și pe această cale Prof. P. Țărâlungă, care ne-a semnalat și ne-a pus la dispoziție piesa, pentru cercetare și desen.

⁸¹VI. Dumitrescu, Cronologia absolută a eneoliticului românesc, Apulum, XII, 1974, p. 36 și tabel 2; Idem, Probleme privind sincronismele unor culturi eneolitice, SCIVA, 3, 27, 1976, p. 355.

cronologic, în cultura Cucuteni. Totodată, acest topor, Ariuşd, care urmează tipul Vidra, cu care se poate admite un paralelism cronologic⁸², constituie cel mai simplu topor, reprezentând începutul seriei de topoare ce se încheie cu tipul complet format Jászladány, prezent în culturile eneolitice de la noi în mai multe variante. În acest context, nu lipsit de importanță este și faptul că toporul nostru, așa cum arătam mai înainte, poate avea o evoluție directă din tipul Vidra, ceea ce presupune, evident, existența unei metalurgii locale, indiferent de unde venea materialul sau minereul.

Unele piese de la Brad, ca de pildă, toporul cu brațele în cruce, de tip Varna, cele două bucăți de aramă, care prezintă unele particularități locale, la care se adaugă celelalte obiecte metalice din depozit, pun problema existenței unei metalurgii în zona culturii Cucuteni. După cum se știe, această problemă a stat în atenția cercetătorilor noștri, care au încercat să stabilească anumite raporturi între zonele bogate în minereuri și relativ numeroasele piese metalice descoperite în diferite etape ale neoneoliticului nostru. În acest sens, merită să subliniem faptul că primele piese de aramă apar pe teritoriul țării noastre încă din cultura Criș⁸³. Dezvoltarea unei metalurgii, legate de apariția ceramicii⁸⁴, este bine documentată în neoliticul târziu⁸⁵, prin numeroasele unelte sau obiecte de podoabă din aramă. Întregul complex Cucuteni cunoaște metalul⁸⁶, la Ariuşd aurul și arama apar din cel mai de jos strat⁸⁷, iar marele număr de topoare cu brațele în cruce, descoperite în țara noastră, care însumează, pentru eneoliticul românesc, o greutate de peste 500 kg, presupune existența unei dezvoltate metalurgii⁸⁸, precum și o exploatare destul de intensă a minereurilor.

Dezvoltarea unei metalurgii a cuprului în această perioadă, nu se rezumă numai la zona eneoliticului din România, ci ea cuprinde un spațiu mult mai întins, în care se delimitează un cerc de producție al culturilor eneolitice din nordul Balcanilor, bazinul mijlociu al Dunării și al Tisei, care se caracterizează printr-o neobișnuită producție metalurgică, ce a depășit chiar, pe cele din Asia Mică - în spațiul Gumelnița-Karanovo VI se turnau aproape de două ori mai multe piese din aramă⁸⁹. Tot din această zonă, după cum remarcă F. N. Cernych, se aducea metalul în centrele cucuteniene și tripoliene, pentru a fi prelucrat⁹⁰. Această bogată activitate metalurgică cunoaște mai multe stadii de evoluție și poate fi plasată, după unii cercetători⁹¹, între prima jumătate a mileniului IV și ultimul sfert al mileniului al III î. Chr.

⁸²Al. Vulpe, op. cit., Nice, 1976, p. 143.

⁸³N. Vlăssă, Unele probleme ale neoliticului Transilvaniei, Neoliticul Transilvaniei, Cluj-Napoca, 1976, p. 118, fig. 6; Al. Vulpe, op. cit., Nice, 1976, p. 134.

⁸⁴Al. Vulpe, op. cit., Nice, 1976, p. 135.

⁸⁵Idem, p. 136.

⁸⁶Vi. Dumitrescu, Ceramica pictată din sud-estul Europei, în BCMI, XXIV, 1931, p. 77.

⁸⁷N. Vlăssă, Neoliticul Transilvaniei, Cluj-Napoca, 1976, p. 67 și nota 55.

⁸⁸Al. Vulpe, op. cit., NICE, 1976, p. 151.

⁸⁹F. N. Cernych, Metalurgische Bereche des IV-II Jahrht, v Chr. in der UDSSR, p. 182, 183.

⁹⁰Idem, p. 184.

⁹¹B. Jovarovič, Early cooper metalurgy, of, the Central Balkns, în Actes du VIII-e Congres U.I.S.P.P., I,

În concluzie, putem spune că obiectele de aramă din depozitul de la Brad au putut fi prelucrate într-un atelier local, chiar dacă metalul era adus din alte zone. Acest punct de vedere este susținut de faptul că atât toporul, cât, mai ales, cele două brățări de aramă, nu au analogii perfecte în niciuna din descoperirile altor zone, inclusiv în zona unei bine cunoscute metalurgii - cea balcanică. Poziția stratigrafică a depozitului, precum și unele analogii cu alte obiecte, asigură o încadrare cronologică, fără echivoc, în faza A a culturii Cucuteni, cel mai probabil la sfârșitul acestor faze - A3-A4.. La această concluzie duc și cele două piese de aur care, de asemenea, puteau fi prelucrate în ateliere locale, după modele ceramice, existente deja încă din cultura Precucuteni, mai ales că ele prezintă unele elemente specifice, care nu-și găsesc analogii perfecte decât în piese similare din zona culturii Cucuteni. Fiind totuși, a doua descoperire de obiecte din aur din aria culturii Cucuteni, exceptând deci, pe cele de la Ariusd, după cea de la Traian, care este considerată ca o piesă de import⁹², nu trebuie să excludem posibilitatea unei prelucrări locale, din aceleași motive care o făceau pe H. Dumitrescu să considere că această regiune este destul de favorabilă dezvoltării unei metalurgii proprii, dar că lipsa metalului putea fi cauza inexistenței acesteia⁹³.

Celelalte piese, comune pe spații largi, nu aduc elemente care să contravină cronologiei propuse. Tot în sprijinul acestei datări vin și cele trei discuri de aramă, care nu fac parte din depozit, dar care au aparținut, probabil, aceluiași proprietar. Singurele elemente care dovedesc însă, un schimb cu zona sudică, îl reprezintă vasul askos și cele două mărgelile din marmură care, în mod sigur, fac parte dintr-o producție a zonei Gumelnița. Prezența unor elemente sudice, sigur aduse pe calea schimbului, în depozite, nu trebuie să constituie un factor decisiv în a considera întregul depozit ca adus din altă zonă⁹⁴.

Aurul, indiferent dacă venea din zona transilvană sau sud-dunăreană, putea fi prelucrat în ateliere proprii, mai ales că ciocnirea la cald sau chiar topirea și turnarea în forme, erau bine cunoscute meșterilor locali. Existența unui centru de prelucrare a aurului în zona Gumelnița⁹⁵, dar mai ales la sudul Dunării⁹⁶, nu exclude, din aceleași motive anunțate mai sus, prelucrarea acestui metal în zona culturii Cucuteni, având în vedere și faptul că cele două piese de la Brad, nu au analogii perfecte în zonele amintite.

Revenind la semnificația pieselor din depozitul de la Brad, ne întrebăm ce valoare practică sau culturală are vasul askos în care s-a depozitat adevărate valori materiale ale epocii respective? Din punct de vedere al compoziției pastei, al formei specifice, mai ales că era chiar în momentul depozitării fragmentar, vasul askos era departe de creația artistică, mai ales în ceramică, a culturii Cucuteni A. Din punct de vedere practic, doar

Beograd, 1971, p. 136, 137.

⁹²H. Dumirescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 89.

⁹³Idem, p. 90.

⁹⁴G. P. Sergheev, op. cit., p. 150.

⁹⁵H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 91.

⁹⁶I. Ivanov, op. cit., Studia Prashistorica, p. 24.

capacitatea mai mare și o oarecare siguranță privind căderea pieselor din vas (în condițiile în care întreg, când gâtul, mai strâmt și oarecum deviat de la axul corpului, oferea condiții mai bune de păstrare și transport), constituiau elemente demne de luat în seamă pentru a folosi acest tip de recipient în vederea depozitării unei asemenea bogății. Pentru aceasta se găseau destul de multe alte vase mai frumoase și mai bine lucrate, în inventarul locuințelor din așezarea respectivă. Se vede însă, că valoarea acestui vas este legată de semnificația lui inițială, ca obiect de cult sau ca obiect de import cu valoare de simbol, venit probabil, odată cu metalul sau alte obiecte din zona sudică. Folosit multă vreme, fie în cadrul practicilor rituale, fie ca mijloc de păstrare și chiar de transport la locul anumitor ritualuri, până s-a distrus o parte din el, askosul a constituit și în ultima clipă adăpostul acestui mare tezaur de obiecte. Așadar, el poate fi considerat un obiect cu semnificații deosebite, a cărui valoare a continuat să fie mare și în condițiile păstrării doar fragmentare. În orice caz, din depozitele de până acum, în așezarea eneolitică de aici, se dovedește a fi singurul vas de proveniență străină, respectiv gumelnițeană.

Toporul de aramă de un tip aparte, fără urme de folosire, foarte bine lucrat, constituia de asemenea, o piesă cu valoare de simbol. Dacă la rândul lui, era adus din altă zonă, respectiv Câmpia Dunării sau era confecționat în așezare, reprezenta o valoare unică sau aproape unică, atât prin cantitatea de metal inclusă în el, cât mai ales, prin frumusețea piesei ca atare ori a simbolului pe care îl reprezintă. În orice caz, din toate aceste puncte de vedere, asemenea piesă nu putea aparține unui oarecare din comunitate, după cum nu este exclusă nici proprietatea întregii comunități asupra lui, fiind probabil, folosit numai în anumite împrejurări cu caracter de cult sau ca însemn al puterii.

Dacă brățărilor de aramă nu ar fi avut o greutate atât de mare și o formă care să jeneze prin purtarea lor la mâini, nu ar mai fi necesar să discutăm semnificația lor. Ar fi fost, după cum este firesc, considerate simple obiecte de podoabă, atât de frecvente în culturile eneolitice. Cum însă, cantitatea de metal înglobată în ele este deosebit de mare, ne punem întrebarea, oare nu aveau și ele o semnificație deosebită? Credem că da. Și ele, ca și toporul de aramă reprezintă, mai întâi de toate o valoare materială la care putem adăuga una de simbol al puterii sau ca element de cult, fiind purtate doar la ceremonii sau în diverse practici rituale.

Același lucru putem spune și despre cele două discuri de aur, doar că ele, prin finețe și frumusețe, puteau constitui simple obiecte de podoabă. Dar, așa cum constata H. Dumitrescu, ele pot reprezenta schematizarea tipului de idol legat de cultul fecundității și fertilității, după cum, nu trebuie să excludem nici semnificația pe care o dă G. P. Sergheev celor două discuri de bronz din depozitul de la Cărbuna, când le consideră, de asemenea, legate de cultul soarelui⁹⁷. Așadar, piesele de aur pot avea o dublă semnificație, mai importantă însă, pare a fi cea legată de practicile religioase, ele constituind idolii antropomorfi în diferite faze și ipoteze ale

⁹⁷G. P. Sergheev, op. cit., p. 144.

evoluției culturii Zeiței-mamă, practicat pe o întinsă arie din Europa și Asia. Transformarea lor, într-o perioadă relativ scurtă, uneori coexistă diferite stadii de stilizare ale aceluiași tip de idol, nu înseamnă și părăsirea semnificației inițiale, ele reprezintă, chiar în condițiile pierderii majorității caracteristicilor, imaginea-origine a acestora. În acest sens considerăm și noi semnificația celor două discuri convexe care într-un stadiu de evoluție destul de avansat, nu mai reprezintă elementele specifice obiectelor de cult ci doar imaginea sau simbolul acestora. Forma și decorul de perle pe marginea pieselor ne face să credem că avem de a face cu obiecte de cult întruchipând soarele, divinizat de toate triburile antice agrare. Nu exclude însă, având în vedere și contextul în care au fost descoperite, să considerăm că aceste două discuri erau folosite ca obiecte de podoabă, fără alte semnificații culturale, în anumite împrejurări.

Dacă pentru toporul și brățările de aramă, precum și pentru cele două discuri de aur din depozit, putem spune că aveau și o semnificație de cult, alături de cea practică, pentru celelalte piese nu putem spune decât că sunt obiecte de podoabă, destul de frecvente în epoca respectivă. Astfel, cele peste 480 de mărgelile din aramă, canini de cerb sau marmură, precum și cele două verigi de aramă, reprezentau un singur colier, care era purtat la gât. Este adevărat că atât prin numărul de piese de aramă cât și prin ceea ce reprezentau cele 190 mărgelile din canini de cerb, colierul căpăta un caracter neobișnuit pentru epoca respectivă, ceea ce îi dă o notă aparte, care nu exclude, de asemenea, valoarea de simbol.

Deși prezența obiectelor de podoabă înclină balanța în favoarea caracterului obișnuit al depozitului nostru, nu putem trece cu vederea semnificațiile celor câteva piese de mare valoare, care pot avea, așa cum arătam mai sus, și alte rosturi în cadrul comunității de aici. Chiar obiectele de podoabă care compun depozitul, în condițiile în care devin un bun comun sau proprietatea unei singure persoane, luate la un loc, reprezintă deja, mult mai mult decât un simplu obiect de podoabă. Colierul în sine devine un obiect cu o semnificație deosebită, care nu putea fi constituit de o singură persoană și nici purtat, în mod obișnuit ca simplu obiect de podoabă. El capătă, în acest caz, o semnificație, fie culturală, fie ca element de paradă în cadrul unor procesiuni, în care purtătorul îndeplinea diferite funcții obștești, iar piesele, ca atare, constituiau însemne ale puterii.

Presupunând deci, că piesele din depozit, constituiau, prin numărul lor cât și prin calitatea sau cantitatea de metal foarte prețios în epoca respectivă, adevăratele elemente folosite în practicile rituale sau ca însemne ale puterii, nu putem trece cu vederea și caracterul lor pur decorativ, ca obiecte de podoabă, ceea ce ne-a îndemnat, de altfel, să tratăm întregul material, ca depozit de obiecte de podoabă. Cele mai multe dintre ele, luate separat, nu sunt altceva decât simple obiecte de podoabă, atât de frecvente în epoca respectivă. Dar, luate în contextul descoperirii, precum și valoarea deosebită a unora din ele, subliniată de noi în text, schimbă în mod radical optica privind semnificația întregului depozit, în sensul recunoașterii unui caracter cu totul aparte, în care elementele culturale, de paradă sau ca simbol al puterii, sunt

predominante. Altfel nu am putea explica prezența frumosului topor cu brațele în cruce, fără urme de folosire, a celor două brățări de aramă cu o greutate și o formă care exclud purtarea zilnică, a celor două discuri de aur, care înglobează o adevărată avere nu pentru o singură persoană ci chiar pentru o întreagă comunitate din acea vreme, precum și vânarea a peste 100 de cerbi pentru constituirea unei părți dintr-un colier. Toate acestea, luate la un loc, marchează valoarea deosebită a acestui depozit, care este cel mai mare din aria culturii Cucuteni și poate constitui un exemplu privind acumularea unor valori deosebit de însemnate în mâna unui important conducător al comunității respective. Nu este exclus însă, ca acest depozit să constituie o acumulare colectivă și să fi aparținut nu unei singure persoane, ci întregii comunități, ca depozit tribal (**Fig. 31**).

În acest context ni se pare greu de explicat de ce a fost abandonat acest important depozit? Ce evenimente s-au petrecut în această așezare, la sfârșitul fazei A a culturii Cucuteni, care au făcut ca un asemenea depozit să nu mai fie căutat de cel sau cei ce l-au ascuns? Dacă a existat o cezură între așezarea Cucuteni A și cea din faza următoare, Cucuteni AB, de pe acest platou, cărui fapt se datorează acest eveniment? Deocamdată nu a fost surprins nici un element care să dovedească o asemenea ruptură, care să fi făcut ca întreaga comunitate Cucuteni A să dispară de aici și odată cu aceasta deci, să rămână acest important depozit în pământ. Dacă lucrurile nu s-au întâmplat așa cu întreaga comunitate ci doar cu proprietarul depozitului, în cazul în care acesta era un depozit particular, ar fi mai ușor de explicat că nimeni nu a mai reclamat lipsa lui, locul depozitului rămânând, în acest caz, doar secretul celui dispărut. Este greu să credem însă, că un asemenea lot de obiecte, de o valoare intrinsecă deosebită, să rămână necunoscută unei întregi comunități și deci să nu mai fie căutat în cazul dispariției proprietarului.

În încheiere, pe baza celor afirmate anterior, putem trage următoarele concluzii:

1.- Depozitul de obiecte de podoabă de la Brad, prin numărul pieselor, constituie cel mai mare din aria culturii Cucuteni și printre cele mai importante din zona carpato-balcanică.

2.- Toporul de aramă, prin caracteristicile tipologice, reprezintă o variantă a tipului Varna sau eventual Vidra, ce se interpune între acestea și tipul de topor cu brațele în cruce deja complet constituit - Jászladány, fiind totodată precursorul, din punct de vedere cronologic al variantei Bradu. El formează, așadar, o variantă Brad, a tipului Varna sau un tip aparte Brad, cu varianta Fîstîci, dacă admitem o evoluție directă din tipul Vidra, care este contemporan cu tipul Ariușd. Cronologic deci, tipul Varna (Vidra) - Ariușd - Brad - Jászladány, toate acestea cuprinse în limitele culturii Cucuteni, fazele A și AB.

3.- Brățările de aramă sunt unicate în zona sud-est europeană a culturii eneolitice, atât prin greutate cât și prin secțiunea corpului, constituind, în acest fel, un tip aparte, pe care îl putem denumi tipul Brad.

4.- Cele două discuri de aur, prin formă și decor reprezintă, de asemenea, rarități în cultura Cucuteni și pot constitui un tip aparte - tipul

Hăbășești transpus, în cazul nostru, în aur. Ele au caracteristici atât ca formă cât și din punct de vedere al dispunerii și numărului găurilor pentru atârnat și al motivului decorativ, care le separă de piesele similare din alte zone.

5.- Numărul deosebit de mare al caninilor de cerb care formează colierul, dau acestuia un caracter deosebit, atât ca valoare culturală cât mai ales ca piesă de paradă sau ca însemn al puterii, în condițiile în care un asemenea colier nu se putea realiza decât într-o perioadă lungă și cu un efort colectiv deosebit.

6.- Deși, în mare majoritate piesele reprezintă obiecte de podoabă, semnificația unora din ele, precum și a întregului lot, dau depozitului un caracter deosebit, din care nu excludem valoarea culturală sau de simbol al puterii.

7.- Valoarea de unicat al unor piese metalice din depozit, precum și numărul relativ mare al obiectelor de aramă, constituie un indiciu deosebit de important privind existența unei metalurgii a aurului și aramei în cultura Cucuteni.

8.- Existența unor piese de import, sudice, precum și unele analogii cu piese din zona dunăreană, arată existența unor afinități culturale între cultura Cucuteni și Gumelnița-

9.- Acumularea unei bogății imense pentru această perioadă reprezentată de numărul și unicitatea pieselor componente, dovedește că proprietarul depozitului era, fie un mare conducător de trib, cu funcții obștești și rituale, fie că acesta aparținea întregului trib și era folosit numai în cazuri excepționale sau la anumite ceremonii cu caracter religios ori de paradă.

HARTA ROMANIEI

Harta României

Brad

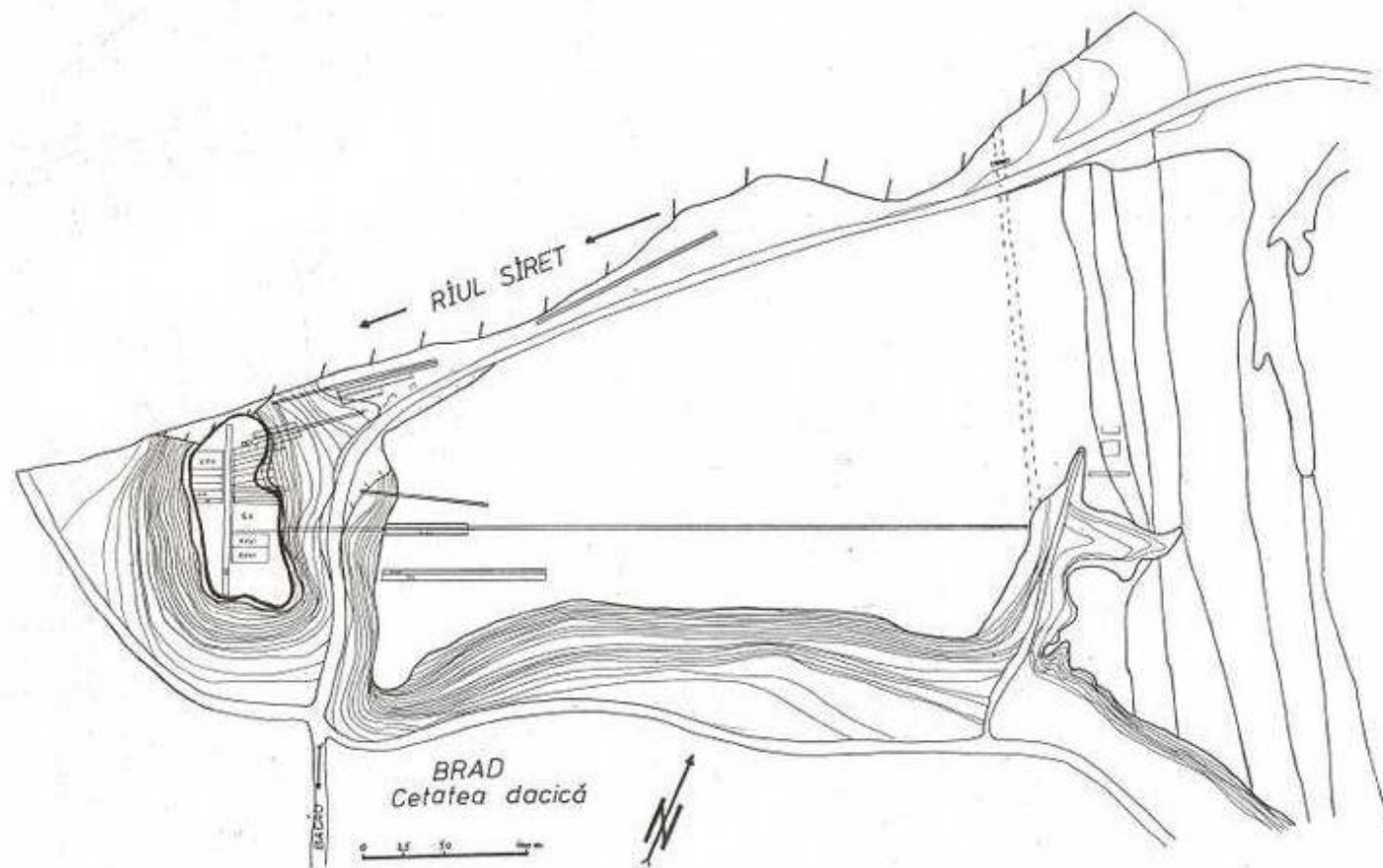
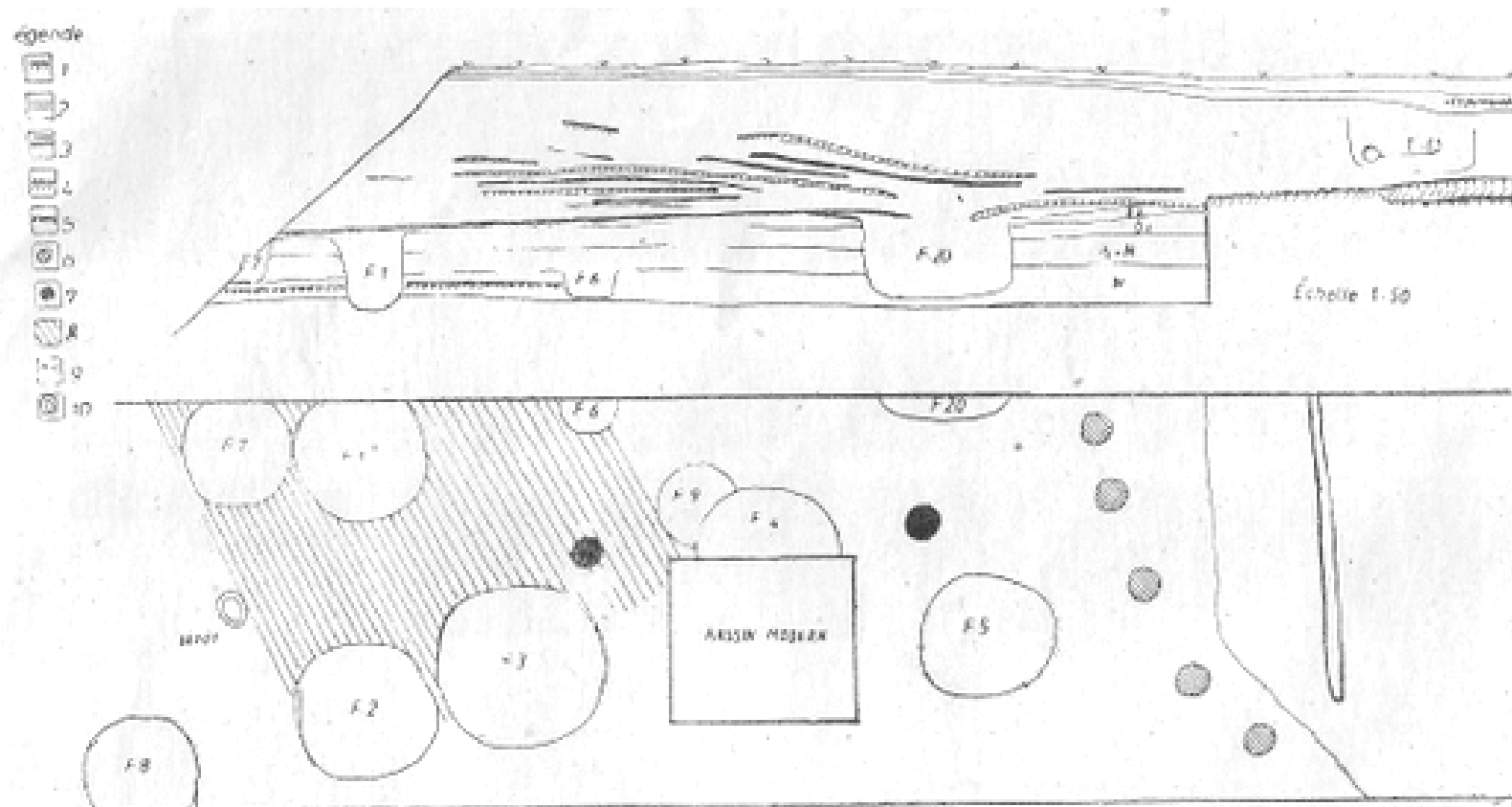

Fig. 1 - Planul general al stațiunii arheologice Brad, comuna Negri

LEGENDA LA Fig. 2. — Plan și profil S—XXVI

1. — Vetre și pământ ars cu crustă ; 2. — Lutulă de la locuințe ; 3. — Arsură cu mult cărbune de lemn ; 4. — Crustă calcareasă cu prundiș ; 5. — Locuință eneolitică — Cucuteni A ; 6. — Gropi de la sanctuarul dacic ; 7. — Gropi de pari ; 8. — Locuință eneolitică — Cucuteni A ; 9. — Pavaș cu prundiș — medieval ; 10. Locul descoperirii depozitului eneolitic.

Fig. 2 - Planul și profilul S-XXVI

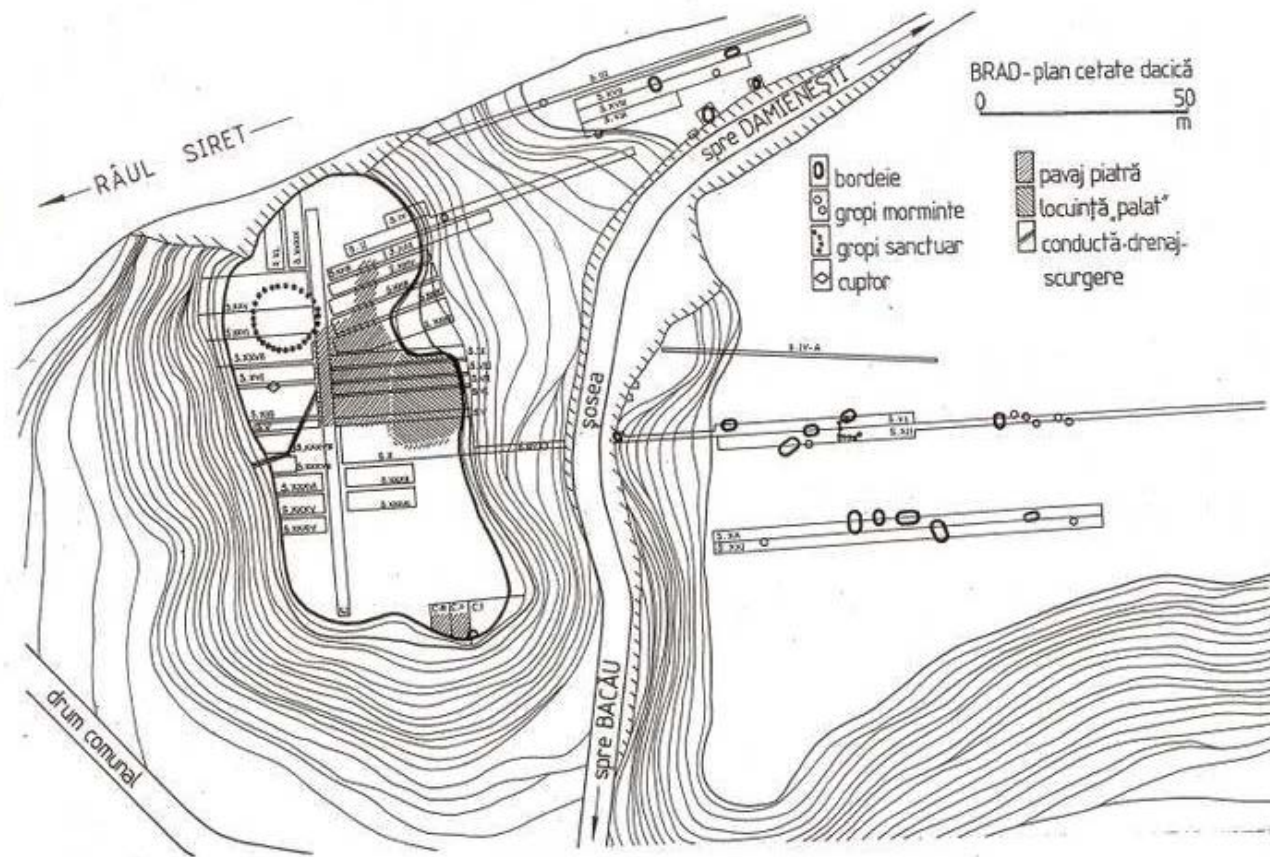

Fig. 3 - Acropola - planul general al săpăturilor

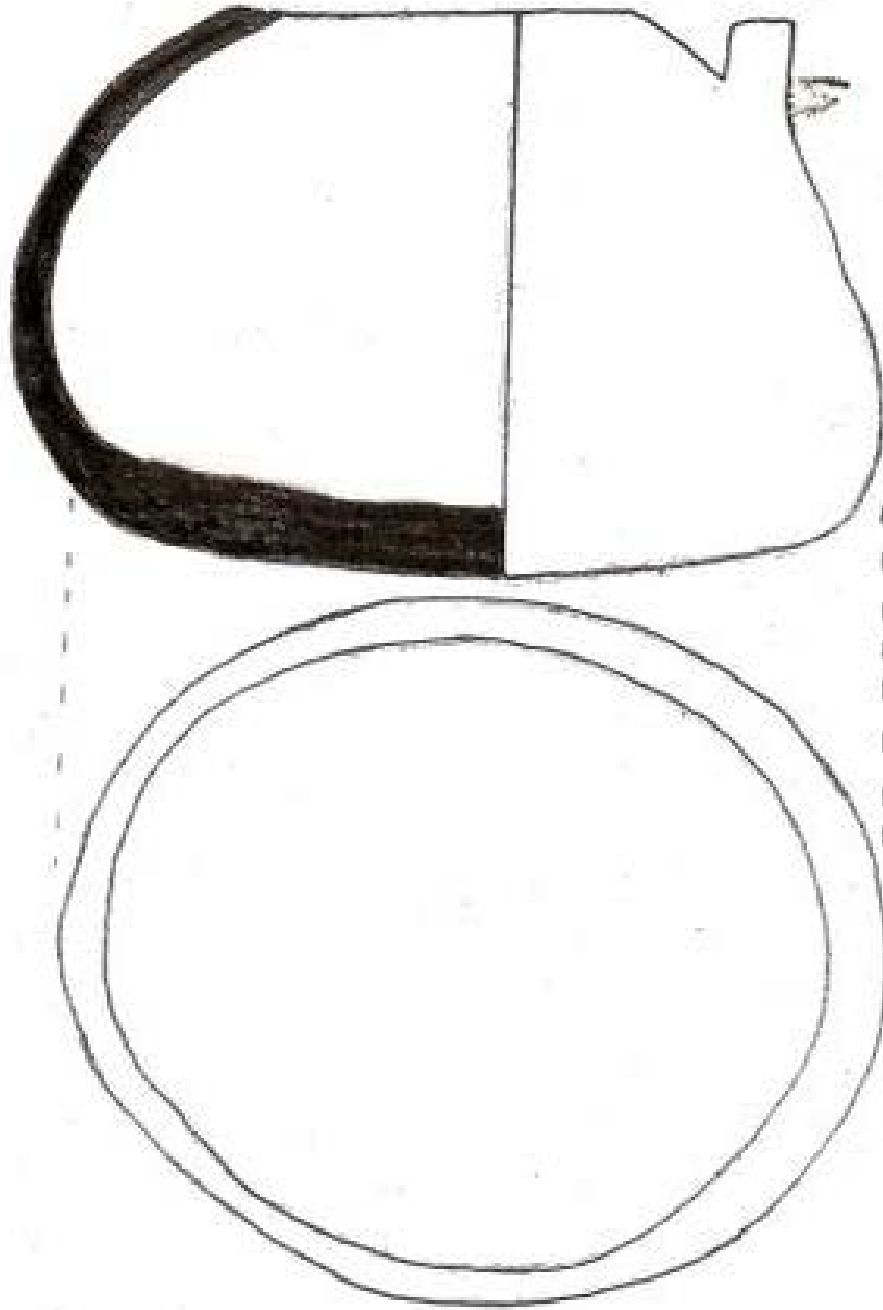

Fig. 4 - Vasul askos văzut de jos

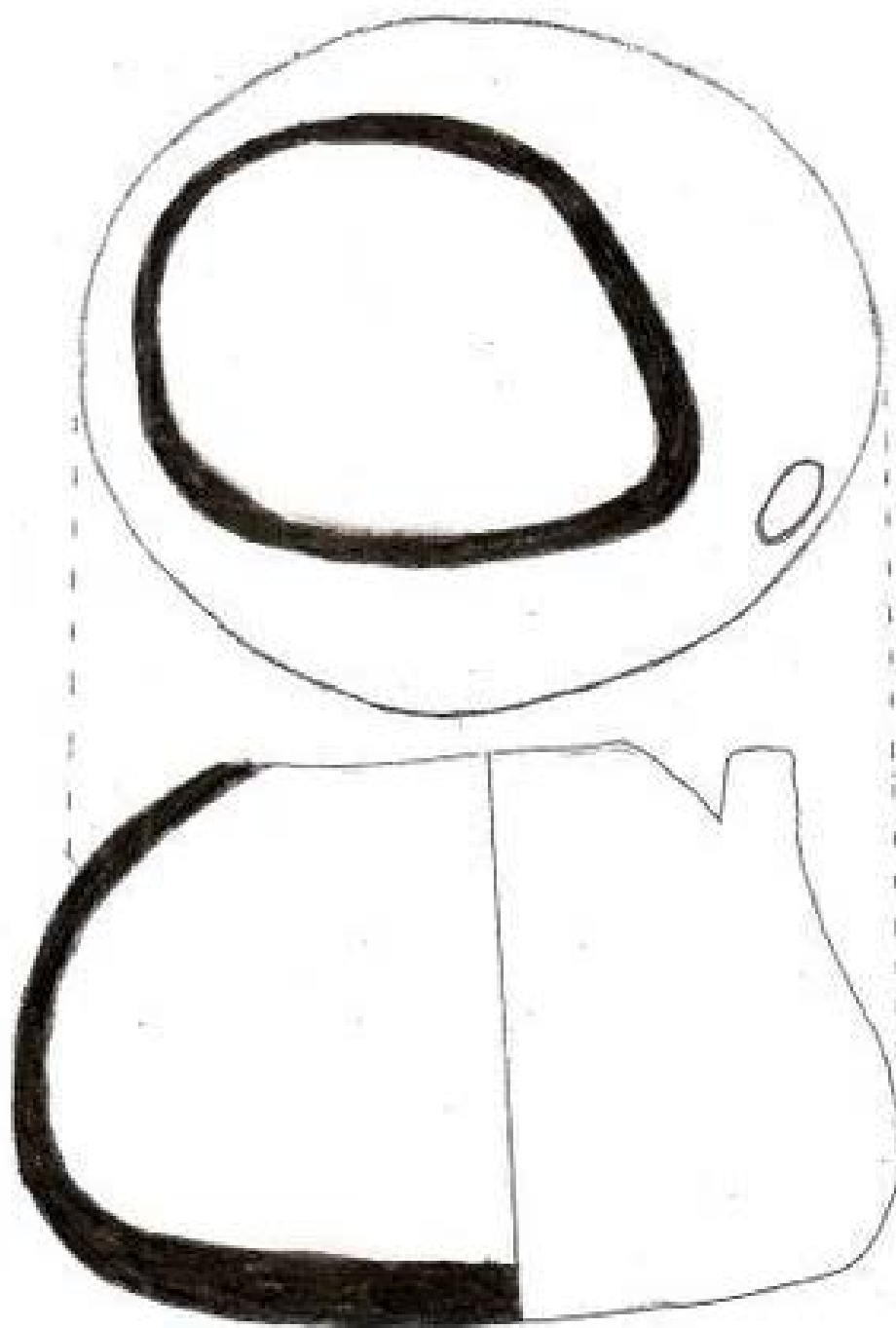

Fig. 5 - Vasul askos văzut de sus

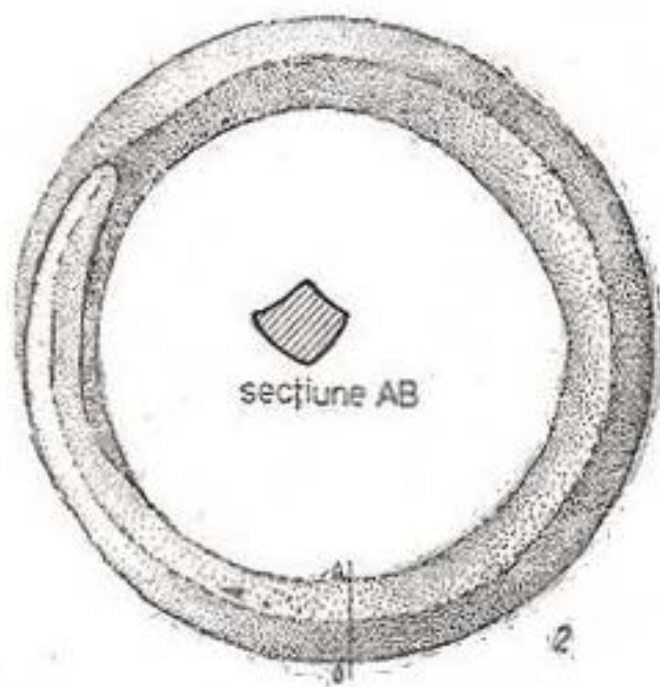
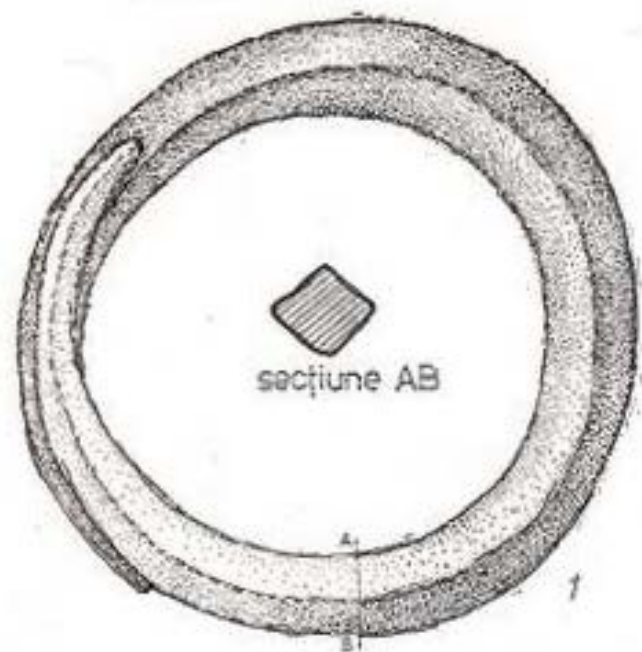

Fig. 6 - Brățele de aramă

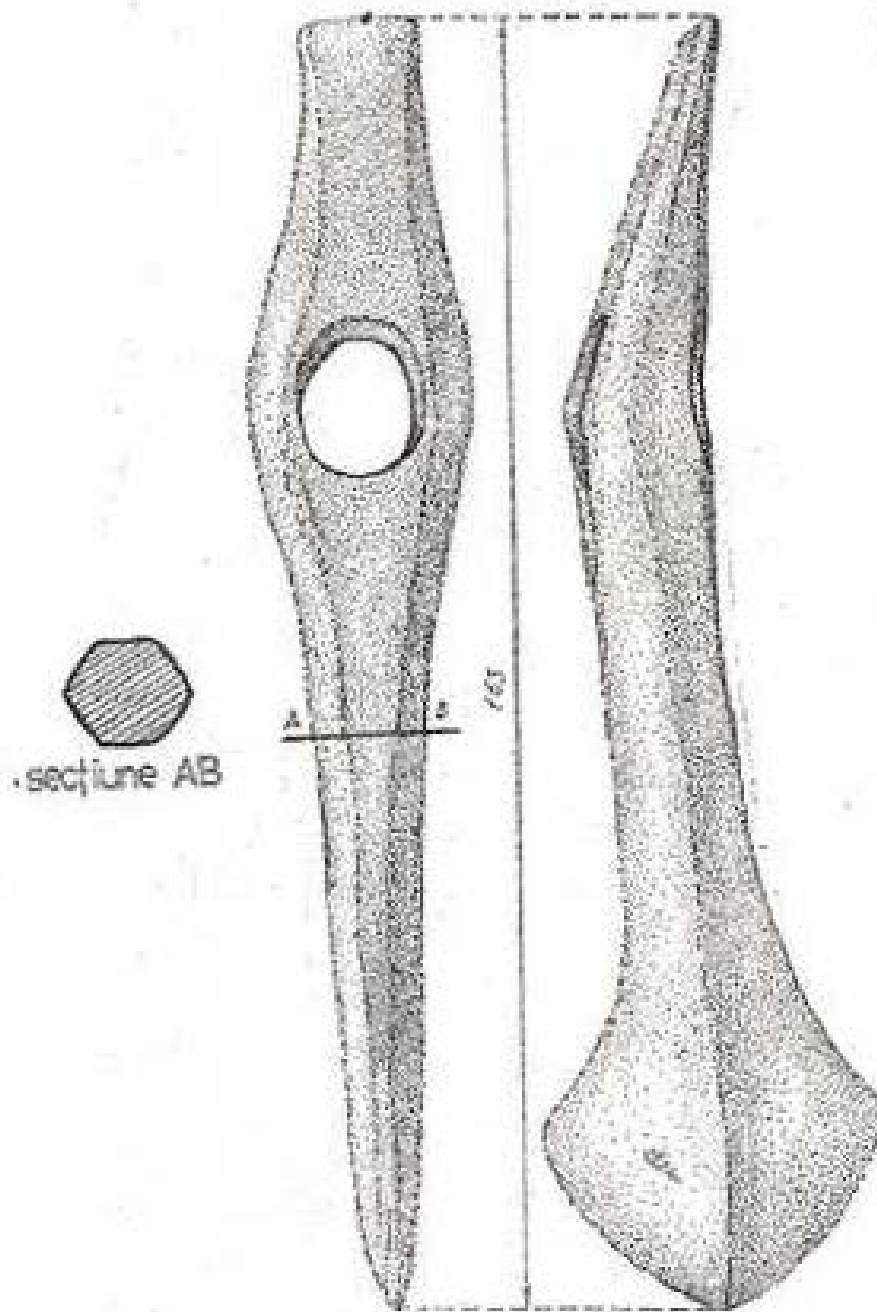

Fig. 7 - Toporul de aramă

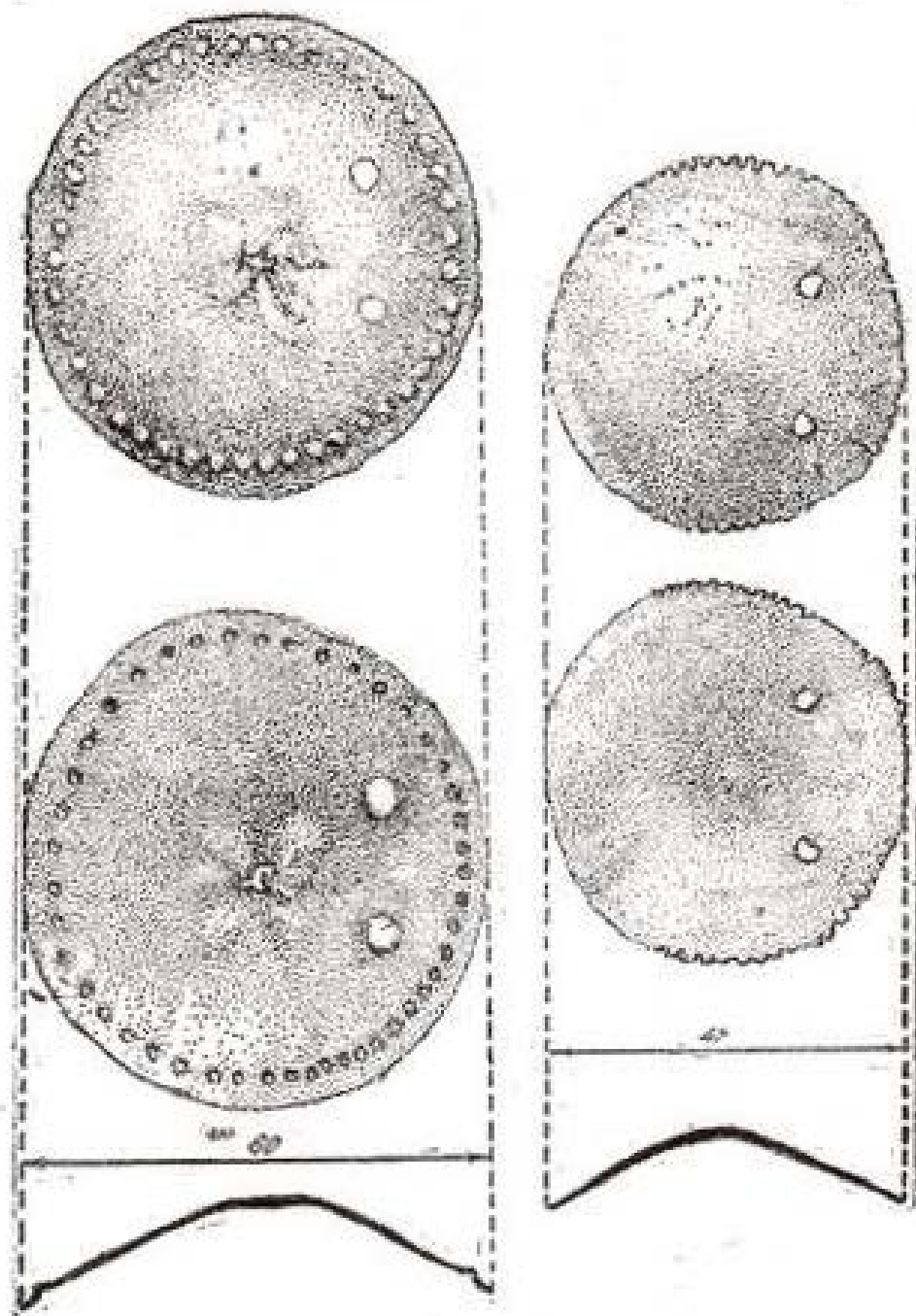

Fig. 8 - Discurile de aur

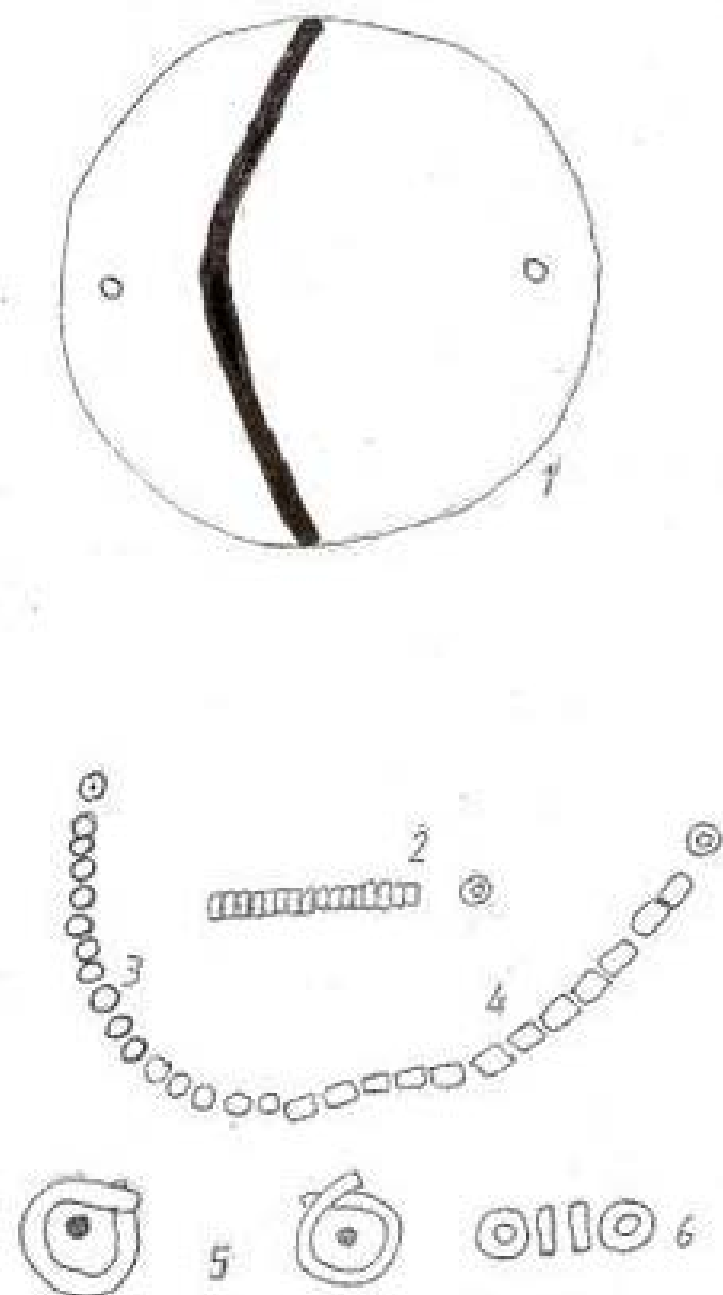

Fig. 9 - 1-Disc de lut; 2-Mărgelile inelare de aramă; 3-Mărgelile din pastă sticloasă-negricioasă; 4-Mărgelile tubulare de aramă; 5-Verigi de aramă; 6-Mărgelile de marmură albă

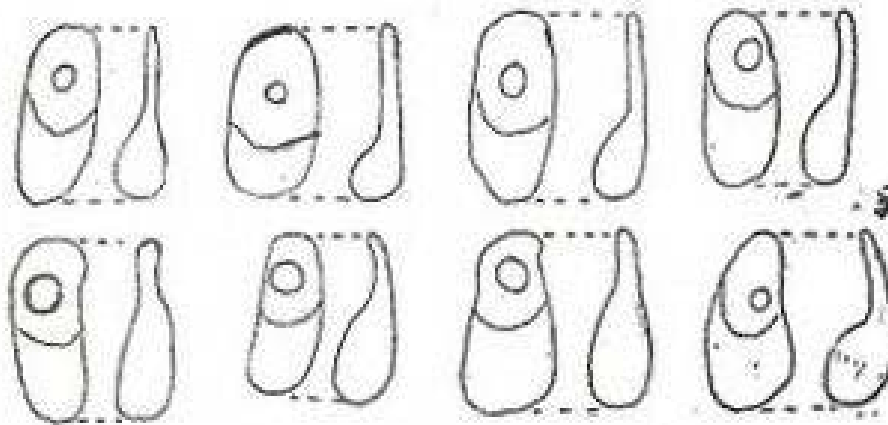
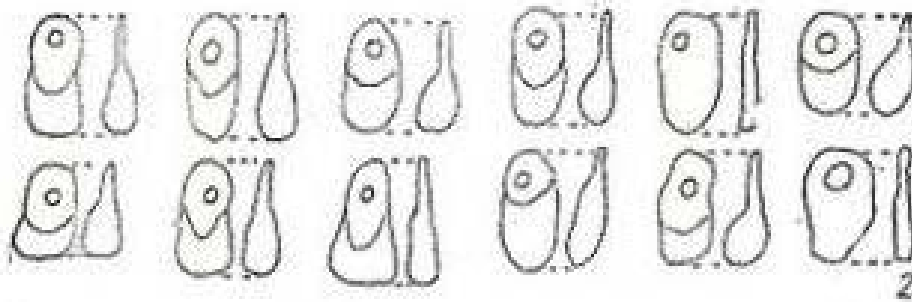
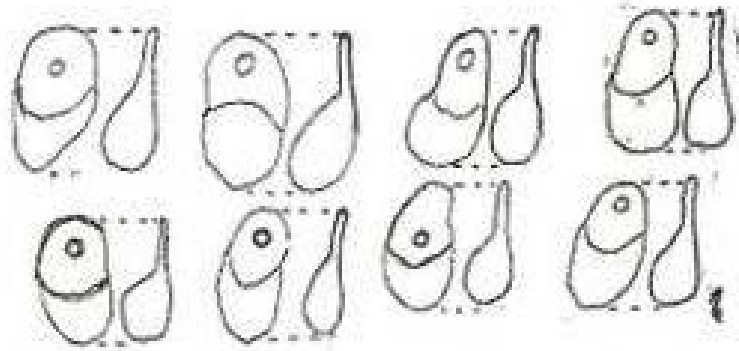

Fig. 10 - Mărgele din canini de cerb

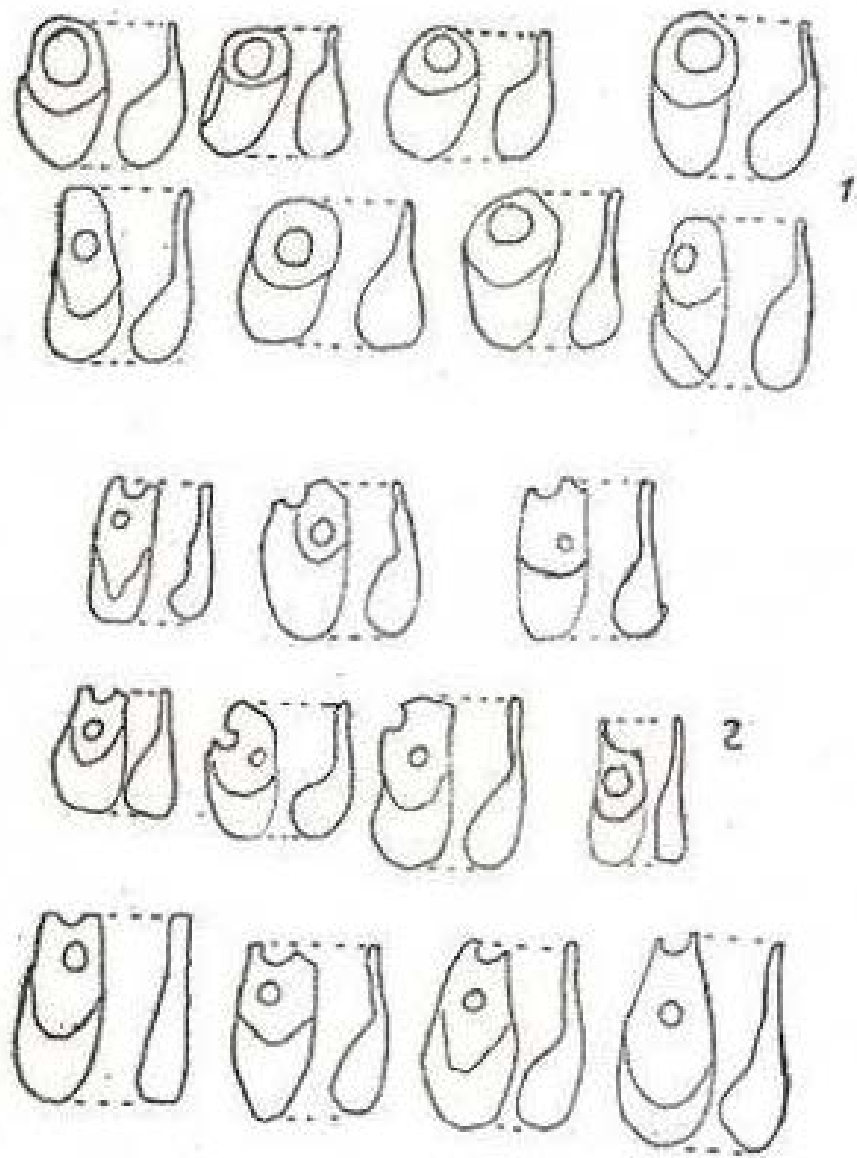

Fig. 11 - Mărgele din canini de cerb (1-2)

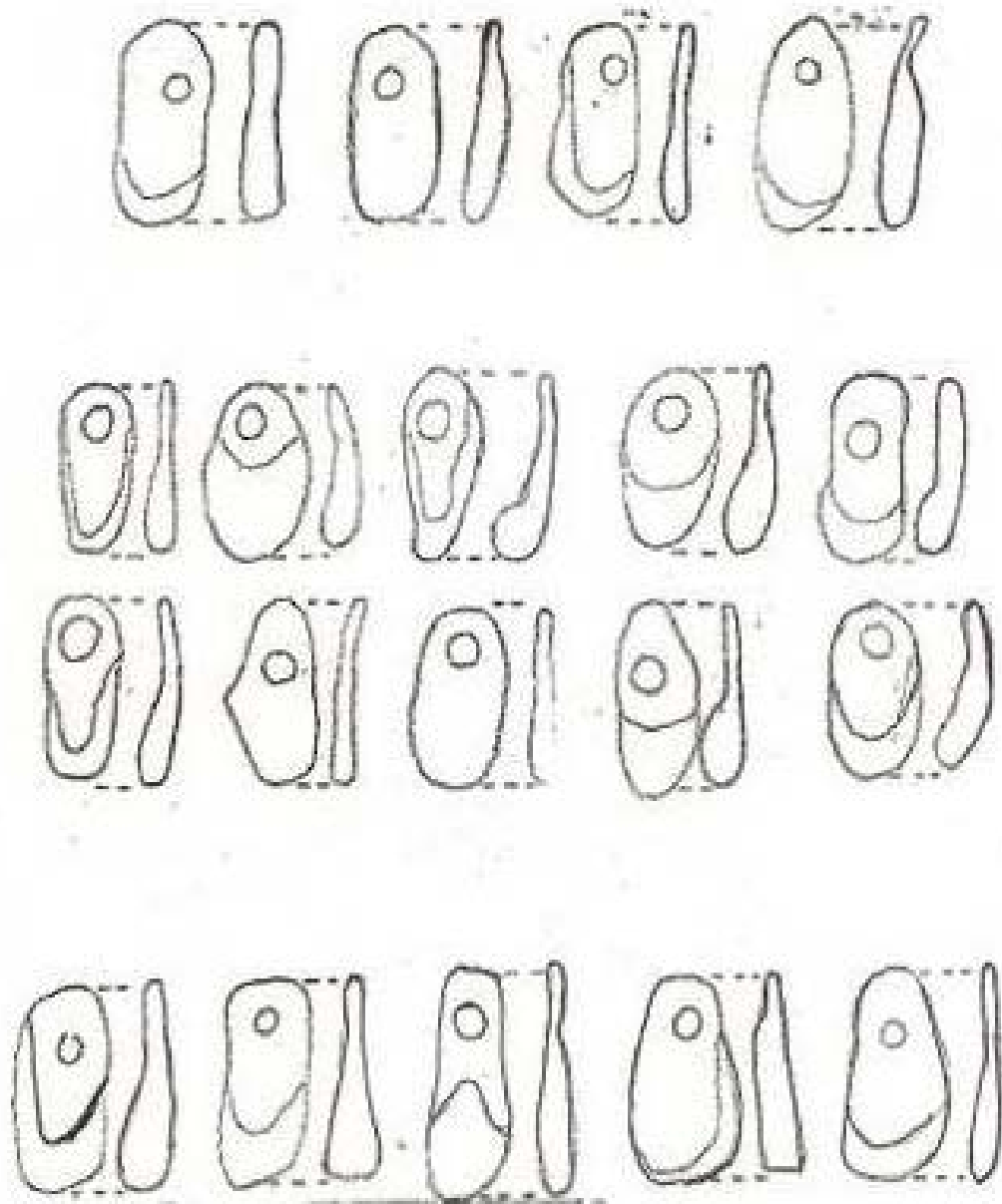

Fig. 12 - Mărgele din canini de cerb

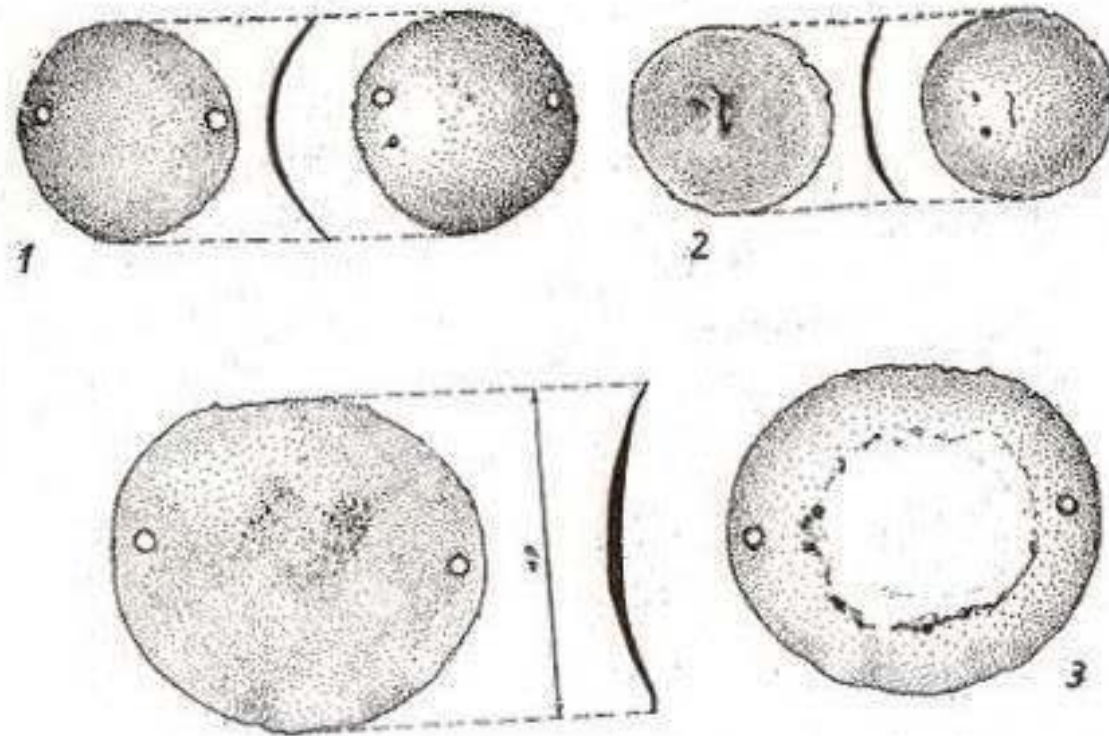

Fig. 13 - Discuri de aramă

Fig. 14 - Profilul S - XXVI

Fig. 15 - Tezaurul „in situ”

Fig. 16 - Disc de aur și mărgele din canini de cerb

Fig. 17 - Mărgele din canini de cerb

Fig. 18 - Mărgele din canini de cerb

LE TRÉSOR D'OBJETS DE PARURE ÉNÉOLITHIQUES DE BRAD, COMMUNE NEGRI, DÉP. DE BACĂU

Dr. VASILE URSACHI

La station archéologique de Brad, com. Negri, dép. de Bacău, est située sur la terrasse gauche du Siret, à mi-distance des villes de Roman et Bacău, dans la partie ouest du Plateau Central Moldave⁹⁸, dans une zone constituée d'une série de cimes secondaires, formées à la suite du processus d'érosion des affluents de gauche du Siret exercé sur la partie haute du Plateau⁹⁹ (**Fig. 1; 19/1, 2**).

Les sols fertiles, l'abondance de sources étagées (dont l'eau manque du sel par rapport à celles situées dans les basses dépressions, l'étendue des forêts, la proximité des eaux courantes avec leurs immenses richesses et un paysage varié ont attiré les communautés humaines dès les temps les plus reculés (**Fig. 20**).

Sur les terrasses du Siret, sur les pentes des collines ou dans les vallées des ruisseaux des alentours on a découvert de nombreux vestiges archéologiques à partir de l'époque néolithique.

L'extrémité de la terrasse sur laquelle se trouve la station archéologique de Brad avance beaucoup dans la zone des prés de la Vallée du Siret, formant un plateau dominant les terrains voisins, ce qui offre la possibilité de surveiller une grande partie de la zone de cette rivière. C'est pourquoi, entre autres, cet endroit est très propice au développement de puissants établissements. Le lieu dit „La stâncă” (Au rocher), qui s'élève de plus de 35 m au-dessus du Siret, constitue une forteresse naturelle puisque entourée de trois côtés par les eaux de cette rivière (**Fig. 3; 38/2**).

Les fouilles pratiquées jusqu'à présent ont contribué à la connaissance de la situation stratigraphique de l'habitation de ce plateau. Les vestiges les plus anciens appartiennent à l'époque énéolithique (les cultures Precucuteni et Cucuteni, les phases A et A-B), à la période de transition de l'énéolithique à l'âge du Bronze, à l'âge du Bronze (les cultures de Monteoru, de Noua, la phase du Hallstatt B), à l'époque géto-dace (IVe s. av. n.è. - IIe s. de n.è.) et à l'époque médiévale (XIVe - XVIIIe s).¹⁰⁰ (**Fig. 32**).

⁹⁸ V. Băcăoanu, N. Barbu, M. Pantazică, Al. Ungureanu, D. Chiriac, Podișul Moldovei, București, 1980, p. 246, fig. 42.

⁹⁹ Ibidem, p. 314.

¹⁰⁰ V. Ursachi, Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Roman, Carpica, I, 1968, p. 171-184; Idem, Contribuții la problema așezărilor dacice de pe Valea Siretului, Memoria Antiquitatis, I, 1969, p. 105-119; V. Căpitanu, V. Ursachi, Descoperiri geto-dacice în județul Bacău, Crisia, 2, 1972, p. 97-114; V. Ursachi, Principaux résultats des fouilles archéologiques de Brad, Actes du IIe Congrès International de Thracologie, II, București, 1980, p. 61-70; Idem, Noi elemente de fortificații în așezarea dacică de la Brad, Materiale, Tulcea, 1980, p. 178-182; V. Căpitanu și V. Ursachi, Brad und Răcățâu zwei getisch-dakische befestigte Siedlung (Kreis Bacău), în Thraco-dacica, București, 1976, p. 271-277; V. Ursachi, Cetatea dacică de la Brad, Thraco-dacica, tom. VIII, 1-2, 1987, p. 100-126; V. Ursachi, Cetatea dacică de la Brad, Buc. 1995.

La couche énéolithique, de couleur brun-rougeâtre, est située au-dessus de la couche jaune foncé, archéologiquement stérile. La profondeur importante de cette couche n'a pas permis l'investigation complète des habitations ou des complexes découverts dans les sections. L'épaisseur de cette couche n'est pas observée sur toute la longueur des sections (elle varie entre 0,20-0,40 m), ce qui doit être mis en relation avec l'action des habitants de l'âge du Bronze qui ont utilisé la terre, y compris les vestiges de l'époque antérieure provenant surtout du centre et de la zone du nord-est du plateau, pour la construction du *vallum* de défense (**Fig. 2**).

Les habitations énéolithiques, telles que conservées, sont surtout situées sur les côtés du plateau. Elles présentent, en général, une couche assez épaisse de terre cuite provenant des murs sous lesquels on a découvert divers outils, des objets de parure, des pièces cultuelles et surtout de la céramique. Aucune habitation n'avait de plate-forme en terre cuite.

On remarque aussi le nombre très réduit de fossés ménagers et leur inventaire très pauvre.

La plupart des objets conservés intacts ont été découverts dans des habitations, dans la couche énéolithique et surtout dans la *vallum* et le fossé de défense de l'âge du Bronze et de l'époque dace.

Les vestiges les plus anciens de cette couche appartiennent à la culture Precucuteni, plus précisément aux phases II et III. Il s'agit de vases piriformes, de coupes, de couvercles, etc., à décor incisé, d'idoles anthropomorphes de différentes dimensions, dont quelques-unes possèdent un décor incisé spécifique à cette culture¹⁰¹. Pour le deuxième niveau énéolithique de cette station, il faut surtout mentionner les vases peints appartenant aux phases A et A-B de la culture de Cucuteni représentés par quelques exemplaires intacts, ou reconstituables, mais aussi par plusieurs tessons qui conservent assez bien la peinture, ce qui permet les attributions aux phases susmentionnées de la culture Cucuteni, bien définies dans d'autres établissements¹⁰².

La situation particulière de cet établissement modifié, ainsi que nous l'avons déjà précisé, par les travaux d'aménagement de l'âge du Bronze, n'a pas permis, sur tout l'espace investigué une délimitation stratigraphique qui, cependant, a pu être réalisée dans quelques rares zones où l'on a observé des habitations ou des complexes superposés appartenant aux phases mentionnées de la culture de Cucuteni.

A partir des données offertes par les recherches menées jusqu'à présent, on peut constater que l'étendue de l'établissement énéolithique situé sur le plateau ne fut pas trop importante. Dans tous les cas, elle ne dépassait pas trop les limites de la zone fortifiée pendant l'âge du Bronze,

¹⁰¹ Silvia Marinescu-Bîlcu, Cultura Precucuteni, București, 1974, p. 75-84, 95-98.

¹⁰² Vl. Dumitrescu, Hăbășești, București, 1954, p. 275-402; R. Vulpe, Izvoare, București, 1957; Vl. Dumitrescu, La station préhistorique de Traian, Dacia, IX-X, 1945, p. 11-114; M. Petrescu-Dîmbovița, Les principaux résultats des fouilles de Trușești, Analele Științifice ale Universității „Alex. I. Cuza” Iași, Seria nouă, III, 1957, fasc. 1-2; A. Nițu, Șt. Cucoș, Dan Monah, Ghelăiești (Piatra Neamț), Săpăturile din anul 1969 în așezarea cucuteniană „Nedeia”, Memoria Antiquitatis, III, 1971, p. 11-64.

ce qui est prouvé par l'absence du niveau énéolithique dans l'établissement ouvert. Le fait que l'on ait découvert des habitations énéolithiques coupées par les fortifications de l'âge du Bronze, démontre que l'étendue de l'établissement de cette époque était un peu plus grande que le plateau fortifié à l'âge du Bronze, mais plus petite par rapport aux limites de la fortification dace. De même, on ignore s'il existait, ou non, une fortification de l'établissement énéolithique. Cette dernière pourrait exister dans la zone du fossé de défense, même si cette possibilité ne peut être précisée en raison des proportions notables de celui-ci¹⁰³.

Mis à part les vestiges importants datés des époques ultérieures¹⁰⁴, nous allons présenter une découverte exceptionnelle faite en 1982 et qui a enrichi le patrimoine archéologique et scientifique de la Roumanie d'un intéressant trésor d'objets de parure de l'époque énéolithique. Le trésor se compose de plus de 480 objets de parure en métal et en os. Il constitue - quant au nombre de pièces - un des plus importants trésors découverts dans l'aire des cultures énéolithiques du sud-est de l'Europe. Il a été trouvé dans un petit creux situé à proximité d'une habitation Cucuteni A, dans un vase de type askos, partiellement conservé puisque seulement amputé de sa partie supérieure manquait (**Fig. 4; 5**). Du point de vue stratigraphique, le trésor se trouvait au centre de la couche énéolithique, à 2,60-2,80 m de profondeur. En dessous de ce niveau, on a découvert des tessons de la culture de Cucuteni. Au dessus du dépôt, il y avait des fragments céramiques, du torchis et d'autres vestiges de la phase Cucuteni A-B. Il convient de mentionner que le trésor était emplanté à l'extrémité sud de la tranchée XXVI, à petite distance du versant abrupt vers le Siret. C'est pourquoi, seule la chance a préservé ce trésor puisque chaque année, dans cette zone, des glissements entraînent de grandes portions de terrain dans les eaux du Siret. La configuration même du terrain durant l'investigation de cette tranchée montrait que seulement une partie du niveau de l'âge du Bronze et de celui énéolithique, de 2 m de longueur, existait encore alors que dans la pente abrupte les couches supérieures manquaient (**Fig. 14**).

La description des pièces du trésor

1. Vase askos (nr. inv. 20276, Musée d'histoire de Roman), fait d'une pâte rougeâtre, avec beaucoup de tessons de poteries pilées dans sa composition, d'où son aspect grumeleux. À l'intérieur, les parois du vase ont la même couleur, sont bien polies et on observe parfois les traces des doigts du potier qui a monté le vase. Ce dernier a une forme irrégulière, à fond ovale (diamètre long = 18,3 cm; diamètre court = 15,4 cm). Seulement la partie inférieure du vase est conservée sur 12 cm de hauteur; est également conservé une petite partie de l'anse ovale en coupe, dont le point de départ est situé dans la zone plus bombée de la panse. Aucun fragment de vase n'a été trouvé aux

¹⁰³ V. Ursachi, op. cit., Tulcea, 1980, p. 178-182.

¹⁰⁴ Vezi nota 3.

alentours: nous en déduisons que la partie supérieure de celui-ci manquait déjà au moment de l'enfouissement du dépôt (**Fig. 21; 22; 15**).

2. Bracelet en cuivre (nr. inv. 17576, Musée d'histoire de Roman), fait d'une barre martelée de forme rhombique en coupe, aux extrémités aiguës et superposées sur environ 1/3 de la circonférence de la pièce. L'épaisseur maximale de la barre est de 1,3 cm dans la zone centrale et celle minimale, aux extrémités, est de 0,5 cm. Le diamètre extérieur de la pièce est de 9,2 cm, celui intérieur est de 6,6 cm. Son poids est de 255 g. La pièce conserve une patine noble, verte, sur presque toute sa surface, avec de petites portions oxydées, tout particulièrement aux extrémités aiguës et superposées. Toujours aux extrémités, on observe quelques pinçons et irrégularités provenant du martelage (**Fig. 6/1; 23/1; 24/1**).

3. Bracelet en cuivre (nr. inv. 17577, Musée d'histoire de Roman), presque identique à celui présenté ci-dessus, aux extrémités également aiguës et superposées sur une portion de 1/3 de la circonférence. L'épaisseur de la barre est la même, mais le diamètre est plus réduit: 9 cm à l'extérieur et 6,2 cm à l'intérieur. Le poids est de 190 g. Tout comme la pièce précédente, il conserve une patine noble et des traces provenant du martelage. Quoique superposées, les extrémités ne se touchent pas, car il y a entre elles une distance d'environ 2-3 cm (**Fig. 6/2; 23/2; 24/2**).

4. Hache en cuivre (nr. inv. 17575, Musée d'histoire de Roman) de type à tranchants opposés. Les bras diffèrent par les dimensions et la forme. Le bras le plus long est modelé à l'extrémité extérieure en forme rhombique, tandis que l'autre, plus court, a la forme d'un ciseau. Sur les facettes latérales, la hache présente une nervure en relief qui les sépare en deux parties égales, les deux bras étant tirés vers l'intérieur. Un orifice est pratiqué pour y introduire le manche en bois, de forme ovale. L'axe long est de 2,1 cm en direction des deux bras; l'axe court est de 1,7 cm. L'axe long est un peu dévié à gauche par rapport à l'axe de la pièce, d'où une différence d'épaisseur entre les parois de la pièce dans cette partie - 0,6 cm d'un côté et 0,5 cm de l'autre. La hache est d'une largeur plus grande dans la zone de l'orifice destiné au manche, ainsi qu'une petite enflure qui, sans diminuer l'élégance de la pièce, lui confère une résistance supérieure. En direction de l'axe court de l'orifice, à l'extérieur, la pièce présente une nervure en relief qui marque sur les deux côtés les dimensions maximales de la pièce dans la zone du manche. L'épaisseur de la pièce, dans la zone de l'orifice, à l'extérieur, est de 2,7 cm et la largeur dans la même zone est de 1,4 cm. La longueur de la hache est de 16 cm, dont 4,5 cm pour le bras court en forme de ciseau, la largeur en est de 1,5 cm et l'épaisseur de 0,4 cm. Le bras long a une longueur de 11,5 cm et la largeur maximum du rhombe est de 4 cm, son épaisseur étant de 0,4 cm. Le corps de ce bras est hexagonal, formé de 6 arêtes, observées sur toute sa longueur. La hache a été faite par fonte et est si bien polie qu'on ne peut reconnaître aucune trace de l'opération. La hache présente une patine noble, à petites portions oxydées où la couleur est vert foncé. Elle ne présente pas de traces d'utilisation (**Fig. 7; 25; 36**).

5. Disque en or (nr. inv. 17574, Musée d'histoire de Roman), convexe, à forme ovale, de diamètre long de 6,3 cm et de diamètre court de 5,9 cm. Il a été obtenu par martelage à froid d'une tôle en or, dont l'épaisseur est de 0,5 cm. Le poids est de 17,5 g. Il a deux orifices pour le pendre, réalisés de l'extérieur vers l'intérieur avec un objet rond, non polis. Les orifices sont disposés dans la partie supérieure de la pièce, à une distance égale par rapport à son axe court. Les orifices sont situés à une distance de 1,4 cm entre eux sur l'axe horizontal et de 1,1 cm par rapport au bord supérieur du disque. Le centre bombé de la pièce est aplati soit à la suite à l'utilisation de l'objet, soit par accident, puisque l'orifice est irrégulier. Celui-ci est approximativement situé au centre de la pièce et est probablement produit suite à une réparation inachevée. À une distance de 2 mm vers l'intérieur du bord de la pièce, il y a un décor formé de 51 proéminences exécutées par la technique du repoussé, de l'intérieur vers l'extérieur. Quelques-unes ont les bouts épointés, devenant ainsi de petites orifices, soit suite à un épointement volontaire, soit suite à l'utilisation, soit suite au processus d'exécution avec un outil aigu. La distance entre les deux proéminences est de 0,4 cm environ. La pièce est bien polie, de sorte qu'on n'observe pas les traces du martelage (**Fig. 8/1; 26**).

6. Disque en or (nr. inv. 17573, Musée d'histoire de Roman), convexe, de forme légèrement ovale, de diamètre long de 4,8 cm et de diamètre court de 4,6 cm, exécuté par le martelage d'une tôle en or, un peu plus mince par rapport au disque intérieur. Il a deux orifices pour le pendre, également disposés dans la partie supérieure de la pièce, à une distance égale par rapport à l'axe court, à 1,6 cm de distance entre eux et à 0,9 cm de distance par rapport au bord actuel de la pièce. Nous utilisons le terme actuel, parce que le disque, dans sa forme originale, était plus grand, d'une même facture que la pièce précédente mais, soit en raison de l'usure, soit en raison d'une négligence dans l'exécution du motif décoratif des proéminences par la technique du repoussé, la pièce a été précisément taillée dans la zone du décor. Sur la plus grande partie de la circonférence, on observe les traces des orifices qui formaient le motif décoratif. La taille de la pièce a été exécutée sur l'axe de ces proéminences de telle manière que les bordures actuelles du disque sont dentelées. Les deux accroches ne sont pas exécutées à l'identique: la première est faite de l'extérieur vers l'intérieur; la seconde, inversement. Les bordures des deux orifices ne sont pas polies. Le centre de la pièce est marqué par un petit enfoncement réalisé au moyen d'un objet aigu, de l'extérieur vers l'intérieur, sans que la pièce soit percée, tout comme pour la première pièce, on n'observe pas les traces du martelage. Le poids du disque est de 9 g (pl. V/2 (**Fig. 8/2; 27; 35/2**)).

7. 262 perles annulaires en cuivre, de forme cylindrique (diamètre = 3 mm; largeur = 1-1,2 mm), faites de tubes de tôle dont l'épaisseur est de 0,5 mm. Les tubes, si on admet que ces perles en proviennent, sont confectionnés par martelage d'une tôle et étaient roulés sur une tige cylindrique aux bordures non soudées. C'est ainsi que les perles ont, elles aussi, les extrémités unies, sans être soudées. Il n'est pas exclu que

chaque perle soit faite de petits morceaux en tôle, roulés sur une tige, à extrémités unies. On ne peut savoir dans quelle mesure les artisans de ces temps-là disposaient d'outils qui aient pu tailler si bien les tubes supposés avoir été utilisés pour la fabrication des perles. Ce qui est néanmoins certain est qu'aucune perle n'est soudée. Bien que faites d'une tôle si mince, elles sont assez bien conservées. Quelques-unes ont une couleur plus claire, tendant vers le vert fort, tandis que d'autres sont plutôt marrons. Beaucoup d'entre elles ne se sont pas conservées; on peut supposer qu'au moins 30-40 exemplaires ont été détruits par l'oxydation, ce qui porte un nombre initial à environ 300. Nous n'avons pas tenu compte des fragments déjà découverts et retenus dans nos collections. Il est à remarquer que la largeur des pièces est toujours la même dans presque tous les cas. Quelques-unes sont soudées entre elles, deux, trois ou même quatre, la soudure étant le résultat de l'oxydation pour être resté si longtemps dans le dépôt. C'est ce qui confirme le fait qu'elles ont été déposées en collier. Le fil qui les liait ne s'est pas conservé, même s'il eût été fait en cuivre (**Fig. 9/2; 18/1**).

8. 12 perles en cuivre, tubulaires, d'un diamètre de 4 mm et d'une longueur de 4-6 mm, obtenues selon le même procédé que celui utilisé pour les perles cylindriques. On peut mieux observer la jointure des extrémités de la feuille de tôle. La soudure d'une perle cylindrique dans trois cas s'explique par le fait qu'elles appartenaient au même collier (**Fig. 9/4; 28/2; 35/3**).

9. 15 perles rondes, faite d'une pâte noirâtre, vitreuse, au diamètre de 2-3 mm, et pourvues d'un orifice afin d'être montées en collier. L'orifice a un diamètre de moins d'1 mm. On peut en déduire que leur nombre, au début, était plus grand (**Fig. 9/3; 28/2; 35/4**).

10. 190 perles en dents (canines) de cerf, de dimensions variables, en fonction de l'âge et de la taille du cerf dont les dents ont été récoltés. La plus petite est de 1,7 cm de longueur, la plus grande est de 3 cm. Elles sont pourvues d'un orifice pour les accrocher, quelquefois assez large. Quelques exemplaires en ont un deuxième dans le cas où le premier serait détérioré par l'utilisation ou pendant sa réalisation. Quelques autres dents semblent être faites dans un matériel osseux provenant d'autres espèces animales imitant la forme des canines de cerf. Toutes les pièces sont de couleur verte suite au contact multimillénaire avec les objets en cuivre (**Fig. 29; 16**). Selon certaines caractéristiques de dimension et d'élaboration, on peut distinguer les catégories de perles suivantes:

a. 12 exemplaires aux dimensions de 1,5-1,6 cm de longueur et 0,8-0,9 cm de largeur; les orifices pour l'accrocher varient entre 0,2-0,5 cm (**Fig. 10/2**).

b. 40 exemplaires aux dimensions de 1,7-1,9 cm de longueur et de 1-1,3 cm de largeur; les orifices pour l'accrocher sont un peu plus larges, entre 0,5-0,6 cm, pour presque tous les exemplaires. L'épaisseur de quelques unes est, elle aussi, plus grande par rapport au groupe précédent (**Fig. 10/1**).

c. 36 exemplaires aux dimensions de 2-2,4 cm de longueur et de 1,3-1,4 cm de largeur. La plupart des pièces de cette catégorie ont les

orifices pour l'accrocher très larges, d'environ 0,6 mm, et la partie inférieure est assez grosse (**Fig. 11/1**).

d. 72 perles de dimensions plus grandes, entre 2,5-2,7 cm de longueur et de 1,4 cm de largeur. À remarquer que les perles incluses dans cette catégorie ont les orifices pour l'accroche les plus petits en terme de diamètre puisque d'environ 0,2 mm ou même de 0,1 mm pour la plupart (**Fig. 10/3**).

e. 11 exemplaires, de dimensions variables, pourvus de 2 orifices pour l'accrocher: l'un étant détruit, la réalisation d'un second s'est imposée afin de pouvoir les enfiler en collier (**Fig. 33/2**).

f. 19 perles en canine de cerf, de dimensions moyennes, bien polies et même, pour certaines, facettées. Il n'est pas exclu qu'une partie de celles-ci soient faites d'os appartenant à d'autres espèces animales, mais façonnées en forme de canine de cerf (**Fig. 12, 34/1, 2**).

À part les exemplaires présentés, dans le vase on a découvert aussi des fragments provenant d'au moins 20-30 canines de cerf. La pression de la terre ou d'autres causes ont mené à leur état actuel de débris, sans qu'ils puissent être reconstitués. Il est certain que le nombre des perles en canine de cerf du collier déposé était de plus de 220 exemplaires (**Fig. 17/1, 2; 18/1, 2**).

11. 2 perles cylindriques, en marbre blanc, bien polies, de diamètre de 0,6 cm et de largeur de 0,2 cm. Le diamètre de l'orifice pour l'accrocher est de 0,25 cm. Nous supposons que ces 2 perles constituaient les bouts du collier de perles composé de plus de 480 pièces intactes ou de plus de 540 exemplaires, si nous y ajoutons celles détruites à cause des conditions taphonomiques du trésor (**Fig. 9/6; 33/1**).

12. 2 anneaux en fil de cuivre, aux extrémités superposées, de diamètre de 1,4 cm. La grosseur du fil est de 0,15 cm. Nous supposons que ces pièces étaient disposées aux extrémités du fil et servait probablement à fermer autour du cou cette belle et riche parure (**Fig. 9/5; 33/1**).

A proximité immédiate du lieu où a été découvert le dépôt, à l'opposé de l'habitation cucutenienne, vers l'est, on a découvert trois autres pièces en cuivre, qui ne faisaient pas partie du dépôt, mais qui sont malgré tout en étroite relation avec celui qui a caché les pièces respectives. Voilà leur présentation.

1. Disque en cuivre (nr. inv. 17580, Musée d'histoire Roman), convexe, rond, de diamètre de 3,2 cm, avec deux orifices pour l'accrocher ou le coudre, disposés à distance égale et un peu plus haut de la ligne du diamètre, à 0,2 cm du bord de la pièce.

Le diamètre des orifices est de 0,2 cm. Le bord de la pièce est poli, à l'exception d'une petite portion, d'environ 1 cm, dans la partie supérieure, ce qui nous permet de supposer qu'il aurait pu y avoir, au moins dans cette zone, une décoration au repoussé, comme dans le cas de l'exemplaire en or du dépôt. Dans la partie opposée à la zone dentelée, le bord est légèrement aplati et poli. La pièce est bien polie, de telle manière qu'on ne peut pas observer les traces du martelage ou de la fonte – les deux techniques possibles pour leur réalisation. La tôle en cuivre dont on

a fait le disque possède une épaisseur d'environ 0,05 cm (**Fig. 13/3; 30/1**).

2. Disque en cuivre (nr. inv. 17579, Musée d'histoire de Roman), convexe, moins bombé que l'exemplaire précédent, rond, au diamètre de 2,9 cm, fait d'une feuille de tôle épaisse d'environ 0,05 cm. Les bordures de la pièce présentent sur certaines portions des irrégularités, provenant probablement de l'entaille. Pour le reste, il est bien poli et on ne peut reconnaître les traces de confection. Il n'est pas muni d'orifice pour le pendre, mais en échange, approximativement dans le centre concave de la pièce, une petite oreille en cuivre est fixée. Son orifice est d'environ 0,1 cm, tandis que la petite oreille a 0,15 cm d'épaisseur. De cette manière, à la différence des autres exemplaires, la pièce devient un bouton dont l'utilisation est certes différente des autres disques convexes susmentionnés (**Fig. 13/1; 30/2**).

3. Disque en cuivre (nr. inv. 17578, Musée d'histoire de Roman), légèrement convexe, à forme ovale, de 5,3 cm de grand diamètre et de 4,6 mm de petit diamètre, fait d'une feuille de tôle d'environ 0,1 cm d'épaisseur. Les bordures de la pièce sont bien polies, à l'exception d'une petite portion d'environ 2,2 cm dans la partie supérieure et dans la partie inférieure, où elle est légèrement irrégulière, probablement à la suite de l'entaille, et où le polissage n'a pas été fait avec autant de soin que dans le reste de la bordure. Sur le diamètre maximum, à la même distance, à environ 0,2 cm de la bordure, il y a deux orifices pour le suspendre, de 0,2 cm de diamètre. La convexité de la pièce n'est pas si accentuée et au centre concave, sur une portion d'environ 1 cm², il y a du métal fondu qui aurait pu servir à la soudure de la petite oreille, comme dans le cas de l'exemplaire précédent, procédé auquel on aurait renoncé en pratiquant finalement les deux orifices pour le pendre ou pour le coudre. Mais le métal fondu, non poli, est resté dans la zone mentionnée. Cette pièce ne présente pas non plus de traces de martelage ou de fonte (**Fig. 13/2; 30/3**).

De cette présentation il résulte, d'une manière assez convaincante, qu'il s'agit d'un trésor d'objets de parure qui a appartenu à un personnage important de l'établissement cucutenien de Brad. Le grand nombre d'objets du trésor a été ingénieusement disposé dans le vase. À la base, au centre du vase, on a mis d'abord le grand disque convexe en or, le côté convexe vers le bas. Au-dessus, il y avait des perles en cuivre ou en marbre et les canines de cerf qui faisaient partie d'un collier dont le fil de liaison n'a laissé aucune trace. Sur celles-ci, on a mis la hache en cuivre, disposée un peu latéralement. Sur la hache, il y avait les deux bracelets en cuivre. Entre celles-ci, il y avait jusqu'en haut les perles du collier, surtout celles en canine de cerf, sur lesquelles, dans la partie supérieure, au milieu du dernier bracelet, il y avait le petit disque en or, le côté convexe vers le haut. Ce fait prouve le soin du propriétaire de cacher toutes les pièces ou, éventuellement, de les garder, soit dans les conditions d'un abandon forcé (et dans ce cas, le retour ne s'est pas produit), soit dans des conditions où la conservation habituelle de cette manière a été surprise par une attaque qui n'a pas offert la possibilité au

possesseur de parvenir à l'établissement afin de les récupérer, elles demeurant ainsi inconnues aux nouveaux venus. Les nouvelles habitations du niveau A-B de la culture de Cucuteni, qui se sont superposées au niveau du trésor, ne l'ont pas atteint. En tout cas, la place où se trouvaient les pièces tout comme les découvertes de l'immédiate proximité excluent la possibilité qu'elles représentent un inventaire funéraire. Sur toute la surface investiguée jusqu'à présent (plus de 50% de l'établissement cucutenien), on n'a repéré aucune sépulture datant de cette période. Les premières sépultures sur ce plateau appartiennent à la période de transition de l'énéolithique vers l'âge du Bronze, mais celles-ci sont situées toujours vers le bord NE du plateau, c'est à dire à 50-60 m de distance de la zone où fût découvert ce trésor (**Fig. 37/1, 2**).

La valeur remarquable de ce trésor consiste dans le fait que beaucoup des pièces le composant, représentent de véritables nouveautés et sont des exemplaires uniques ou rares pour le sud-est européen. L'analyse succincte des caractéristiques de ces objets de parure, dans le contexte des découvertes de l'aire de la culture de Cucuteni ou des zones avoisinantes pour cette période, nous permet d'estimer la place occupée par cette découverte et la valeur scientifique des pièces composantes, surtout parce qu'il s'agit d'une découverte faite au cours de fouilles systématiques, c'est-à-dire quand les observations stratigraphiques apportent des éléments plus sûrs de datation.

Dans ce contexte, il est nécessaire d'essayer d'établir quelques rapports avec les découvertes similaires d'autres zones, en vue de la datation et de l'éclaircissement de quelques aspects concernant les circonstances du trésor tout comme d'autres problèmes concernant la vie matérielle et spirituelle des populations qui ont habité ces endroits pendant l'époque énéolithique.

Le vase askos, quoique fréquent dans les cultures néo-énéolithiques de la zone sud-est européenne, est assez rare dans l'aire de la culture de Cucuteni-Tripolie, où l'on connaît seulement quelques exemplaires, de type simple, de forme haute, munis d'une anse¹⁰⁵, avec ou sans pieds. Ainsi, les analogies les plus proches du vase de Brad se trouvent dans l'espace carpatodanubien, dans les cultures de Vinča-Turdaș et de Gumelnița. Ainsi, l'askos de Turdaș¹⁰⁶, de la culture de Vinča-Turdaș, quoique semblable à l'exemplaire de Brad, diffère de celui-ci, surtout par la présence des pieds, du décor et l'absence des anses. Un exemplaire plus semblable quant à la forme, sans pieds, a été découvert à Kalino, appartenant à la culture de Gumelnița A2 (KaranovoVI) de Thracie¹⁰⁷. À la

¹⁰⁵A. Nițu, *Reprezentările zoomorfe plastice pe ceramica neo-eneolitică carpatodunăreană*, *Arheologia Moldovei*, VII, 1972, p. 21; M. Petrescu-Dîmbovița, *Săpăturile arheologice de la Foltești*, SCIV, II, 1951, p. 256, fig. 3/3; Idem, *Cetățuia de la Stoicani*, *Materiale*, I, 1953, p. 70, fig. 30/2; 40/2; S. N. Bibikov, *Rannetripolskoe poselenie Luka-Vrublevetkaia na Dnestre*, M.I.A., 38, Moscova-Leningrad, 1953, p. 140, fig. 40; De même, un exemplaire d'askos on a trouvé dans le tell cucutenien de Poduri-Moinești, dép. de Bacău (information Gh. Dumitroaia).

¹⁰⁶M. Roska, *Die Sammlung Szófia von Torma*, Cluj, 1941, pl. CIV/5.

¹⁰⁷G. Georgiev, *Kulturgruppen der Jungstein- und der Kupferzeit in der Ebene von Thrazien (Südbulgarien)*, dans *L'Europe à la fin de l'âge de la pierre*, Praga, 1961, pl. XXVI/8a-b.

même culture appartiennent beaucoup d'autres exemplaires, tels que ceux de Ciolănești¹⁰⁸, Karanovo VI¹⁰⁹, Căscioarele¹¹⁰, Verbicioara și Brăilița¹¹¹.

Ce type d'askos apparaît dans l'aire énéolithique carpato-balkanique sous les deux formes - basse et haute - connues dans la zone égéenne, où ils sont présents dès l'époque néolithique. De cette manière, les askoi simples de Nea-Nikomedeia (Macédonie), Larissa (Thessalie), Haçilar VI (Anatolie) de l'Asie Antérieure, de Tell Arpacio et de Susa de la Mésopotamie et d'Élam, ont d'étroites correspondances typologiques avec les exemplaires de l'aire de la culture de Gumelnița dont le plus proche est l'exemplaire de Brad¹¹².

Excepté un grand nombre de vases présents dans les cultures énéolithiques de la zone carpato-danubienne, qui ont une forme zoomorphe, intégrale ou partielle, nous considérons que nos remarques sont suffisantes pour constater que l'askos de Brad présente de fortes analogies avec les exemplaires déjà mentionnés et qu'il s'encadre dans l'aire de la culture de Gumelnița A2 - Karanovo VI. Il peut s'agir d'un produit provenant des échanges commerciaux existant durant cette période entre les populations des cultures Gumelnița et Cucuteni. Ce fait est d'ailleurs prouvé par d'autres pièces, présentes dans l'inventaire des établissements de ce temps-là, qui démontrent l'existence de ces relations d'échange.

Même si la forme n'est pas absente de l'aire culturelle Cucuteni-Tripolie, la composition de la pâte et le type d'askos utilisé à Brad pour le trésor d'objets de parure évoquent les nombreux exemplaires balkano-danubiens appartenant à la culture de Gumelnița.

Les analogies les plus proches des deux bracelets se trouvent aussi dans l'aire des cultures énéolithiques du sud-est de l'Europe et, surtout, dans les cultures de Cucuteni- Ariușd-Tripolie, de Vinča-Turdaș, de Petrești, de Tiszapolgar, de Bodrogkeresztur et de Gumelnița-Karanovo VI. Ainsi, on connaît, des bracelets plurispiraliques dans quelques sépultures de Brześć-Kujawski et de Jordansmühl en Pologne, dont quelques-uns sont décorés, qui appartiennent à une période correspondante aux cultures de Tisa et de Cucuteni. Les différences entre ceux-ci consistent dans le fait qu'ils ne sont pas rhombiques en coupe, comme ceux de Brad, mais plats; quelques-uns ont une décoration incisée et 2 ou plusieurs spirales¹¹³. Toujours plurispiraliques sont les trois bracelets d'Ariușd, découverts dans un trésor¹¹⁴, qui diffèrent, également, par le nombre des spirales et leur coupe cylindrique ou rectangulaire tout comme les autres

¹⁰⁸A. Nițu, op. cit., A. M., VII, p. 21, fig. 8/3.

¹⁰⁹G. Georgiev, op. cit., Praga, 1961, p. 80, pl. XXIII/4.

¹¹⁰Gh. Ștefan, Les fouilles de Căscioarele, Dacia, II, 1925, p. 162, fig. 22/4, 24/39.

¹¹¹D. Berciu, Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări, București, 1961, p. 98 și urm., fig. 15/1-2; N. Harțuche, I. T. Dragomir, Șantierul de la Brăilița, Materiale, III, 1957, pp. 133-134, fig. 4/1-2.

¹¹²A. Nițu, op. cit., A. M., VII, p. 25-26, fig. 32/5, 6, 8; 35/1,2; 36/1-3.

¹¹³K. Jazdzewski, Cmentarzyska Kultury ceramiki Wstęgowej i związne Z rimi szlady osadnictwa w Brześciu KujaWskim, dans Wiadom., Archeol., Varșovia, 1938, T, XV, pl. XVI/3; XIX/4; XXI/4; XXXIX/2,7,8,12.

¹¹⁴F. László, Dolgozatok, Cluj, 1941, tom II, p. 258, fig. 93 și 94.

deux pièces en gros fil de cuivre, plus grandes, toujours découvertes à Ariuşd¹¹⁵.

D'autres bracelets, comme celui de Gața, dép. de Brașov ou de Turdaș, de la culture de Petrești¹¹⁶, sont différents puisqu'au profil triangulaire ou rectangulaire. Ils ont cependant des traits communs qui les rapprochent typologiquement. Des bracelets à profil rond ou rectangulaire ou à la forme en D ont aussi été découverts dans une sépulture de Nalciskovo Mogila¹¹⁷. Dans la même catégorie sont inclus les bracelets plurispiraliques du trésor de Cărbuna¹¹⁸. Dans l'aire de la culture de Cucuteni on connaît, aussi, plusieurs bracelets en cuivre, pour la plupart plurispiraliques ou ouverts et à profil rond, plat ou en forme de D, parmi lesquels on remarque ceux de Ruginoasa¹¹⁹, qui appartiennent à la phase A de la culture de Cucuteni, tout comme les deux exemplaires de Izvoare¹²⁰ ou les pièces du trésor de Hăbășești¹²¹. Pendant les fouilles de Cucuteni, on a découvert aussi deux bracelets ouverts aux extrémités¹²².

La seule pièce presque identique avec celles de Brad a été découverte à Poduri-Moinești, dép. de Bacău, suite aux fouilles récentes du tell cucutenien¹²³. Il s'agit d'une extrémité aiguë d'un bracelet, à profil rhombique, dont la datation ne peut malheureusement pas être précisée, en raison des conditions de la découverte. La pièce, traitée dans le Laboratoire du Musée de Piatra Neamț, présente des éléments visibles en ce qui concerne la manière de fabrication, car il est facile d'observer les coups répétés, qui ont plié par martelage, la plaque, la barre ou le lingot dont on a confectionné le bracelet jusqu'à la formation de la barre rhombique. Cependant, le fragment du bracelet semble également appartenir aux phases A ou A-B de la culture de Cucuteni. Pour la zone de la culture de Gumelnița-Karanovo VI, les meilleures analogies pour les pièces mises en discussion sont celles en or de la nécropole de Varna. Comme on sait, dans cet endroit on a découvert 12 bracelets en or, à profil triangulaire, en forme de D ou au corps bombé, tous fermés, quelques-uns bi- ou trispiraliques¹²⁴. L'auteur de ces fouilles rapproche chronologiquement l'existence de la nécropole à celles avoisinantes: Kadjadermen, Russé, Karanovo VI, Gumelnița¹²⁵. Dans la culture de Gumelnița, au nord du Danube, on ne connaît pas dans l'inventaire des

¹¹⁵H. Schroller, Die Stein und Kupferzeit Siebenbürgens, p. 61, fig. 41, 43.

¹¹⁶K. Horedt, Die Ältesten Neolithischen Kupferfunde Rumäniens, Jahresschrift für mitteldeutsche Volgeschichte, Band 60, Berlin, 1976, p. 178, fig. 2a și b.

¹¹⁷B. M. Massoh, N. I. Merpert, Arheologia SSSR, Eneoliticul în URSS, Moscova, 1982, p. 163, pl. LI-I/24-29; p. 169, pl. LI-II/42-43.

¹¹⁸G.P.Sergheev, Rannetripolskii klad i S. Karbuna, dans Sovetskaia Arheologia, 11, 1963, p. 139, fig. 4/1, 2; fig. 3/4

¹¹⁹H. Dumitrescu, La station préhistorique de Ruginoasa, Dacia, tom III-IV, p. 56-87, fig. 4, 12, 13.

¹²⁰R. Vulpe, op. cit., București, 1957, p. 262, fig. 273/3, 4.

¹²¹Vi. Dumitrescu, op. cit., București, 1954, p. 436, fig. 41/2, 3; p. 437, pl. CXXIV/2, 3; p. 439.

¹²²H. Schmidt, Cucuteni, p. 62, pl. 30, 13, 15, 16.

¹²³Information fournie par Dan Monah.

¹²⁴I. Ivanov, Die Schätze der Warner charkolithischen Necropole, Sofia, 1978, p. 78, fig. 5; p. 79, fig. 13; p. 88, pl. 5; p. 91, pl. 8; p. 96, pl. 13; p. 101, pl. 18.

¹²⁵Idem, Les fouilles archéologiques de la nécropole chalcolithique à Varna (1972-1975), dans Studia Praehistorica, 1-2, Sofia, 1978, p. 25.

établissements des bracelets de ce type, quoique certaines pièces y soient assez fréquentes¹²⁶. Ce ne sont que deux pièces découvertes dans le trésor de Hîrșova¹²⁷, aux extrémités rapprochées et à profil nord, qui peuvent être considérées comme des bracelets (**Fig. 38/1**).

Ainsi que nous pouvons l'observer, presque toutes les analogies délimitent une zone assez étendue, dans laquelle les bracelets en cuivre, les plus nombreux appartiennent aux cultures énéolithiques nord-danubiennes; ceux en or se rattachent à la culture de Gumelnița-Karanovo VI. En dépit de toutes les analogies signalées, les bracelets de Brad, quant à la forme et au poids, constituent des exemplaires uniques pour les cultures énéolithiques du sud-est de l'Europe. Ils peuvent donc constituer un type à part, le type Brad.

La hache en cuivre est incluse dans le grand groupe des haches doubles à tranchants opposés¹²⁸ et présente quelques analogies avec des exemplaires découverts en Bulgarie, comme par exemple, la hache de la sépulture nr. 4 de Varna¹²⁹. Une pièce semblable a été découverte toujours en Roumanie, à Fîstîci-Vaslui¹³⁰. Ce type de hache trouve son origine, selon H. Todorova, dans la variante B du type Vidra, qui évolue vers le type Devnja et Devnja-Varna¹³¹. Le type Varna représente une évolution ultérieure du type Čoka-Varna¹³² et en même temps une succession chronologique.

Aucun des exemplaires découverts en Bulgarie ou en Roumanie n'est absolument identique à la hache de Brad. Cette dernière diffère de toutes les autres par le profil hexagonal, du corps, par la partie rhombique du tranchant et par la nervure transversale sur l'axe, la petitesse de l'orifice pour le manche. Même l'exemplaire de Varna, en raisons de ses caractéristiques, a été considéré par le découvreur comme une pièce dont la typologie est inconnue, ce qui lui confère une certaine unicité. C'est la même situation pour les exemplaires de Fîstîci et de Brad qui présentent respectivement un élément différent. Ces trois haches ont un bras terminé en forme de rhombe; mais celle de Varna a le bras court, tandis que pour les deux autres il s'agit du bras long. Aucune de ces trois haches n'a le deuxième bras identique: celui de Varna est long et aigu; celui de Fîstîci est ovale, utilisé comme marteau; celui de Brad est en forme de ciseau. De cette manière, bien qu'elles puissent constituer un type différent de

¹²⁶E. Comșa, Unele date privind începuturile folosirii aramei în neoliticul României, In Memoriam Constantin Daicoviciu, Cluj, 1974, p. 73-84; Idem, Quelques données sur les sigurilles de cuivre découvertes dans l'aire de la civilisation de Gumelnița, Dacia, N. S., IX, 1965, p. 361-371; E. Comșa și Barbu Ionescu, Depozitul de obiecte de aramă descoperit în așezarea Gumelnița, SCIVA, 30, 1, 1979, p. 79-85; Al. Vulpe, Începuturile metalurgiei aramei în spațiul carpato-dunărean, SCIV, XXIV, 2, 1973, p. 217-237; Idem, Zu den Anfängen der Kupfer-und Bronze metallurgie în Rumänien, dans „Les débuts de la métallurgie, Nice, 19 septembre 1976 - Colloque XXIII, p. 134-156.

¹²⁷Doina Galbenu, Așezarea neolitică de la Hîrșova, SCIV, XIII, 2, 1962, p. 285-306.

¹²⁸Al. Vulpe, op. cit., 1973, p. 226 și urm.; Idem, op. cit., Nice, 1976, p. 139-150.

¹²⁹I. Ivanov, op. cit., Studia Praehistorica, p. 21, fig. 13; Idem, Die....., Sofia, 1978, p. 79, fig. 32; 112, fig. 32.

¹³⁰Ghenuță Coman, Un topor de cupru descoperit la Fîstîci (jud. Vaslui), SCIVA, 32, I, 1981, p. 151, 152, fig. 1/1-2.

¹³¹Todorova, Die Kupferzeitliche Äxte und Beile in ulgarien, PBF, IX, 14, München, 1981, p.41. tabel 8/12c, 121; 9/144, 145; 10/146-148.

¹³²Ibidem, p. 39.

celui de Varna, elles représentent des variantes de celui-ci, en montrant aussi la direction de diffusion de ce type de hache. Sans tenir compte de l'inclusion de la hache de Brad dans le type Varna ou Fîstîci, elle représente une variante dans l'évolution des types existants pour l'énéolithique carpato-balkanique dont nous ne devons pas exclure l'évolution déjà mentionnée du type Varna. Notons donc, la direction de la diffusion des objets en cuivre durant cette période. Mais, parce qu'on considère qu'une métallurgie du cuivre existait aussi dans la zone de la culture de Cucuteni¹³³, il n'est pas impossible que la hache de Brad appartienne à un atelier local et que sa forme représente précisément l'évolution susmentionnée ou peut-être une autre, plus directe, de type Vidra¹³⁴, qui s'est développée parallèlement à l'évolution du type Varna. Dans ce contexte, notons aussi le fait que la hache, du point de vue chronologique et typologique, est antérieure au type Jászladány représenté à Brad par une hache en cuivre découverte dans une habitation Cucuteni A-B et considérée par ses caractéristiques comme une variante du type fondamental, nommée la variante Bradu¹³⁵. Ce point de vue est aussi soutenu par la position stratigraphique du trésor de Brad auquel appartient la hache discutée ici.

Pour conclure, nous pouvons affirmer que la hache du trésor de Brad est une variante du type Varna, qui, du point de vue chronologique, est située avant les haches de type Jászladány - variante Bradu et postérieurement au type Vidra, étant contemporaine au type Ariuşd, ce qui correspond à la période de la fin de la phase Cucuteni A. La variante Bradu du type Varna, quoiqu'elle ne se constitue pas une série, peut être considérée comme un élément particulièrement important pour établir quelques dates chronologiques plus précises de l'énéolithique. L'existence du type Varna dans une zone relativement limitée, dans l'aire de la culture de Cucuteni, présente une importance remarquable dans l'évaluation des relations d'échange entre ces deux cultures énéolithiques, qui peuvent être observées également en ce qui concerne d'autres catégories d'objets comme, par exemple, la céramique, les objets de parure etc., déjà signalées dans des trésors tout comme dans des établissements¹³⁶.

De cette façon, la variante Brad du type Varna et du type Jászladány constitue deux éléments à l'appui de l'hypothèse d'une évolution du type de hache double à tranchants opposés dans l'aire de la culture de Cucuteni. La présence des variantes Fîstîci et Brad du type Varna, à la fin de la phase A de la culture de Cucuteni et l'absence de ce type de hache dans la Plaine de Danube peut soutenir l'affirmation concernant la pénétration des porteurs de la culture de Cernavoda I au Bas Danube,

¹³³Al. Vulpe, op. cit., SCIV, 24, 2, 1973, p. 228.

¹³⁴Dans ce sens voir le commentaire sur la chronologie des haches de type Ariuşd de Al. Vulpe, op. cit., SCIV, 24, 2, 1973, p. 226.

¹³⁵Al. Vulpe Die Äxte und beile in Rumänien, II, München, 1975, p. 17, 42; Idem, SCIV, 15, 1964, 4, p. 356, fig. 1; Idem, SCIV, 24, 2, 1973, p. 227. Il faut mentionner qu'à partir de 1968 de village de Bradu a changé de nome en Brad.

¹³⁶Dans ce sens, voir par exemple l'appartenance de quelques pièces de dépôt de Cărbuna, cf. G.P.Sergheev, op. cit., 1963, p. 151.

durant cette période¹³⁷ et ainsi, la rupture des relations entre les populations cucuteniennes et celles appartenant à la culture de Gumelnița, ce qui a mené à l'apparition, dans cette zone, des haches de type Jászladány. Il reste à voir si cette rupture est manifeste aussi pour d'autres objets dont la provenance du sud ne peut pas être mise en doute, pour les phases A-B et B de la culture de Cucuteni.

Comme on a déjà précisé, la hache de Brad ne présente pas de traces d'utilisation. La situation n'est pas isolée: pour la plupart ces haches n'ont pas été utilisées en conformité avec leur destination apparente, car elles avaient une signification d'objet de valeur ou de parade. Par exemple, les deux haches du trésor de Cărbuna présentaient seulement des petites déformations et entailles du bord et des parties planes provenant de certains coups, qui ne visaient pas la coupe du bois ou l'exécution d'un travail spécifique - le cuivre étant, du point de vue physique, plus mou que la pierre¹³⁸. La même situation est signalée pour les pièces de Fistîci ou de Varna tout comme pour la plupart des haches doubles à tranchants opposés de l'aire de la culture de Cucuteni-Tripolie.

En ce qui concerne la signification de ce type de haches, surtout présentes dans des dépôts, nous sommes d'accord avec Alexandru Vulpe qui les considère aussi bien des objets de valeur que des pièces de dépôt votif ou de parade¹³⁹. Les haches de Cărbuna, en cuivre ou en nombre qui ne présentaient également pas de traces d'utilisation, ont été considérées comme des objets de parade ou des symboles du pouvoir du chef de la communauté. La pièce de Brad a eu la même signification.

On trouve les analogies les plus proches pour les disques en or découverts à Brad dans les cultures énéolithiques de la zone carpato-balkanique¹⁴⁰. Pour une analyse plus vaste, il est nécessaire de prendre aussi en considération les disques en cuivre ou en céramique qui présentent beaucoup d'éléments communs. Le plus important de ces pièces concerne la forme et le décor. H. Dumitrescu classe les pendentifs en or en deux grands groupes: les pendentifs annulaires et les pendentifs en forme de disque percés par un orifice circulaire, chacun d'entre eux avec plusieurs variantes. Pour nous, seule la deuxième catégorie présente de l'intérêt. Cette dernière possède, à son tour, plusieurs variantes¹⁴¹. En ce qui concerne ces dernières, nous allons insister sur la variante du pendentif à disque plein, dont la forme est la plus proche de celle de type Brad. Le premier pendentif que nous discutons et qui présente beaucoup d'éléments communs avec ceux de Brad est l'exemplaire de Hotvan-Ujtelep¹⁴². Ce pendentif est semblable au type fondamental Tisza-Szöllös, mais il a tendance à se réduire à un cercle, ce qui représente soit une

¹³⁷P. Roman, *Stuktränderungen des Endäneolithikums im Donau-Karpaten-Raum, Dacia, N.S.*, XV, 1971, p. 128 și urm.; Al. Vulpe, op. cit., SCIV, 24, 2, 1973, p. 229-232.

¹³⁸G.P.Sergheev, op. cit., p. 138.

¹³⁹Al. Vulpe, op. cit., SCIV, 24, 2, 1973, p. 233.

¹⁴⁰G.P.Sergheev, op. cit., p. 150.

¹⁴¹H. Dumitrescu, *Connections the Cucuteni-Tripolie cultural complex and the neighbouring eneolithic cultures in the light of the utilization of golden pendants*, Dacia, N.S., V, 1961, p. 69-93.

¹⁴²Patay Pál, *Rézköri aranyleletek (Kupferzeitliche Goldfunde)*, dans *AE*, 85, I, 1858, pl. XV/11.

étape dans l'évolution du type, soit une tendance locale fondée sur des types plus anciens existants dans la zone. De toute façon, il est d'un type intermédiaire entre le type Tisza-Szöllös et ceux à trois proéminences, représentant la transposition en or du type cycladique et troyen d'idole „en violon”¹⁴³. Dans la partie supérieure, le pendentif est décoré avec une rangée de proéminences au repoussé. Toujours là, il a aussi 4 orifices pour la suspension. La surface du disque est décorée de trois proéminences, dont deux sont disposées dans la partie supérieure et une dans le centre, qui représenteraient des éléments anthropomorphes,

Les cinq pendentifs en or en forme de disque plein découverts à Tibave¹⁴⁴, représentant une troisième variante du type fondamental mais, exécutés de façon assez rudimentaire, ils constituent une analogie assez proche avec ceux de Brad. Quelques-uns ont été découverts dans des sépultures, à côté des bracelets et des haches doubles en cuivre à tranchants opposés. En revenant aux pendentifs en or à disque plein, il faut mentionner les exemplaires de la culture de Gumelnița, comme par exemple celui de Russé qui a, sur le bord 2 petits orifices pour le faire suspendre¹⁴⁵, mais aussi ceux de la nécropole de Varna, simples, sans orifices, à 4 orifices et à décor au repoussé, tous convexes¹⁴⁶. Aucun de ces pendentifs n'est identique à ceux découverts à Brad. Il faut, cependant, mentionner le fait que presque tous les pendentifs en or présentent au moins deux éléments communs: les orifices pour la suspension ou l'attache et les motifs décoratifs réalisés par la technique du repoussé. Ainsi, nous notons la présence des orifices pour la suspension dans la partie supérieure du pendentif; ceux à attacher sont vers les bordures de la pièce - horizontalement - deux par deux ou quatre par quatre à tous les pendentifs déjà présentés. Les motifs au repoussé sont présents seulement sur les exemplaires de Hotvan-Ujtelep, de Brad ou sur quelques-uns de la nécropole de Varna. Les autres ne présentent pas de décoration. Dans ce contexte, le fait que les autres variantes du type Tisza-Szöllös, tout comme celles de type annulaire, sont en général décorées avec la même technique et présentent les mêmes éléments de suspension, n'est pas sans intérêt pour notre propos.

Les deux types, comme l'a prouvé H. Dumitrescu, sont contemporains¹⁴⁷. La simplicité de ceux de la culture de Gumelnița et leur plus grande ancienneté prouvent qu'ils sont antérieurs à ceux qu'on a trouvés en Transylvanie et en Hongrie.

On trouve des analogies plus proches et parfois même identiques avec les pièces de Brad dans les pendentifs en cuivre découverts dans des trésors ou des établissements. Par exemple, des disques en cuivre, à décoration au repoussé, ont été découverts en Pologne, à Brzesc-Kujawski

¹⁴³ H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 77.

¹⁴⁴ K. Andel, ohrebisko z doby medenej v Tibave na východnom Slovensku, dans Slovenska Archeológia, VI, 1, 1958, p. 38-46, fig. 5.

¹⁴⁵ H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 81.

¹⁴⁶ I. Ivanov, op. cit., Die..., Sofia, 1978, p. 76, fig. 10; 93, pl. 10; 77, fig. 25; 99, fig. 16; 105, pl. 25; 78, fig. 6; 98, pl. 6; 100, pl. 17; 102, pl. 19; 103, pl. 20; 114, pl. 36.

¹⁴⁷ H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 82.

et Jordansmühl¹⁴⁸. Ils sont de type à disque plein et à trois proéminences disposées à équidistance, en triangle, avec sur le bord des rangées de proéminences au repoussé, ayant chacun quatre orifices pour la suspension. En Hongrie, on a découvert dans des sépultures une série de pendentifs de type à disque plein, décorés de trois proéminences et de rangées de proéminences au repoussé. Une partie de ces disques n'ont pas d'orifices pour accrocher ou suspendre. Ils ne sont pas non plus décorés de rangées de proéminences au repoussé¹⁴⁹. Ce qui les rapproche des exemplaires de Brad c'est la forme de disque plein.

Dans le trésor de Cărbuna on a découvert aussi deux pendentifs en cuivre, ovales, convexes, décorés de motifs au repoussé. L'un d'eux, le mieux conservé, présenté par l'auteur comme ayant des éléments anthropomorphes, avec deux orifices symétriques pour la suspension, est considéré une pièce cultuelle qui figure le soleil¹⁵⁰. La deuxième pièce est un disque en cuivre, presque rond, de 9 cm de diamètre, à 4 orifices, dont l'un au centre décoré en X, à deux rangées parallèles de proéminences au repoussé¹⁵¹. Bien qu'ils ne soient pas identiques, ils ont beaucoup d'éléments communs avec ceux de Brad.

Mais les meilleures analogies pour les pièces de Brad se trouvent dans la culture de Cucuteni et, plus précisément, avec le disque conique à décoration au repoussé du trésor de Hăbășești¹⁵². Sauf la rangée des proéminences exécutées au-dessus de deux orifices, tous les autres éléments sont identiques à ceux des pièces du dépôt de Brad.

À partir de l'aspect formel des disques en or et en cuivre et des motifs décoratifs, on ne peut pas ignorer l'existence de certaines similitudes avec les pièces en terre cuite découvertes dans des établissements et associées à des idoles anthropomorphes, également décorées de motifs au repoussé. Les disques en argile découverts dans une large aire des cultures néo-énéolithiques¹⁵³, mais surtout dans la zone de la culture de Cucuteni, comme par exemple à Tîrpești¹⁵⁴, Hăbășești¹⁵⁵, Drăgușeni¹⁵⁶ etc., sont presque identiques avec les pièces de Brad et de Hăbășești, ce qui peut contribuer à l'analyse de l'apparition et de l'évolution du type de pendentif métallique (quoique, comme on le considère en général, les pièces en argile imitent celles métalliques) dans cette zone, mais pas seulement là. C'est ainsi qu'on peut admettre que ces pendentifs étaient faits dans les établissements de la culture de Cucuteni ou de Tripolie, selon des modèles en argile, existant dès la période du néolithique moyen ou le début de l'énéolithique, même si le

¹⁴⁸K. Jazdzewski, op. cit., Varșovia, 1938, pl. XXV/3; XXXIX/13.

¹⁴⁹P. Pál, op. cit., 1958, pl. XVII/5, 6; XIX/1-5.

¹⁵⁰G. P. Serghiev, op. cit., p. 143, fig. 11/2.

¹⁵¹Idem, p. 145, fig. 11/1.

¹⁵²Vl. Dumitrescu, Hăbășești, fig. 41/1; pl. CXXIV/1.

¹⁵³H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 82.

¹⁵⁴Silvia Marinescu-Bîlcu, Tîrpești, From Prehistory to History in Eastern Romania. BAR International series 107, 1981, p. 70, fig. 198/17-20.

¹⁵⁵Vl. Dumitrescu, Hăbășești, fig. 45.

¹⁵⁶A. Crișmaru, Drăgușeni. Contribuții la o monografie arheologică, 1977, fig. 44/1-4.

métal, sous n'importe quelle forme, était apporté d'autres zones¹⁵⁷. C'est seulement de cette manière qu'on peut expliquer la spécificité locale de ces pendentifs dans les conditions de l'existence d'un nombre relativement grand de pièces qui ont des éléments différents quant à la forme et la décoration. La présence de trois ou éventuellement quatre exemplaires (si nous prenons en considération le deuxième exemplaire de Hăbășești, partiellement conservé) dans des trésors offre la possibilité de considérer qu'ils pouvaient arriver d'autre part, bien que des pièces identiques ne se trouvent nulle part. Les liaisons établies par H. Dumitrescu entre les pendentifs en or découverts en Moldavie et en Transylvanie et les idoles „en violon”, qui proviennent de l'Anatolie, par la région est méditerranéenne et par les Balkans dans la culture de Gumelnița et puis en Moldavie est suggestive quant à l'explication de la présence de certains produits arrivés par échange avec les régions du sud¹⁵⁸ **(Fig. 9/1)**.

Vu qu'aucun pendentif de ce type, en or ou en cuivre, n'a été découvert dans l'aire de la culture Gumelnița-Karanovo VI, ou même antérieurement, nous supposons que ces pièces étaient faites dans des établissements de la culture de Cucuteni. Une analyse de l'or dont elles étaient faites, pourrait indiquer la provenance du métal et en même temps les éventuelles relations avec la zone respective. Dans ce contexte, il convient de prendre en considération l'existence dans ce même trésor d'autres pièces qui peuvent avoir une provenance méridionale ou locale.

L'important est que toutes les pièces en or et en cuivre de ce type présentent une datation rapprochée, ce qui nous aide à établir avec plus de précision l'appartenance culturelle et les limites chronologiques des pièces de Brad. Il faut toujours souligner que la position stratigraphique du trésor a été observée pendant des fouilles systématiques qui ont offert les indices les plus sûrs. Par conséquent, nous pouvons affirmer avec certitude que les pendentifs de Brad appartiennent à la dernière étape de la phase A de la culture de Cucuteni, tout comme ceux de Hăbășești.

Quelle serait la signification de ces disques? Selon la remarque de H. Dumitrescu tous les pendentifs en or appartenant à deux grands types - annulaire et en forme de disque - représentant une idole féminine (toute la tête), de type cycladique et troyen, mis en relation avec la culte de la fécondité et de la fertilité¹⁵⁹. Les pièces de Brad, comme d'ailleurs les autres de type à disque plein, représenteraient la forme la plus simplifiée de ce type d'idole, qui pouvaient être utilisées comme des objets magico-apotropaïques ou pour des objets de parure. Il est sûr que ces objets, au moins les exemplaires les plus grands, comme par exemple ceux de Brad ou de Hăbășești, pouvaient seulement être utilisés dans des circonstances spéciales, comme les cérémonies religieuses, etc.

Les perles en cuivre ne constituaient pas des éléments pertinents pour la datation du trésor. Comme on sait, ce type de pièces est attesté dès le début de la métallurgie du cuivre. Les analogies avec les pièces de

¹⁵⁷Vezi nota 56.

¹⁵⁸H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 84-86.

¹⁵⁹Ibidem, p. 87.

Brad sont nombreuses, mais nous allons en mentionner seulement quelques unes – les perles découvertes dans des sépultures en Pologne¹⁶⁰, en Hongrie¹⁶¹, en URSS (y compris le dépôt de Cărbuna¹⁶²), en Bulgarie¹⁶³, mais aussi dans l'aire de la culture de Cucuteni, par exemple a Ariuşd¹⁶⁴ ou Hăbăşeşti¹⁶⁵. À la différence des perles de Hăbăşeşti ou de Cărbuna, toujours découvertes dans des trésors, les perles de Brad, quoique semblables du point de vue morphologique, diffèrent par la technique de fabrication.

Comme on sait, dans les deux trésors, ces perles sont confectionnées par la coupe des tubes en cuivre¹⁶⁶, tandis que celles de Brad ont été confectionnées à partir de lames de métal roulées sur un objet cylindrique en bois. Pour chacune d'entre elles, on observe, au stéréomicroscope, voire même par un simple examen visuel, la ligne de contact des deux extrémités de la lame unie. Quoique plus rudimentaire, le procédé est moins compliqué par rapport à la coupe du tube et surtout à la réalisation de celui-ci. La soudure des extrémités peut être, pour certains exemplaires, le résultat de l'oxydation, mais une analyse plus attentive permet d'observer la trace d'union.

Les 15 perles rondes, dont l'orifice est assez petit pour qu'elles soient pendues en collier, sont confectionnées, semble-t-il, toujours en cuivre ou dans un matériel obtenu suite à l'élaboration du cuivre, sinon même à partir du minerai utilisé pour l'obtention du cuivre. Du point de vue chronologique, de telles pièces présentent la même pertinence que celles susmentionnées.

Quant aux pièces en cuivre du collier, il faut noter que celui-ci s'attachait avec deux anneaux de fil en cuivre aux extrémités superposées. De telles pièces ont été encore découvertes à Varna, quelques-unes en or¹⁶⁷, dans le tell de Hîrşova¹⁶⁸ et dans d'autres établissements. Elles ne représentent pas de repères chronologiques dignes d'être pris en considération. Vu que la réalisation de ces pièces était simple, elles ont pu apparaître dès le début de la métallurgie.

Toujours à l'extrémité du collier semblent être aussi situées deux perles en marbre blanc. De telles pièces ont également été découvertes dans le trésor de Cărbuna¹⁶⁹, à côté d'autres objets, également en marbre blanc ou coloré, qui proviennent, selon l'opinion de l'auteur de la présentation du trésor, des carrières de marbre balkaniques, c'est à dire qu'elles provenaient de l'aire de la culture de Gumelniţa ou du sud du Danube. Les pièces de Brad marquent, elles aussi, de ce point de vue, une

¹⁶⁰K. Jazdzewski, op. cit., Varsovie, 1938, pl. VI/4; XIV/3; XVIII/2; XX/4, 7; XXI/1, 7; XXIII/3; XL/4-9.

¹⁶¹P. Pál, op. cit., AE, vol. V-VI, série III, 1944-1945, pl. V/14, 20; VIII/13.

¹⁶²G. P. Sergheev, op. cit., p. 139, fig. 5, 6; B. M. Massoh, N. I. Merpert, op. cit., Moscova, 1982, p. 274-275, pl. LX.

¹⁶³I. Ivanov, op. cit., Die..., Sofia, 1978, p. 78, fig. 15; 81, fig. 37; 102, pl. 19; 109, pl. 29; 111, pl. 31.

¹⁶⁴Fr. László, Dolgozatok, Cluj, 1911, tom II, p. 224.

¹⁶⁵Vi. Dumitrescu, Hăbăşeşti, fig. 41/5, 6, pl. CXXIV/4, 5.

¹⁶⁶G. P. Sergheev, op. cit., p. 140; Vi. Dumitrescu, Hăbăşeşti, p. 439.

¹⁶⁷I. Ivanov, op. cit., Die..., Sofia, 1978, p. 78, fig. 15; 98, pl. 15; 90, pl. 7; 103, pl. 20.

¹⁶⁸D. Galbenu, op. cit., SCIV, II, XIII, 1962, p. 295.

¹⁶⁹G. P. Sergheev, op. cit., p. 174, fig. 17.

relation avec la zone du sud, d'où étaient apportées, probablement, ces parures en marbre. On a aussi découvert des objets et des parures en marbre dans la zone danubienne. Il s'agit par exemple de la pièce qui imite la dent de cerf de Pietrele¹⁷⁰ et aussi des pièces de la nécropole de Varna¹⁷¹. Cela témoigne autant des nombreuses relations avec la culture de Cucuteni que le fait que là, ce matériel était plus fréquemment utilisé pour la production non seulement des objets de parure, mais aussi des pièces de culture ou d'usage ménager. Il en résulte également que le marbre provient de la zone balkanique où, d'ailleurs, il était travaillé. Les pièces des cultures énéolithiques du nord du Danube constituaient des objets d'importation arrivés dans le cadre des relations d'échange durant cette période.

Le dernier type d'objets de parure du trésor de Brad est représenté par les perles en canines de cerf. Bien que ce type de parure soit connu dès l'époque paléolithique, il faut remarquer la dimension du collier en canines de cerf de Brad, qui est le plus grand de tous les colliers connus jusqu'à présent. Les dents perforées portées comme amulette sont attestées, ainsi que nous l'avons déjà remarqué, dès l'époque paléolithique¹⁷², mais les colliers formés de canines de cerf sont seulement connus durant les cultures énéolithiques¹⁷³. Le plus grand nombre de canines de cerf provenant d'un collier découvert jusqu'à présent est attesté à Cărbuna (124 exemplaires)¹⁷⁴. Parmi ceux-ci il y a aussi 12 morceaux en os qui imitent les canines de cerf. Le collier de Brad, avec ses plus de 200 perles en canines de cerf (dont quelques-unes peuvent être des imitations en os), représente aujourd'hui le plus grand collier de pareilles pièces dans l'aire des cultures énéolithiques de l'Europe du sud-est. Vu qu'un cerf n'a que deux canines de ce type, pour la constitution du collier, la chasse d'au moins 100 cerf aurait été nécessaire, chose exceptionnelle pour ces temps-là. C'est un indice de plus du fait que son propriétaire ne pouvait être qu'un grand chef des communautés appartenant à la culture de Cucuteni d'une zone assez étendue.

Enfin, quoiqu'ils n'appartiennent pas au trésor présenté, les deux disques en cuivre découverts à proximité, provenant peut-être de la même habitation ou qui ont pu appartenir au même propriétaire, présentent de nombreuses analogies, tout comme les disques en or du trésor. Mais les analogies les plus proches sont à signaler avec les pièces de Tibave et de la nécropole de Varna (les pièces de Varna sont en or). La présence des orifices disposés horizontalement est mise en relation par H. Dumitrescu avec la simplification des proéminences d'autres disques et peuvent être considérés comme une apparition tardive¹⁷⁵. Mais ils présentent également des correspondances avec les pièces en argile de

¹⁷⁰D. Berciu, Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București, Materiale, II, 1956, p. 542-543, fig. 41/1, 72/5.

¹⁷¹I. Ivanov, op. cit., Die..., Sofia, 1978, p. 114, fig. 34; 116, fig. 36; 121, fig. 41.

¹⁷²Vl. Dumitrescu, Hăbășești, p. 448.

¹⁷³Voir le commentaire de Vl. Dumitrescu, Hăbășești, p. 447-455.

¹⁷⁴G. P. Sergheev, op. cit., p. 145, fig. 12.

¹⁷⁵H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 82, 83.

même forme, découvertes dans les établissements cucuténiens, mais non pas seulement là¹⁷⁶. Même à Brad, dans un contexte inconnu, on a découvert un disque en céramique, à deux orifices disposés horizontalement, semblable aux deux disques en cuivre découverts. Ce disque se trouve dans les collections du Musée de Prăjești, com. de Traian, dép. de Bacău¹⁷⁷.

La troisième pièce en cuivre, un disque avec une petite oreille, comme une sorte de bouton, ne présente pas d'analogies avec les pièces en cuivre découvertes jusqu'à présent dans l'aire des cultures énéolithiques de la Roumanie. Vu qu'il a été découvert à côté de deux autres pièces, dans le niveau de la phase Cucuteni A, il est hors de doute qu'elles appartiennent à la même période.

À la fin de cette présentation, nous pouvons dire qu'à partir des analogies déjà signalées, la plupart des pièces, sinon toutes, appartiennent, du point de vue chronologique, à une période finale de la phase A de la culture de Cucuteni. Cette phase est synchrone, sur un plan plus vaste, avec la première phase Bodrogkeresztúr de l'Hongrie et de Transylvanie, Gumelnița A2 - partiellement B1 - Karanovo VI, de la zone carpato-balkanique et Tripolie B1 d'Ukraine¹⁷⁸. Ces synchronismes résultent aussi de la datation de quelques objets, surtout des haches ou des disques en cuivre découverts dans cette zone, comme par exemple les haches de type Varna ou les disques de Hăbășești et de Cărbuna. Ainsi que nous l'avons montré, dans le cas de la hache du trésor de Brad, on peut parler d'une étape antérieure du type Jászladány - variante Bradu de la hache double à tranchants opposés contemporaine - du type Ariușd, qui marque une évolution chronologiquement bien précisée dans la culture de Cucuteni. En même temps, la hache de type Ariușd, postérieure au type Vidra, avec lequel on peut admettre un parallèle chronologique¹⁷⁹, constitue la forme la plus simple de hache, représentant le début de la série de haches qui se termine avec le type complètement formé de Jászladány, présent dans les cultures énéolithiques de la Roumanie dans plusieurs variantes. Dans ce contexte, il n'est pas sans importance le fait que la hache de Brad, comme nous l'avons déjà montré, peut représenter une évolution directe du type Vidra, ce qui suppose, évidemment, l'existence d'une métallurgie locale, quelle que soit la provenance du métal ou du minerai.

Quelques pièces de Brad, comme, par exemple, la hache double à tranchants opposés de type Varna, les deux bracelets en cuivre, qui présentent quelques particularités locales, auxquels s'ajoutent les autres objets métalliques du trésor, posent le problème de l'existence d'une métallurgie dans la zone de la culture de Cucuteni. Comme on sait, ce problème a préoccupé les chercheurs roumains qui ont essayé d'établir certains rapports entre les zones riches en minerais et les pièces

¹⁷⁶Voir la note 60.

¹⁷⁷Nous remercions le prof. Țarălungă qui nous a signalé et mis à notre disposition la pièce pour étude et dessin.

¹⁷⁸Vl. Dumitrescu, Cronologia absolută a neoliticului românesc, *Apulum*, XII, 1974, p. 36 și tabel 2; Idem, Probleme privind sincronismele unor culturi eneolitice, *SCIIVA*, 3, 27, 1976. p. 355.

¹⁷⁹Al. Vulpe, op. cit., Nice, 1976, p. 143.

métalliques relativement nombreuses découvertes dans différentes étapes du néo-énéolithique de la Roumanie. Dans ce sens, il convient de souligner le fait que les premières pièces en cuivre sont attestées en Roumanie dès la culture de Criș¹⁸⁰. Le développement d'une métallurgie mise en relation avec l'apparition de la céramique¹⁸¹, est attesté dans le néolithique tardif¹⁸² par les nombreux outils ou objets de parure en cuivre. Dans le complexe de Cucuteni on connaît le métal¹⁸³; à Ariușd l'or et le cuivre sont attestés dans la couche la plus basse¹⁸⁴, et le grand nombre des haches doubles à tranchants opposés découverts en Roumanie, qui totalise pour l'énéolithique un poids de plus de 500 kg, suppose l'existence d'une métallurgie développée¹⁸⁵, comme une exploitation assez intense des minerais.

Le développement d'une métallurgie du cuivre dans cette période ne se résume pas seulement à la zone de l'énéolithique de la Roumanie, car elle comprend un espace beaucoup plus étendu où l'on délimite une zone de production métallurgique des cultures énéolithiques de nord des Balkans, les bassins moyens du Danube et de la Tisa, qui se caractérisent par une production métallurgique hors du commun, qui a dépassé même celle de l'Asie Mineure. Par exemple, dans l'aire de la culture de Gumelnița-Karanovo VI on fondrait presque deux fois plus de cuivre par rapport à l'Asie Mineure¹⁸⁶. Toujours dans cette aire, comme l'a remarqué E. N. Cernych, on apportait du métal dans les centres cucuteniens et tripoliens pour y être élaboré¹⁸⁷. Cette riche activité métallurgique connaît plusieurs stades d'évolution et peut être datée, selon quelques chercheurs¹⁸⁸, entre la première moitié du IVe millénaire et le dernier quart du IIIe millénaire av.n.è.

Pour conclure, on peut dire que les objets en cuivre du trésor de Brad ont pu être fabriqués dans un atelier local, même si le métal provenait d'une autre zone. Ce point de vue est soutenu par le fait que la hache en cuivre et, surtout, les deux bracelets en cuivre ne présentent pas d'analogies parfaites avec aucune des découvertes d'autres zones, y comprise celle balkanique. La position stratigraphique du trésor et quelques analogies avec d'autres objets assurent l'inclusion chronologique sans équivoque dans la phase A de la culture de Cucuteni, le plus probablement à la fin de cette phase, c'est à dire durant la phase A3-A4. À une même conclusion mènent les deux pièces en or qui - elles aussi - pouvaient être usinées dans des ateliers locaux, selon les modèles céramiques, existant déjà dans la culture Précucuteni, surtout parce

¹⁸⁰N. Vlăsa, Unele probleme ale neoliticului Transilvaniei, Neoliticul Transilvaniei, Cluj-Napoca, 1976, p. 118, fig. 6; Al. Vulpe, op. cit., Nice, 1976, p. 134.

¹⁸¹Al. Vulpe, op. cit., 1976, p. 134.

¹⁸²Ibidem, p. 136.

¹⁸³Vi. Dumitrescu, Ceramica pictată din sud-estul Europei, dans BCMI, XXIV, 1931, p. 77.

¹⁸⁴N. Vlăsa, Neoliticul Transilvaniei, Cluj-Napoca, 1976, p. 67 et n. 55.

¹⁸⁵Al. Vulpe, op. cit., Nice, p. 151.

¹⁸⁶E. N. Cernych, Metallurgische Bereiche des IV-II Jahrht. v. Chr. in der UdSSR, p. 182, 183.

¹⁸⁷Ibidem, p. 184.

¹⁸⁸B. Javarić, Early copper metallurgy of the Central Balkans, dans Actes du VIIIe Congrès U.I.S.P.P., I, Beograd, 1971, p. 136, 137.

qu'elles aussi présentent certains éléments spécifiques qui ne trouvent aucune analogie parfaite, sauf dans des pièces similaires de l'aire de la culture de Cucuteni. Comme c'est, toutefois, la deuxième découverte d'objets en or de l'aire de la culture de Cucuteni (à l'exception de ceux de Ariuşd, après celui de Traian, considéré comme une pièce d'importation¹⁸⁹), il ne faut pas exclure la possibilité d'une fabrication locale, pour les mêmes raisons qui conduisent H. Dumitrescu à considérer que cette région est assez favorable au développement d'une métallurgie propre, mais que l'absence du métal pourrait constituer la cause de l'inexistence de celle-ci¹⁹⁰.

D'autres pièces, communes pour de vastes espaces, n'apportent pas d'éléments qui contreviennent à la chronologie proposée. C'est toujours à l'appui de cette datation, qu'il convient d'évoquer les trois disques en cuivre qui ne font pas partie du trésor, mais qui ont probablement appartenu au même propriétaire. Les seuls éléments qui témoignent d'un échange avec la zone du sud sont le vase askos et les deux perles en marbre qui, certainement, représentent une production de l'aire de la culture de Gumelnița. La présence des éléments méridionaux, apportés sans aucun doute par échange, dans des trésors, ne doit pas constituer un argument décisif pour considérer tout le trésor comme provenant d'une autre zone¹⁹¹.

L'or, qu'il provenait de la Transylvanie ou du sud du Danube, pouvait être usiné dans des ateliers propres, notamment parce que le martelage à chaud ou même la fonte ou le coulage dans des moules étaient bien connus aux artisans locaux. L'existence d'un centre d'usinage de l'or dans l'aire de la culture de Gumelnița¹⁹² et surtout au sud du Danube¹⁹³, n'exclut pas, pour les raisons susmentionnées, l'usinage de ce métal dans l'aire de la culture de Cucuteni, vu aussi le fait que les deux pièces de Brad ne présentent pas d'analogies parfaites dans les zones mentionnées.

Revenant à la signification des pièces du dépôt de Brad, nous posons le problème de la valeur pratique ou culturelle du vase askos dans lequel on a déposé de véritables valeurs matérielles de l'époque. Du point de vue de la composition de la pâte, de la forme spécifique, surtout parce que dans le moment de la déposition il était fragmentaire, le vase askos était loin de répondre aux exigences de la création artistique, notamment quant à la céramique, de la culture de Cucuteni, phase A. Du point de vue pratique, seulement une capacité plus grande et une certaine sécurité quant à la chute des pièces du vase (quand il était intact, au col plus étroit et en quelque sorte dévié par rapport à l'axe du corps, le vase offrait des conditions meilleures pour la conservation et le transport) constituaient des éléments dignes d'être pris en considération pour utiliser ce type de récipient pour y déposer une telle richesse. Mais à cette fin il y avait dans l'inventaire des habitations de l'établissement respectif beaucoup d'autres

¹⁸⁹H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 89.

¹⁹⁰Ibidem, p. 90.

¹⁹¹G. P. Sergheev, op. cit., p. 150.

¹⁹²H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 91.

¹⁹³I. Ivanov, op. cit., Studia Praehistorica, p. 24.

vases plus beaux et mieux faits. Mais on voit que la valeur de ce vase est liée à sa signification initiale, comme objet de culte ou comme objet d'importation à valeur symbolique, arrivé probablement en même temps avec la métal ou avec d'autres objets de la zone du sud. Utilisé longtemps, soit dans le cadre de pratiques rituelles, soit comme moyen de conservation ou même de transport sur place de certains rituels, jusqu'à sa destruction partielle, le vase askos a constitué, même dans le dernier moment, l'abri de ce grand trésor d'objets. Par conséquent, il peut être même considéré comme un objet à part, dont la valeur a gardé son importance même dans les conditions de sa conservation fragmentaire. En tout cas, comme il résulte des découvertes faites jusqu'à présent dans ces établissements énéolithiques, il est le seul vase de provenance étrangère, respectivement de la culture de Gumelnița.

La hache en cuivre, d'un type à part, sans traces d'utilisation, très bien confectionnée, constituait également une pièce à valeur symbolique. Soit qu'on l'eut apportée, à son tour d'une autre zone, respectivement de la Plaine du Danube, ou qu'elle y fût confectionnée, elle représentait une valeur unique ou presque unique par la quantité de métal utilisée et surtout par la beauté de la pièce ou par le symbole qu'elle représentait. En tout cas, de tous ces points de vue, une telle pièce ne pouvait pas appartenir à n'importe quelle personne de la communauté, mais en même temps nous ne pouvons pas exclure l'hypothèse qu'elle eût été la propriété de toute la communauté, utilisée probablement seulement à certaines occasions à caractère cultuel ou comme signe de pouvoir.

Si les bracelets en cuivre n'avaient un poids si lourd et une forme gênante pour être portés, il ne serait pas nécessaire de mettre leur signification en discussion. Dans le cas contraire, ils seraient naturellement considérés comme de simples objets de parure, si fréquents dans les cultures énéolithiques. Mais l'importante quantité de métal utilisée pour la confection pose la question de leur signification, vraisemblablement particulière. Ces objets, tout comme la hache en cuivre, représentaient tout d'abord une valeur matérielle à laquelle on peut en ajouter une autre, de symbole de pouvoir ou comme objet de culte, puisque seulement portés à l'occasion de cérémonies ou de diverses pratiques rituelles.

Pour les deux disques en or la situation est identique, mais il faut toutefois remarquer que, par leur degré de finition et leur esthétisme, ils pouvaient constituer de simples objets de parure. Mais, comme l'a constaté H. Dumitrescu, ils peuvent représenter le schéma du type d'idole lié au culte de la fécondité et de la fertilité. En même temps, on ne peut pas ignorer l'explication de G. P. Sergheev qui considère les deux disques en bronze de Cărbuna comme émanant du culte du soleil¹⁹⁴. Donc, les pièces en or peuvent avoir une double signification. La plus importante semble être celle rapportée aux pratiques religieuses, car les disques constituaient des idoles anthropomorphes dans diverses phases et hypostases de l'évolution du culte de Dea Mater, pratiqué sur une aire

¹⁹⁴G. P. Sergheev, op. cit., p. 144.

étendue en Europe et en Asie. Leur transformation, dans une période relativement brève (parfois, différents stades de stylisation d'un même type d'idole coexistent) ne signifie pas par là l'abandon de leur signification initiale. Ils représentent, même dans les conditions de la plupart des caractéristiques, l'image-origine de ceux-ci. C'est dans ce sens que nous considérons, quant à la signification des deux disques convexes qui, dans un stade d'évolution assez avancé, ne présentent plus les éléments spécifiques aux objets de culte, mais seulement l'image ou le symbole de ceux-ci. La forme et la décoration en proéminences sur les bordures des pièces nous permettent de croire qu'il s'agit d'objets de culte, représentant le soleil, divinisé par toutes les tribus agraires antiques. Mais, compte tenu du contexte de la découverte, nous n'excluons pas la possibilité de l'utilisation de ces deux disques comme objets de parure, dans certaines circonstances, sans avoir d'autres significations cultuelles.

Si, en ce qui concerne la hache et les bracelets en cuivre et aussi les deux disques en or du trésor, on peut dire qu'ils avaient aussi une signification cultuelle, à côté de leur fonctionnalité pratique, quant aux autres pièces, elles sont des objets de parure assez fréquents à l'époque. Plus de 480 perles en cuivre, canines de cerf ou en marbre, comme les deux anneaux en cuivre, formaient un seul collier qui était porté au cou. Il est vrai que, autant par le nombre des pièces en cuivre que par ce que représentaient les 190 perles en canines de cerf, le collier avait un caractère hors du commun pour l'époque respective, ce qui n'exclut pas une valeur symbolique.

Bien que la présence des objets de parure plaide pour le caractère habituel du trésor de Brad, nous ne pouvons pas ignorer les significations de ces quelques pièces de grande valeur qui peuvent avoir, comme nous l'avons déjà remarqué, d'autres significations dans le cadre de la communauté locale. Même les objets de parure qui forment le trésor, qu'il s'agisse d'une propriété commune ou personnelle, considérés dans leur totalité, représentent déjà beaucoup plus que de simples objets de parure. Le collier en soi devient un objet d'une signification à part, qui ne pouvait être constitué par l'apport d'une seule personne et ni porté, d'habitude, comme un simple objet de parure. Il acquiert dans ce cas une signification soit cultuelle, soit comme élément de parade dans les processions où son porteur accomplissait différentes fonctions et les pièces, comme telles, constituaient ainsi les signes du pouvoir.

Supposant donc que les pièces du trésor constituaient, par leur nombre, par la qualité ou la quantité de métal - très précieux à l'époque - de vrais éléments utilisés dans les pratiques rituelles ou comme signes de pouvoir, nous ne pouvons pas omettre leur caractère purement décoratif, comme objets de parure, ce qui nous a d'ailleurs déterminé à considérer tout le matériel comme un trésor d'objets de parure. Les pièces les plus nombreuses, considérées séparément, ne sont que de simples objets de parure, si fréquents à l'époque. Mais, considérées dans le contexte de leur découverte et compte tenu de la valeur hors du commun de quelques unes d'entre elles remarquée par nous mêmes, il faut les regarder d'une

autre perspective pour en déceler la signification, c'est-à-dire qu'il faut reconnaître leur caractère totalement particulier, car les aspects culturels, de parade ou représentant le symbole de pouvoir y prédominent.

Autrement, nous ne pourrions d'ailleurs expliquer la présence de la belle hache double à tranchants opposés, sans aucune trace d'utilisation, celle des deux bracelets en cuivre dont le poids et la forme excluent une utilisation quotidienne, la présence des deux disques en or qui y englobent une véritable richesse (non seulement pour une seule personne, mais même pour toute une communauté de ces temps-là), tout comme la chasse de plus de 100 cerfs pour la formation d'une partie du collier. Toutes ces caractéristiques marquent la valeur particulière de ce trésor qui est le plus grand dans l'aire de la culture de Cucuteni et qui peut constituer un exemple de l'accumulation de valeurs particulièrement importantes dans la main d'un dirigeant important de la dite communauté. Mais il n'est pas exclu que ce trésor ait constitué une accumulation collective et qu'il ait appartenu non pas à une seule personne, mais à la communauté tout entière, comme trésor tribal (**Fig. 31**).

Dans ce contexte, il nous semble difficile d'expliquer pourquoi cet important trésor a été abandonné. Quels événements se seraient-ils passés dans cet établissement à la fin de la phase A de la culture de Cucuteni qui eussent fait qu'un tel trésor ne soit plus cherché par ceux qui l'avaient caché? S'il y a eu une césure entre l'établissement Cucuteni A et celui de la phase suivante, Cucuteni A-B, sur ce plateau, quelle en serait l'explication? Pour l'instant, on n'a découvert aucun élément qui pourrait témoigner d'une telle rupture ayant pour conséquence la disparition de toute la communauté Cucuteni A, ce qui aurait conduit à l'abandon du trésor enterré. Mais, si l'on admet l'hypothèse qu'il s'agit d'un trésor privé, son abandon est plus facile à expliquer, car le lieu où il a été caché est resté le secret du disparu. Mais il est difficile de croire qu'un tel lot d'objets, d'une exceptionnelle valeur intrinsèque soit resté inconnu d'une communauté tout entière et qu'il n'y ait donc pas eu d'efforts pour le récupérer dans le cas de la disparition du propriétaire.

À partir des affirmations précédentes, on peut conclure:

1. Le trésor d'objets de parure de Brad est, par le nombre des pièces, le plus grand dépôt dans l'aire de la culture de Cucuteni et parmi les plus importants de l'aire carpato-balkanique.

2. Par ses caractéristiques typologiques, la hache en cuivre représente une variante du type Varna ou éventuellement Vidra qui s'interpose entre celles-ci et le type de hache double à tranchants opposés déjà complètement constitué (Jászladány), étant en même temps le précurseur de la variante de Bradu. Elle forme donc une variante Brad du type Varna ou un type à part Brad avec la variante Fistici, si l'on admet une évolution directe du type Vidra, qui est contemporain avec le type Ariuşd. Chronologiquement, nous considérons comme normale l'évolution suivante: le type Varna (Vidra) - Ariuşd - Brad - Jászladány, la variante Bradu-Jászladány, toutes celles-ci comprises entre les limites de la culture de Cucuteni, les phases A et AB.

3. Les bracelets en cuivre sont des exemplaires uniques dans l'aire sud-est de l'Europe des cultures énéolithiques aussi bien par leur poids que par leur profil, constituant de cette manière un type à part que l'on peut dénommer le type Brad.

4. Par la forme et les décorations, les deux disques en or représentent également des exemplaires rares dans la culture de Cucuteni et peuvent constituer un type à part, le type Hăbășești, dans notre cas réalisé en or. Ils présentent des caractéristiques particulières aussi bien quant à leur forme qu'en ce qui concerne la disposition et le nombre des orifices pour les faire suspendre et le motif décoratif aussi, traits qui les différencient des pièces similaires d'autres zones.

5. Le nombre particulièrement grand des canines de cerf qui forment le collier lui confère un caractère à part comme valeur cultuelle, mais surtout comme pièce de parade ou comme signe du pouvoir, vu qu'un tel collier ne pouvait être réalisé que durant une longue période et à la suite d'un effort collectif spécial.

6. Bien que la plupart des pièces représentent des objets de parure, la signification de quelques-unes et du lot tout entier confère au dépôt un caractère à part auquel nous n'excluons pas la valeur cultuelle ou de symbole du pouvoir.

7. Le caractère unique des quelques pièces métalliques du dépôt, tout comme le nombre relativement grand des objets en cuivre constituent un indice particulièrement important en ce qui concerne l'existence d'une métallurgie de l'or et du cuivre dans la culture de Cucuteni.

8. L'existence des pièces d'importation méridionale et quelques analogies avec les pièces de la zone danubienne prouvent l'existence des affinités culturelles entre les civilisations de Cucuteni et de Gumelnița.

9. L'accumulation d'une telle richesse, immense pour cette période-là, représentée par le nombre et le caractère unique des pièces composant le dépôt, prouve soit que le propriétaire du trésor était un grand dirigeant de tribu, à fonctions civiques et rituelles, soit que le trésor appartenait à toute la tribu, étant seulement utilisé lors d'occasions exceptionnelles ou pour certaines cérémonies à caractère religieux ou de parade.

Traduction de Marius Alexianu et Robin Brigand

ILLUSTRATION

- Fig. 1- Plan général de la station archéologique de Brad (Commune Negri).
Fig. 2- Plan et profil S - XXVI.
Fig. 3- L'acropole - plan général des fouilles.
Fig. 4- Le vase askos, vu du dessous.
Fig. 5- Le vase askos, vu du dessus.
Fig. 6- Les bracelets en cuivre.
Fig. 7- La hache en cuivre.
Fig. 8- Les disques en or.
Fig. 9- 1-Disque en argile; 2-Perles annelées en cuivre; 3-Perles faites d'une pâte vitrifiée et noirâtre; 4-Perles tubulaires en cuivre; 5-Chaînon en cuivre; 6-perles en marbre blanc.
Fig.10- Les canines de cerf perforées.
Fig.11- Les canines de cerf perforées (1,2).
Fig.12- Les canines de cerf perforées.
Fig.13- Disques en cuivre.
Fig.14- Le profil - S - XXVI.
Fig.15- Le trésor „in situ”.
Fig.16- Disque d'or et canines de cerf perforées.
Fig.17- Les canines de cerf perforées.
Fig.18- Les canines de cerf perforées (1-2).
Fig.19- L'acropole vue la vallée du Siret (1) et vue depuis l'Ouest (2).
Fig.20- L'acropole vue du Sud.
Fig.21- Le vase askos.
Fig.22- Le vase askos.
Fig.23- Bracelet en cuivre.
Fig.24- Bracelet en cuivre.
Fig.25- La hache en cuivre.
Fig.26- Le grand disque en or.
Fig.27- Le petit disque en or.
Fig.28- Les perles annelées en cuivre (1) et celles tubulaires et rondes (2).
Fig.29- Perle sen canines de cerf.
Fig.30- Les disques en cuivre.
Fig.31- Le trésor énéolitique.
Fig.32- Aspect du chantier.
Fig.33- Chaînon en cuivre, perle en marbre (1); Canines de cerf perforées (2).
Fig.34- Les canines de cerf perforées.
Fig.35- Bracelets, disques en or et hache en cuivre (1); Perle sen cuivre (2,3); Perle sen pâte vitrifiée (4).
Fig.36- Hache, disques et bracelets en cuivre (1,2).
Fig.37- Perle sen canines de cerf (1); Le trésor énéolitique (2).
Fig.38- Le trésor énéolitique (1); L'acropole et l'habitat ouvert de Brad (2).

Brad

Fig. 19 - Acropola văzută din Valea Siretului

Fig. 20 - Acropola văzută dinspre Sud

Fig. 21 - Vasul askos

Fig. 22 - Vasul askos

Fig. 23 - Brățară de aramă

Fig. 24 - Brățară de aramă

Fig. 25 - Toporul de aramă

Fig. 26 - Discul mare de aur

Fig. 27 - Discul mic de aur

1

2

Fig. 28 - 1-Mărgelile inelare de aramă; 2-Mărgelile tubulare și rotunde

Fig. 29 - Perle din canini de cerb

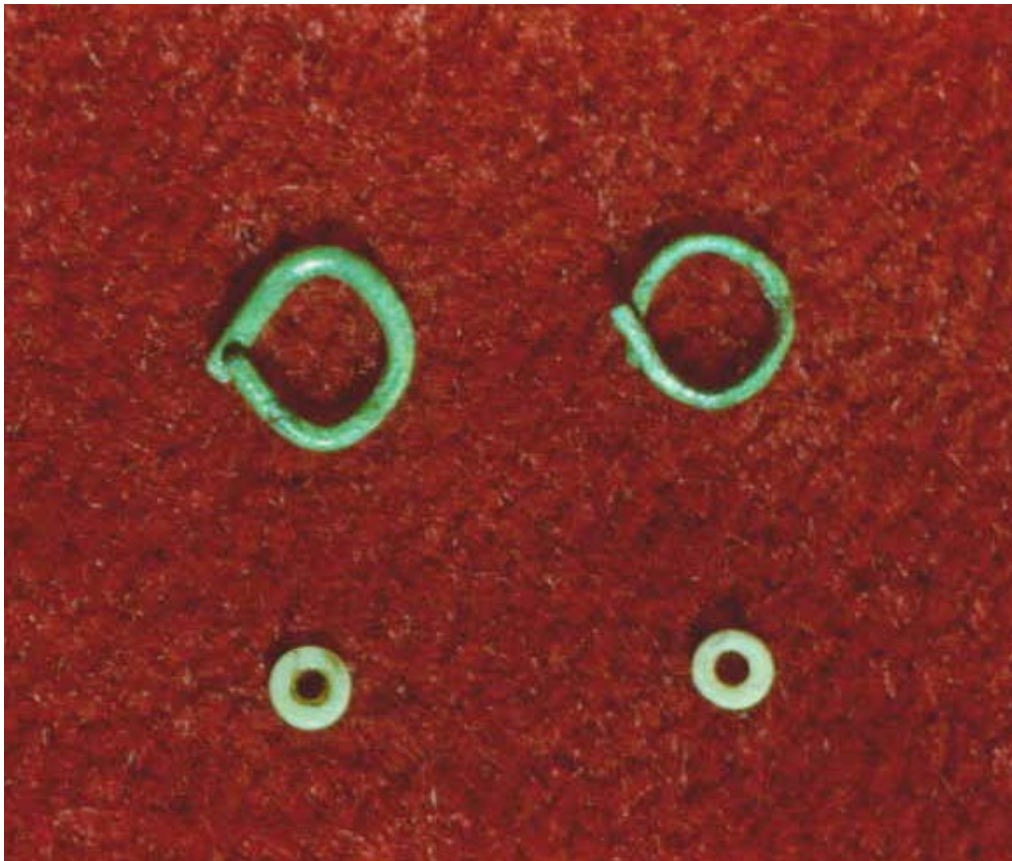
Fig. 30 - Discurile de aramă

Fig. 31 - Tezaurul eneolitic

Fig. 32 - Aspect șantier

1

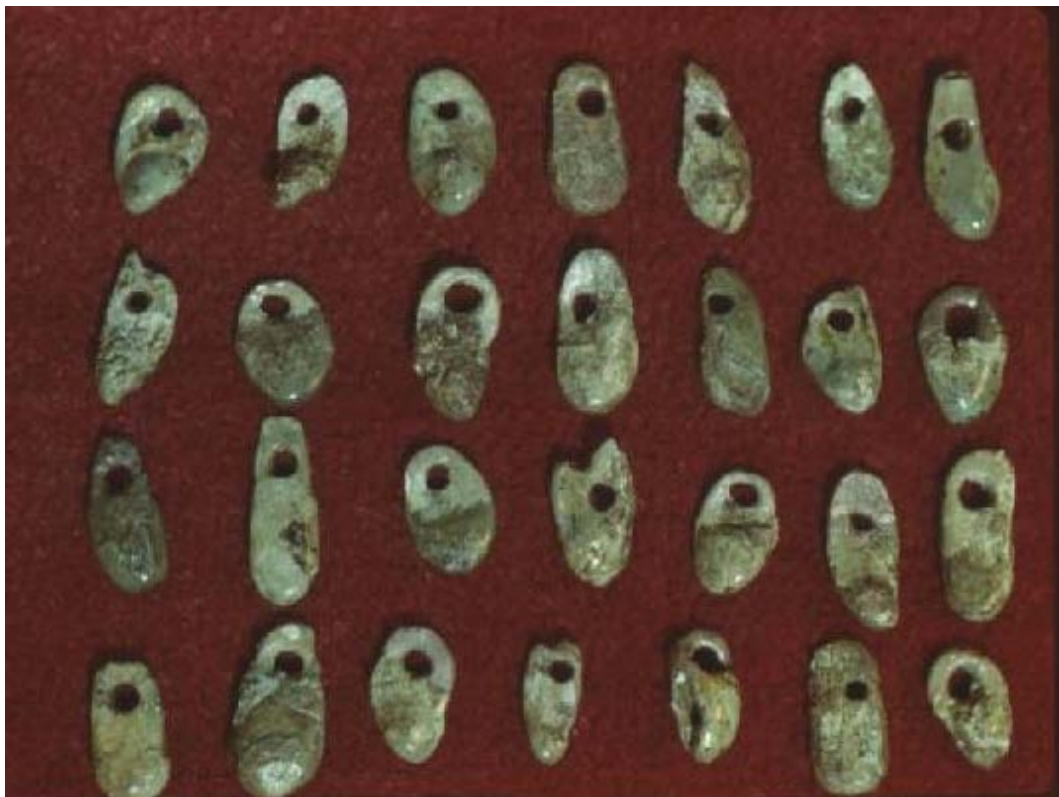

2

Fig. 33 - 1-Verigi de aramă, perle de marmură (1); Mărgele din canini de cerb (2)

1

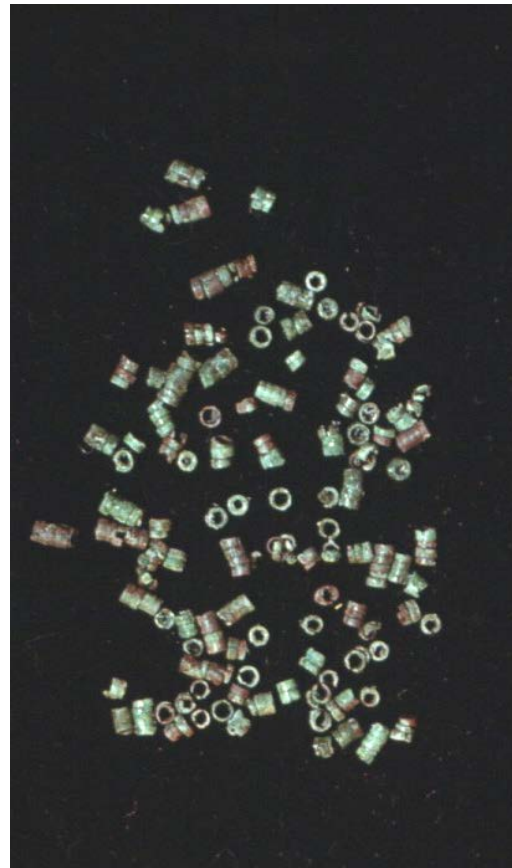

2

Fig. 34 - Mărgele din canini de cerb (1, 2)

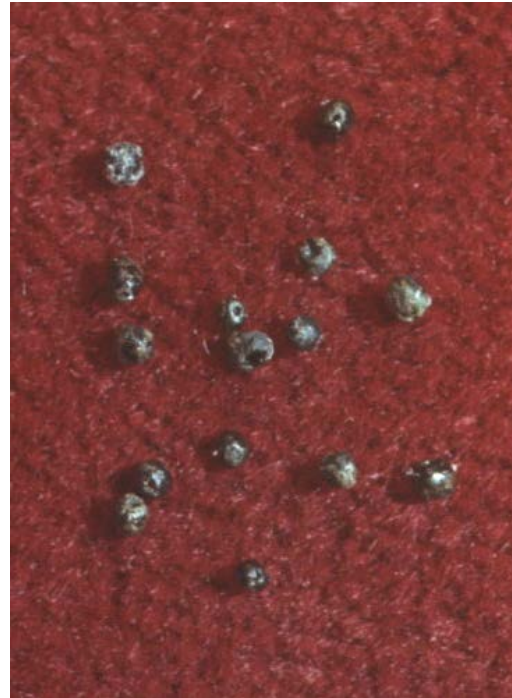
1

2

4

3

Fig. 35 - Brățări, discuri de aur și topor de aramă (1); Mărgele de aramă (2); Mărgele de aramă (3); Mărgele din pastă sticloasă (4)

Fig. 36 - Topor, discuri și brățări de aramă (1,2)

1

2

Fig. 37 - 1- Mărgele din canini de cerb 2-Tezaurul eneolitic

1

2

Fig. 38 - Tezaurul eneolitic (1); Acropola și așezarea deschisă de la Brad (2)

The Eneolithic Thesaurus of Ornaments from Brad, Negri village, Bacau county

Dr. Vasile Ursachi

The archeological site from Brad village, Bacau district, is situated on the left terrace of the Siret river, halfway between Roman town and Bacau city, in the western part of the Moldavian central plateau¹⁹⁵, in an area surrounded by many secondary peaks produced by the erosion caused by the left affluents of the Siret river on the upper parts of the plateau¹⁹⁶ (**Fig. 1; 19/1, 2**).

The fertile soils, the abundant water sources without any salt like those in the low depressions, the woods spread, the proximity to rivers with immense wealth and various landscapes had always attracted communities to settle near since ancient times. On the Siret terraces, on the hillsides or in the surrounding valleys close to rivers have been discovered numerous archeological remains, starting with the Neolithic Age and today (**Fig. 20**).

The muzzle of the terrace on which is the Brad archeological site is located is deeply integrated into the meadow of the Siret valley, forming a plateau with high visibility on surrounding areas. This enables the control of much of the river surroundings, being for these reasons a great place to develop strong settlements. This place, called by locals "The Rock's", at over 35m above the Siret River, is a truly natural fortress, being surrounded on three sides by the river waters (**Fig. 3; 38/2**).

The excavations so far¹⁹⁷ have resulted in knowledge of the stratigraphy of living on the plateau and delivery of rich archeological material from different eras. The oldest traces of life belong to the Eneolithic era - Precucuteni culture, Cucuteni A and AB Cultures, the transition period, the Bronze Age - Monteoru and Noua cultures, the first Iron Age - Hallstatt B, the Geto-Dacian Age, IV century b. Chr-II century aft. Chr. and the Middle Ages - XIV-XVIII centuries (**Fig. 32**).

¹⁹⁵V. Băcăoanu, N. Barbu, M. Pantazică, A. Ungureanu, D. Chiriac, Podișul Moldovei, București, 1980, p. 246, fig. 42.

¹⁹⁶Idem, p. 314.

¹⁹⁷V. Ursachi, Cercetări arheologice efectuate de Muzeul din Roman, Carpica, I, 1968, p. 171-184; Idem, Contribuții la problema așezărilor dacice de pe Valea Siretului, Memoria Antiquitatis I, 1969, p. 105-119; V. Căpitanu, V. Ursachi, Descoperiri geto-dacice în județul Bacău, Crisia, 2, 1972, p. 114; V. Ursachi, Principaux resultants des fouilles archeologiques de la Brad, Actes du II-e Congrès International de Thracologie, II, București, 1980, p. 61; Idem, Noi elemente de fortificații în așezarea de la Brad, Materiale, Tulcea, 1980, p. 178-182; V. Căpitanu, V. Ursachi, Brad und Răcătău zinei getisch-dakische befestigte Siedlung (Kreis Bacău) în Thraco-Dacia, București, 1976, p. 271-277; V. Ursachi, Cetatea dacică de la Brad, Thraco-Dacia, tomul VIII, 1-2, 1987, p. 100-126; Idem, Zargidava, Cetatea dacică de la Brad, București, 1995.

The layer of Eneolithic material culture is situated above the dirty yellow ground, has a reddish brown color and is archeologically sterile. The greater depth at which this layer is did not allow a total unveiling of the homes or complexes found in sections, so we were satisfied with these partial findings. The thickness of this layer is not the same throughout the length of the grooves, it ranges from 0.20 to 0.40 m, being related to the actions of the people in the Bronze Age, who used the land, including material remains of earlier habitation, especially in central and north eastern plateau, for building the wave of defense **(Fig. 2)**.

The Eneolithic houses, to the extent they were preserved, located mainly to the edge of the plateau, generally have a fairly thick layer of burned earth from the walls, under which various tools, ornaments, cultic objects and especially ceramics were discovered. None of them have burned earth platform.

There are also a very small number of household pits that have a very poor inventory. Most objects were found in homes, in the whole layer of culture and especially on the defense wave and ditch of the Bronze Age and the Dacian Age.

The oldest traces of this layer belong to the Precucuteni II and III culture. Among them, we mention piriform vases, glasses, caps etc., decorated with incised motifs, anthropomorphic idols of various sizes, some decorated by incisions, which are characteristics of this age¹⁹⁸. In the second Eneolithic level, characteristics are especially the painted pottery belonging to the Cucuteni culture, phases A and AB, represented by several whole and partially restorable pieces, as well as many fragments of pottery, which preserve the painting very well, based on which we attribute them to the phases of the Cucuteni culture well defined in other settlements¹⁹⁹.

Somewhat specific situation of this settlement regarding the construction works of the Bronze Age, as we mentioned above, did not allow a stratigraphic separation across the investigated area, so we were limited to the few areas where overlaps of houses or other complexes belonging to the mentioned Cucuteni phases could be observed.

From the data provided to us by research to date, we can conclude that the Eneolithic settlement on the plateau was stretching too much. In any case, it did not exceed too much the boundaries of the fortified area from the Bronze Age, as demonstrated by the lack of the Eneolithic level in the open settlement. The fact that Eneolithic houses were found, which were cut by the the Bronze Age fortification, shows that the extent of the settlement in this period was slightly higher than the fortified plateau of the Bronze Age but lower than the limits of the Dacian fortress. Also we could not determine whether or not there was a fortification of the

¹⁹⁸Silvia Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni*, București, 1974, p. 75-84, 95-98.

¹⁹⁹Vl. Dumitrescu, *Hăbășești*, 1954, p. 275-402; R. Vulpe, *Izvoare*, București, 1957; Vl. Dumitrescu, *La station préhistorique de Traian, Dacia, IX-X*, 1945, p. 11-114 ; M. Petrescu-Dîmbovița, *Les principaux résultats des fouilles de Trușești*, *Analele Științifice ale Universității Al. I. Cuza, Iași, seria nouă, III*, 1957, fasc. 1-2 ; A. Nițu, *Șt. Cucuș, Dan Monah, Ghelăiești (Piatra Neamț)*, *Săpăturile din anul 1969 în așezarea cucuteniană „Nedeia”*, *Memoria Antiquitatis*, III, 1971, p. 11-64.

Eneolithic settlement - it could have existed in the Dacian defense ditch, but it couldn't have been controlled because the large size of the ditch²⁰⁰.

Leaving aside the important material traces²⁰¹ related to the following ages, the remainder of this paper will present an exceptional discovery made on the occasion of the excavation campaign of 1982, which has enriched the scientific heritage of the museum and of the country with an interesting thesaurus of ornaments belonging to the Eneolithic Age. The thesaurus is composed of over 480 metal and bone ornaments and is one of the largest deposits in terms of number of objects in the area of South Eastern Europe Eneolithic cultures. It was discovered in a small hollow near a house belonging to the Cucuteni phase A, placed in a vessel of type askos, fragmentary preserved, without the top of the container (**Fig. 4, 5**). In terms of stratigraphy, the thesaurus is about in the middle of the Eneolithic layer at a depth of 2.60 to 2.80 m. Below this level were also found pottery fragments from Precucuteni culture and above the deposit were found pottery fragments, burnt adobe and other trace materials from the Cucuteni AB phase. We have to mention that the site is at the southern extremity of the section S-XXVI, on a short distance from the Siret river steep wall. And only a happy chance could have saved the irrecoverable loss of a treasure and of the objects from this period because large pieces of land dislodge annually in this area and fall into the waters of the Siret river. Even the configuration of the terrain itself showed during the research of this section that only part of the Eneolithic and Bronze Age level, approximately 2 m long, still existed in this area, as steep slopes showed the absence of upper layers (**Fig. 14**).

Further description of the objects from the thesaurus is presented below:

1. Askos Vessel (inv 20276) made from a reddish-brown, rough paste, with many crushed tiny fragments in its composition, which gives it a rough look on the outside. The inside, also reddish-brown, is well smoothed, in some places impresses of fingers can be distinguished. The vessel has an irregular shape, with oval bottom, with a long diameter of 18.3 cm and 15.4 cm short. The bottom part of the vessel has been preserved, with a height of 12 cm. At one of the sides, a small portion of the handle was preserved, with an oval cross section, which starts from the body of the vessel, the wider part of the body. Nearby, no other piece of pottery was found, which means that the vessel lacked the top at the time the thesaurus was hidden. (**Fig. 21; 22; 15**).

2. Bronze Bracelet (inv 17576), made by hammering a bar of rhombic shape with pointed ends that are superimposed on a portion of about one third of the circumference of the piece. The maximum thickness of the bar is 1.3 cm in the central area and the minimum at the ends is 0.5 cm. The outer diameter of the piece is 9.2 cm, 6.6 cm the inner and the weight is 255 g. The piece preserves a noble green patina on almost

²⁰⁰V. Ursachi, op. cit., Tulcea, 1980, p. 178-182.

²⁰¹Vezi nota 3.

the entire surface, with small portions where oxidation is noticeable, particularly in the areas of the sharp and overlapping ends. There are also some nicks and irregularities due to hammering (**Fig. 6/1; 23/1; 24/1**).

3. Bronze Bracelet (inv 17577) almost identical to the one described above, with the ends also sharp and superimposed on one third of the circumference. The bar thickness used to craft it was about the same also. Only the diameter is slightly smaller, of 9 cm the outer and 6.2 cm the inner, with a weight of 190 g. As the previous bracelet, it preserves the noble patina as well as some nicks and irregularities due to the processing by hammering. Although overlapping, the ends do not touch each other, but are of about 2-3 cm apart (**Fig. 6/2; 23/2; 24/2**).

4. Axe of Bronze (inv 17575), of "crossed arms" type, with a longer arm modeled on the outer edge in a rhombic form, and the shorter arm in the form of a chisel. On the sides it is provided with a raised rib, separating them into two equal parts, both arms being drawn inward. It is equipped with a hole for the introduction of wood, of oval form, with the long axis of 2.1 cm in the direction of the two arms and the short axis of 1.7 cm. The long axis is slightly shifted to the left of the axis of the piece, hence the difference in thickness between the walls of the piece in this area of 0.6 cm on one side and 0.5 cm in the other. The axe gets a greater width in the area around the hole for the tail, as a small lump, which, without diminishing the elegance of the axe, provides for greater resistance. On the direction of the short axis of the hole for the tail, on the outside, it is provided with a raised rib, which marks, on both sides, the maximum size of the piece, which is 2.7 cm on the outside, with a width of 1.4 cm in the same area. The axe length is 16 cm with the short arm of chisel form of 4.5 cm, width of 1.5 cm and 0.4 cm thick and long arm of 11.5 cm, with a maximum width of the diamond of 4 cm and 0.4 cm thick, with hexagonal shape, consisting of the 6 edges of the piece, on its entire length. The axe was made by casting, well polished, so that there is no trace from the casting process. The hole for the tail is also very well polished. The axe preserves a noble patina with small portions attacked by oxidation, where the color is light green. There are no signs of being used (**Fig. 7, 25; 36**).

5. Gold Disc (inv 17574), convex, of oval shape, with a long diameter of 6.3 cm and a short diameter of 5.9 cm, made of gold foil with a thickness of 0.5 cm, by cold hammering, weighing 17.5 g. It is equipped with two holes for hanging, made from outside to inside with a round object, without polished inside edges of these holes. The holes are at the top of the piece, equidistant from its short axis, 1.4 cm away from each other horizontally and 1.1 cm from the top edge of the disc. The bulging middle of the piece is flat, either accidentally or from use, with an irregular hole, located approximately in the center of the piece, probably obtained during the unsuccessful repairing, especially the straightening of the piece. At 2 mm inward from the edge of the piece there is a setting of 51 pearls made by "au reproussé" technique from the inside out. Some of them have blunt tips, which later became small holes, due to usage or harder knocking with sharp tools that were used to make this setting. The

distance between two pearls is about 0.4 cm. The piece is very well polished and it has no traces due to the processing by hammering (**Fig. 8/1; 26**).

6. Gold Disc (inv 17573), convex, slightly oval shaped, with a diameter of 4.8 cm long and 4,6 cm short, made from a gold foil, slightly thinner than the previous disc, also processed by hammering. It comes with two holes for hanging, located also at the top of the piece, equidistant from the short axis, at a distance of 1.6 cm apart and 0.9 cm from the actual edge of the piece. We say the current edge, as the disc in its original form was bigger, the same size as the previous one, but either due to wear or due to the fact that the decoration with pearls "au repoussé" was not executed with care, the piece was cut exactly in the area of the decoration, as signs of the holes for the decoration mentioned above were observed on most of the circumference. The cutting of the piece was performed on the axis of these pearls, so that the current edges of the disc are jagged. The two holes for hanging are not identically executed - one is made from outside to inside, the other is the other way around, while both ends remained unpolished. The middle of the piece is marked by a small indentation made with a sharp object, from outside to inside, without piercing the piece. As the first piece, both on outside and especially on the inside, there are no observed traces of the processing by hammering. The disc weight is 9 g (**Fig. 8/2; 27; 35/2**).

7. - 262 Ring shaped Brass Beads, cylindrical, with the diameter of 3 mm and 1 to 1.2 mm wide, made of metal tubes with thickness of 0.5 mm. The tubes, if we admit that tubes were used for making these beads, were made by hammering a piece of metal, a cylindrical rod with unwelded edges, so the beads also had the ends joined together, without being welded. It is possible that each bead was made of small pieces of metal, bent on a rod, with the ends put together. We do not know to what extent the craftsmen of that time had the proper tools to cut these tubes that were supposedly used to make the beads. The fact is that none of the beads is welded. Although they are made of thin foil, they are quite well preserved. Some of them have a lighter color, such as raw green, while others are brownish. Many of them have not been preserved, it is likely that at least 30-40 pieces were destroyed by oxidation, so we can assume that their number was originally about 300 exemplares. We have not taken into account fragments that have already been discovered and preserved in our collections. We note the width, almost identical in all exemplares. Some of them are already bonded, two, three or four together, as the bonding was achieved by oxidation in soil for a long time. This confirms the fact that they were deposited in the necklace and the thread that held them was not preserved, even though it was of brass (**Fig. 9/2; 18/1**).

8. - 12 Beads of Brass, tubular in shape, with a diameter of 4 mm and a length of 4-6 mm, made by the same procedure as the cylindrical beads. Here we can notice the joining of the tin foil ends. The bonding observed at 3 cylindrical beads explains the fact that they were part of the same necklace (**Fig. 9/4; 28/2; 35/3**).

9 .- 15 Round Beads, made from a blackish, glassy paste, with a diameter of 2-3 mm and provided with a hole to string them on the necklace. The hole has a diameter less than 1 mm which means that the thread was quite thin. There have been found fragments of these beads also, indicating that their number initially could have been higher (**Fig. 9/3; 28/2; 35/4**).

10.-190 Beads of Stag Teeth (canines), of varying sizes, depending on the age and size of the stags were harvested from, from the smallest length of 1.7 cm up to the largest length of 3 cm, provided with a hole for hanging, sometimes quite large. Some exemplars are provided with a second hole, if the first one became broken due to usage or during the manufacturing process. Some of these beads seem to be made of bones from other species of animals, imitating the shape of stag canines. All pieces have a greenish color, due to the millenary contact with the pieces of brass (**Fig. 29; 16**). Based on some characteristics of their size and manufacturing processes, we distinguished the following categories of beads:

a - 12 pieces with dimensions from 1.5 to 1.6 cm long and 0.8 to 0.9 cm wide, the hanging holes range from 0.2-0.5 mm (**Fig. 10/2**).

b - 40 pieces with dimensions from 1.7 to 1.9 cm long and 1 to 1.3 cm wide, hanging holes are slightly larger, between 0.5 to 0.6 mm in almost all specimens. Thickness of some of them is also much higher than the previous group (**Fig. 10/1**).

c - 36 pieces with dimensions from 2 to 2.4 cm long and 1.3 to 1.4 cm wide. Most pieces of this category have very large holes for hanging, about 0.6 mm, and the inside is very thick (**Fig. 11/1**).

d - 72 larger beads, between 2.5 to 2.7 cm long and 1.4 cm wide. Note that this category of beads have the smallest holes in diameter for hanging, mostly about 0.2 mm or 0.1 mm (**Fig. 10/3**).

e - 11 pieces of varying sizes which are equipped with two holes for hanging, one of them destroyed, which necessitated a second one, so they could be strung on the necklace (**Fig. 11/2; 33/2**).

f - 19 stag canine beads, medium sized, which were well polished, some of them were even faceted. It is possible that some of them were made of bones from other species of animals, but processed in the shape of stag canines (**Fig. 12; 34/1, 2**).

In addition to the presented pieces, inside the vessel, we also found fragments of at least 20-30 stag canines. Earth pressure or other reasons contributed to the crushing of these beads, which couldn't be reconstructed because of the too tiny pieces found. The fact is that the number of stag canine beads of the deposited necklace is around 220 exemplars (**Fig. 17/1, 2; 18/1, 2**).

11. - Two Cylindrical Beads of white marble, well polished, with a diameter of 0.6 cm and 0.2 cm wide. The hole for hanging is 0.25 cm in diameter, this was probably used to hang the necklace of beads made of 480 of whole pieces, or of over 540 pieces, if we add those destroyed because of conditions in the ground (**Fig. 9/6; 33/1**).

12. - Two Rings of brass wire, with overlapping ends, of 1.4 cm diameter and wire thickness of 0.15 cm. We assume that these pieces were at the ends of the thread, which were probably used to fasten this beautiful and rich ornament around the neck (**Fig. 9/5; 33/1**).

In the vicinity of where the deposit was discovered, at the opposite end of the Cucuteni settlement, to the east, we found three pieces of brass, which, although not part of the deposit, are closely linked with the person who hid these objects. We present these pieces, which, as we said, may have a connection with our discovery:

1.- Copper disc (inv. 17580), convex, round, with a diameter of 3.2 cm, with two holes for hanging or sewing, placed equidistant, slightly above the diameter line, 0.2 cm from the edge of the piece. The diameter of the holes is 0.2 cm. The edge of the piece is polished, except a small part, about 1 cm at the top, where it is serrated, which allows us to suppose that it could have had, at least in this area, a decor of type " au repoussé ", the same as the gold piece found in the deposit. Opposite the serration teeth, the edge is slightly bevelled and polished. The piece is well polished, with no traces of the processing by hammering and no casting marks either, as these are possible techniques for their manufacture. The copper sheet used to make the disc has a thickness of about 0.05 cm (**Fig. 13/3; 30/1**).

2.- Copper disc (inv. 17579), convex, less curved than the previous one, round, with a diameter of 2.9 cm, made of a metal foil about 0.05 cm thick. The edges of the piece present some portions of irregularities, probably acquired during the cutting process, otherwise the piece is well polished, with no traces due to the manufacturing process. It is not provided with holes for mounting, however, in the concave center of the piece a brass lug was attached by bonding. The lug hole is about 0.1 cm, while the lug is 0.15 cm thick. This way the piece, unlike the others, becomes a button with an obviously different use than the convex discs mentioned above (**Fig. 13/1; 30/2**).

3. - Copper disc (inv. 17578), slightly convex, oval, with the large diameter of 5.3 cm and the small one of 4.6 cm, made from a metal foil of about 0.1 cm thick. The edges of the piece are well polished, except for a small portion, about 2.2 cm at the top and bottom, which is slightly irregular, probably from the cutting of the tin foil and polishing which was not done with the same care as on the remaining edge. On the maximum diameter, equidistant, about 0.2 cm from the edge there are two holes for hanging with a diameter of 0.2 cm. The convexity of the piece is not so pronounced and in the middle of the concave part, on a stretch of about 1 cm, there is a molten metal, which could have served for bonding of a lug, as the previous piece has. It seems that instead of bonding a lug, two holes for hanging or sewing were made. The molten, unpolished metal remained, however, in the mentioned area. Neither this piece has traces of hammering or casting (**Fig. 13/2; 30/3**).

All three pieces of copper are quite well preserved, with a noble patina on most surfaces, except for small areas where the attack by oxidation is visible, especially the light green color.

The presentation made quite clear that we deal with a hoard of ornaments that belonged to an important person of the Cucuteni settlement from Brad. This large number of deposit items were cleverly placed in the vessel they were found. Thus, down the middle of the vessel, the big, golden convex disc was placed first, with the convexity downwards, over which were placed the beads of copper, marble and stag canines, all part of a necklace whose thread left no traces, over all these was put the copper axe, which had a slightly lateral position, over which were put the two copper bracelets. Between them, many pieces were still placed up to the top, namely the necklace beads, especially the ones made of stag canines, above which, at the top, on the middle of the last bracelet, the small gold disc was placed with the convexity upwards. This proves that the owner was concerned with carefully hiding or possibly keeping them in case of forced abandonment of the settlement, in which case, the return had not occurred or in case of an attack, the owner did not have the opportunity to reach the settlement in time to save the thesaurus, thus remaining unknown to newcomers. The new settlements of the Cucuteni AB level, which overlapped the deposit level, have not reached this area. In any case, both the place the pieces were found and the findings nearby remove the possibility that they represent a funeral inventory. Throughout the area investigated to date, totaling more than 50% of the Cucuteni settlement, no tomb dating to this period was found. The first graves on the plateau belong to the transition period from the Eneolithic to the Bronze Age, but even these are located on the NE edge of the plateau, ie about 50-60 m from the discovery of our thesaurus (Fig. 37/1, 2).

The special value of this thesaurus is that many of the pieces are real novelties, unique or rare items for a large area of south-eastern Europe. Brief analysis of the characteristics of these ornaments in the context of all findings in the Cucuteni area and surrounding areas from this period allows us to see the place this discovery occupies and the scientific value of the exemplares, especially since the discovery was made in the context of systematic excavations, where stratigraphic observations contribute to more precise dating elements.

In this context, it is necessary to try to establish relationships with similar findings in other areas, for dating and clarifying some aspects regarding the circumstances in which the storage of the thesaurus was done, and other aspects related to the material and spiritual life of the population that lived in these lands during the Eneolithic era.

The askos vessel, although often present in Neo-Eneolithic cultures of South-Eastern Europe, is quite rare in the Cucuteni-Tripolie culture area, where only a few known exemplares were found, such as those of simple type of tall tall shapes, with or without legs, provided with a handle²⁰². The closest analogies of the vessel from Brad are found however in

²⁰²A. Nițu, *Reprezentările zoomorfe plastice pe ceramica neo-eneolitică carpato-dunăreană*, *Arheologia Moldovei*, VII, 1972, p. 21; M. Petrescu-Dîmbovița, *Săpăturile arheologice de la Foltești*, SCIV, II, 1951, p. 256,

the Carpathian-Danube area, the Vinča- Turdaş²⁰³ and Gumelnita cultures. Thus, the Turdaş askos of Vinča-Turdaş culture, although similar to our object, is distinguished especially by the presence of legs, the decor and the lack of handles. A more similar object in terms of form, without legs, was discovered at Kalino, from Gumelnița A2 (Karanovo VI) culture in Thrace²⁰⁴. Many other specimens belong also to the same culture, such as those of Ciolănești²⁰⁵, Karanovo VI²⁰⁶, Căscioarele²⁰⁷, Verbicioara and Brailita²⁰⁸.

This type of askos appears in the Carpatho-Balkan Eneolithic area in the two forms - short and tall - in the Aegean area, where they had been present since the Neolithic era. Thus, the simple askos from Nea-Nikomedia (Macedonia), Larissa (Thessaly), Hacilar VI (Anatolia) in Asia Minor and Tell Arpacie and Susa in Mesopotamia and Elam, which appeared in Neolithic, has the closest typological correspondence with the objects in the area of the Gumelnita culture and the closest also with the object from Brad²⁰⁹.

Aside from a large number of vessels present in the Eneolithic cultures of the Carpathian-Danube region, animal shaped or with animal attributes shapes, we believe that these pieces presented here allow us to conclude that the askos from Brad has the closest analogies with the objects already mentioned and is part of the area of Gumelnita A2 - Karanovo VI culture, arrived here as a product through existing trade exchanges in that period between populations of Cucuteni and Gumelnita. This is also shown by other objects present in the inventory of other settlements of that time, demonstrating the existence of these trade exchange relationships.

Although the form, as such, is not missing from the Tripolie-Cucuteni culture area, the paste composition and type of askos from Brad used to store ornaments, are reminiscent of many Balkan-Danubian exemplars belonging to Gumelnita A2 culture.

The closest analogies of the two copper bracelets are also present in the area of the Eneolithic cultures of southeastern Europe, especially in the Ariuşd, Tripoli-Cucuteni-Petresti, Tisza-Polgar, Bodrogkeresztur and Gumelnița-Karanovo VI cultures. Thus, there are a few known multi-spiral bracelets from tombs in Jordansmühl and Brzesc-Kujawski in Poland, some with decorations, belonging to a period of culture which corresponds

fig. 3/3; Idem, Cetățuia de la Stoicani, Materiale, I, 1953, p. 70, fig. 30/2, 40/1; S. N. Bibikov, Rannetripolskoe poselenie Luka-Vrublevetkaia na Dnestre, M.I.A., 38, Moscova-Leningrad, 1953, p. 140, fig. 40; Un exemplar de askos s-a descoperit și în tellul cucutenian de la Poduri-Moinești, jud. Bacău - informație Gh. Dumitroaia.

²⁰³M. Roska, Die Sammlung, Zsófia, von TORNA, Cluj, 1941, pl. CIV/5.

²⁰⁴G. Georgiev, Kulturgruppen der Jungstein- und der Kupferzeit in der Ebene von Thrazien (Südbulgarien), în L'Europe à la fin de l'âge de la pierre, Praga, 1961., pl. XXVI/8 a-b.

²⁰⁵A. Nițu, op. cit., A.M., VII, p. 21, fig. 8/2.

²⁰⁶G. Georgiev, op. cit., Praga, 1961, p. 80, pl. XXIII/4.

²⁰⁷Gh. Ștefan, Les fouilles de Căscioarele, Dacia, II, 1925, p. 162, fig. 22/4, 24/39.

²⁰⁸D. Berciu, Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări, București, 1961, p. 98 și urm., fig. 15/1-2 ; N. Harțușche, I. T. Dragomir, Șantierul de la Brăilița, Materiale, III, 1957, p. 133-134, fig. 4/1, 2.

²⁰⁹A. Nițu, op. cit., A. M., VII, p. 25-26, fig. 32/5, 6, 8, 35, 1, 2; 36/1-3.

to the Tisa-Cucuteni A culture. The differences between them is that they don't have a rhombic shape in section, as those from Brad have, they are flat, some of them have incised decoration and may have two or more spirals²¹⁰.

The three bracelets from Ariușd, found in the deposit, are also multi-spiral²¹¹. They are distinguished also by the number of spirals and the cylindrical or rectangular section. Multi-spiral are also the other bigger two pieces of thick copper wire, discovered at Ariușd²¹².

Several other bracelets like those of Cața, county of Brasov and Turdaș, of Petrești²¹³ culture, are distinguished by a triangular or rectangular section, but with common elements, which makes them similar as type.

Bracelets with round and rectangular section or D shaped were also discovered in a tomb from Nalciscovo Mogila²¹⁴. In this category are also included the multi-spiral bracelets from the deposit of Carbuna²¹⁵. In the area of Cucuteni culture, there were also found several bronze bracelets, most of them multi-spiral or open, with a flat, round or D-shaped section. Among these, the bracelets from Ruginoasa²¹⁶ belonging to phase A of the Cucuteni culture stand out, including the two objects from Izvoare²¹⁷, as well as the objects from the deposit at Hăbășești²¹⁸. Two open-ended bracelets were also discovered in the excavations at Cucuteni²¹⁹.

The only piece almost identical to those of Brad, was discovered at Poduri-Moinești, Bacau county, during the recent excavations carried out in a Cucutenian tell²²⁰. This piece is a sharp end of a bracelet with rhombic section, whose dating, unfortunately, cannot be specified, due to the conditions of the discovery. The piece, cleaned at the Museum lab in Piatra Neamt, exhibits visible traces due to its manufacturing process and it is easy to see the repeated blows that had folded the plate, bar or brass lingot used to manufacture the bracelet by hammering, until a rhombic shape was obtained. Apparently, however, the fragment of bracelet could also belong to a phase of Cucuteni A or AB culture. For the area of Gumelnita- Karanovo VI culture, the best analogies for the pieces in question are the gold ones from the Varna necropolis. At Varna, there were found 12 gold bracelets with triangular section, D-shaped, or with

²¹⁰K. Jaszewski, *Cmantarzyska Kultury ceramiki Wstegowej I związne Z nimi slády osadnictwa w BrzesciuKujowskim*, in *Wiadom, Archeol.*, Varșovia, 1938, tom XV, pl. ZVI/3; XIX/4; XXXIX/2, 7, 8, 12.

²¹¹F. Lászlo, *Dolgozatok*, Cluj, 1941, tom I, p. 258, fig. 93 și 94.

²¹²H. Schooller, *Die stein Kupferzeit Siebanbungens*, p. 61, fig. 41, 43.

²¹³K. Horedt, *Die Altasten Neolithischen Kupferfunde Rumániens*, *Jahres schrift für mitteleutsche Vorgeschichte*, Band 60, Berlin, 1976, p. 178, fig. 2 a și b.

²¹⁴B. M. Masson, N. I. Merpert, *Arheologia SSSR, Eneoliticul în URSS*, Moscova, 1982, p. 163, pl. III/24-29, p. 169, III/42-43.

²¹⁵G. P. Sergheev, *Rannetripolskii klad I S. Karbuna*, in *Sovetskaia Arheologia*, II, 1963, p. 139, fig. 4/1, 2; fig. 3, 4.

²¹⁶H. Dumitrescu, *La station préhistorique de Ruginoasa, Dacia*, tom III-IV, p. 56-87, fig. 4, 12, 13.

²¹⁷R. Vulpe, *op. cit.*, București, 1957, p. 262, fig. 273/3, 4.

²¹⁸VI. Dumitrescu, *op. cit.*, București, 1954, p. 436, fig. 41/2, 3; p. 437, pl. CXXIV/2, 3; p. 439.

²¹⁹H. Schmidt, *Cucuteni*, p. 62, pl. 30, 13, 15, 16.

²²⁰Informație dată de Dan Monah.

convex body, all closed, some with two or three spirals²²¹. The author of this research synchronizes this necropolis with the neighboring ones - Kodjadermen-Russe-KaranovoVI-Gumelnița²²². The Gumelnița culture, north of the Danube, does not have bracelets of this type in its inventory settlements, although pieces of brass are quite common²²³. Only two pieces of the deposit at Hârșova²²⁴ can be considered bracelets, those that have close ends and round section (**Fig. 38/1**).

As we can see, almost all analogies circumscribe a large enough area where the brass bracelets, the most numerous, belong to the north Danubian Eneolithic cultures while those of gold belong to the Gumelnita-Karanovo VI culture. Despite all the presented analogies, the bracelets from Brad, both from a form and weight standpoint are unique pieces of the Eneolithic culture in South-Eastern Europe and they can be categorized by themselves as a particular type, the Brad type.

The copper axe is part of a large group of axes with transversal holes, such as the "crossed arms"²²⁵ type and has some similarities with a few exemplars found in Bulgaria, such as the axe from the tomb no. 4 from Varna²²⁶. A similar piece was discovered in our country, at Fistici-Vaslui²²⁷. This axe type stems from the type Vidra, variant B, after H. Todorova, with evolution into Devnja and Devnja-Varna²²⁸ type. Type Varna is a further development of type Coka-Varna²²⁹ and represents a chronological sequence also.

None of the objects discovered in Bulgaria or in our country is absolutely identical to the Brad axe. The latter differs from all others, primarily in the hexagonal section of the body and the rhombic part of the blade, plus the longitudinal rib and the rib transversal on the small axis of the hole for the tail. Even the piece of Varna, due to its characteristics, was considered by the discoverer an unknown type of piece, which gives it some uniqueness. The same stands true for the other two pieces - Fistici and Brad, each of which having a special element that makes them unique. All three axes, however, have an arm which ends in a rhombic shape, the difference is that for the one from Varna it is the short arm

²²¹I. Ivanov, Die Schätze der Warnaer chalkolithischen Necropole, Sofia, 1978, p. 78, fig. 5; 79, fig. 13; 88, pl. 5; 91, pl. 8; 96, pl. 13; 101, pl. 18.

²²²Idem, Les fouilles archéologiques de la nécropole chalcolithique à Varna (1972-1975) în Studia Praehistorica, 1-2, Sofia, 1978, p. 25.

²²³E. Comșa, Unele date privind începuturile folosirii aramei în neoliticul României, în Memoriam Constantin Daicoviciu, Cluj, 1974, p. 73-84; Idem, Quelques données sur les sigurilles de cuivre découvertes dans l'aire de la civilisation de Gumelnița, Dacia, N. S. IX, 1965, p. 361-371; E. Comșa și Barbu Ionescu, Depozitul de obiecte de aramă descoperit în așezarea Gumelnița, SCIVA, 30, 1, 1979, p. 79-85; Al. Vulpe, Începuturile metalurgiei aramei în spațiul carpato-dunărean, SCIV, 24, 2, 1973, p. 217-237; Idem, Zu den Aufägen derKupfer-und Bronze metalurgie in Rumänien, în Les débuts de la métallurgie - Nise, 19 septembre 1976-Colloque XXIII, p. 134-156.

²²⁴Doina Galbenu, Așezarea neolitică de la Hârșova, SCIV, XIII, 2, 1962, p. 285-306.

²²⁵Al. Vulpe, op. cit., 1973, p. 226 și urm; Idem, op. cit., Nice, 1976, p. 139, 150.

²²⁶I. Ivanov, op. cit., Studia Praehistorica, p. 21, fig. 13; Idem, Die....., Sofia, 1978, p. 7, 9, fig. 32; 112, fig. 32.

²²⁷Ghenuță Coman, Un topor de cupru descoperit la Fistici (jud. Vaslui), SCIVA, 32, 1, 1981, p. 151, ½, fig. 1/1.

²²⁸H. Todorova, Die Kupferzeitliche Äxte und Beile in Bulgarian, P.B.F., IX, 14, München, 1981, p. 41, table 8/120, 121; 9/144, 145; 10/146, 148.

²²⁹Idem, p. 39.

that ends in a rhombic shape, while for the other two, it's the long arm. None of the three axes has an identical second arm, the one in Varna is long and sharp, the one from Fistici is oval and used as a hammer, and the one from Brad is shaped as a chisel. Thus, although they can be considered of a special type, different from the Varna type, they are in fact Varna variants, indicating also the direction of spread of this type of axe. No matter how we categorize the axe from Brad, as Varna or Fistici type, it represents a variant in the evolution of the already existing types of the Carpatho-Balkan Eneolithic, and we should not exclude either the development of the already mentioned Varna type. We can note, therefore, the direction of the spread of bronze objects from this period. As it is considered that the copper metallurgy in the Cucuteni²³⁰ culture already existed at that time, it is possible that our piece belonged to a local shop and its shape represents the progress we have just mentioned above, or perhaps a more direct one, from the Vidra²³¹ type, which was developed in parallel with the evolution of the Varna type. In this regard, we note the fact that the axe, from both a chronological and typological standpoint, precedes the Jászladány type, present at Brad in the form of a copper axe found in a Cucuteni AB settlement, and recorded, based on its features, as a variant of the basic type, called the Bradu²³² variant. This view is supported by the stratigraphic position of the deposit at Brad, which the axe is part of.

In conclusion, we can say that the axe from the Brad deposit is a variant of the Varna type, which chronologically precedes the Jászladány type axes - Bradu variant and is subsequent to the Vidra type, being contemporary with the Ariuşd type, which corresponds to the end of the Cucuteni A period. The Brad variant of the Varna type, although not a series, can be a very important element in establishing more precisely chronological data for our Neolithic. The existence of the type Varna on a relatively small area in the Cucuteni culture area has a special significance in assessing the trade relations between these Eneolithic cultures, which can be seen with other types of objects also, such as pottery, ornaments, etc., already discovered both in deposits and in settlements²³³. This way, the Brad variant of the Varna type and Jászladány type represent two elements to support the development of the crossed arms axe type in the Cucuteni area. The presence of the Fistici and Brad variants of the Varna type, at the end of the phase A of Cucuteni culture and the lack of this type of axes in the Danube Plain can support the claim of the penetration of the Cernavoda I culture carriers into the Lower Danube in this

²³⁰Al. Vulpe, op. cit., SCIV, 24, 2, 1973, p. 228.

²³¹În acest sens vezi discuția la Al. Vulpe, op. cit., SCIV, 24, 2, 1973, p. 226, privitoare la cronologia topoarelor de tip Ariuşd.

²³²Al. Vulpe, *Dia Ǎxte und Beile in Rumänian II*, München, 1975, p. 17, 42; Idem, SCIV, 15, 1964, p. 356, fig. 1; Idem, SCIV, 24, 1973, p. 227.

²³³În acest sens, vezi de pildă, apartenența unor piese din depozitul de la Cărbuna, cf. G. P. Sergheev, op. cit., p. 151.

period²³⁴ and thereby the break of the relations between the Cucutenian populations and the Southern-Gumelnița populations, which led to the emergence in this area of the axes of Jászladány type. It remains to be seen whether this break is visible to other objects whose southern origin can not be doubted, for the AB and B phases of Cucuteni culture.

As we have seen, from the given description, the axe from Brad has no traces of usage. The situation is not unique, most of these axes were never used for their apparent intent, but they had more of a social status or display value. For instance, the two axes of the deposit from Carbuna had only small deformations and indentations of the edge and flat part as result of some blows which were not aimed at chopping wood or performing of specific activities - copper, from a physical and technical standpoint, being softer than stone²³⁵. The same situation is true for the Fistici and Varna pieces, as well as for most axes of the crossed arms type in the Cucuteni-Tripolie culture area.

In relation to the significance of this type of axes present mainly in deposits but also in settlements, we agree with Alex Vulpe's opinion who considers them both valuables and pieces from votive deposits or for parade²³⁶. The axes from Carbuna, made from both bronze and marble, which also had no traces of usage, were considered as objects of parade or symbol of power for the chief of the tribes²³⁷. The same meaning can be attributed to the piece from Brad.

The closest analogies for the gold discs discovered at Brad can be found in the Eneolithic cultures in the Carpathian-Balkan area. For a more comprehensive analysis it is necessary to include in this discussion the bronze and ceramic discs also, which have many common elements. The most important elements of these pieces are the shape and decoration. H. Dumitrescu classified the gold pendants into two big groups – ring shaped pendants and pendants in the shape of circular disc pierced by a hole, each with several variants. Since we are not interested in the present discussion in the first type of pendants, we will consider those in the second category, which themselves come in different variants²³⁸. Of these, we will consider the variant of the pendant with filled disc, which is the closest in form to those from Brad. The first pendant we take into consideration that has many common elements with those from Brad is the piece of the Hotvan-Ujtelep²³⁹.

This pendant is similar to the basic type - Szöllös Tisza, only it tends to be reduced to a circle, which is either a step in the evolution of the type or a local trend based on older types that existed in the area. However, it is an intermediate between the Tisza-Szöllös type and the ones with three

²³⁴P. Roman, Strukturänderungen des Endäneolithikums im Donau-Karpaten-Raum, Dacia, N. S., XV, 1971, p. 128 și urm; Al. Vulpe, op. cit., SCIV, 24, 2, 1973, p. 229-232.

²³⁵G. P. Sergheev, op. cit., p. 138.

²³⁶Al. Vulpe, op. cit., SCIV, 24, 2, 1973, p. 233.

²³⁷G. P. Sergheev, op. cit., p. 150.

²³⁸H. Dumitrescu, Connections between the Cucuteni-Tripolie cultural complex and the neighbouring eneolithic cultures in light of the utilization of golden pendants, Dacia, N. S., V, 1961, p. 69-93.

²³⁹Patay Pál, Rézköri aranyleletek (Kupferzeitliche Goldfunde) în AS, 85, 1, 1958, pl. ZV/11.

protrusions, representing the transposition in gold of the Cycladic type and the "en violon"²⁴⁰ idol type. On top, the pendant is decorated with a string of pearls "au repousse". On top it has also four holes for hanging. The disc surface is decorated with three protuberances, arranged two on top and one in the center, which would represent anthropomorphic elements.

The five gold pendants in the form of filled disc discovered at Tibave²⁴¹, which represent a third variant of the basic type, but made quite rudimentary, can be considered also a fairly close analogy with those of Brad. Some of them were found in graves with bracelets and bronze crossed arms axes. Regarding the gold pendants with filled disc, we must mention the objects from the Gumelnița culture, such as the object from Russe, which has on its edge two small holes for holding²⁴², as well as the objects from the necropolis at Varna, simple, without holes, or with four holes and decoration "au repousse", all convex²⁴³. None of these pendants is identical to those found at Brad. We should note however, that almost all gold pendants have at least two common elements: holes for hanging or holding and decorative motifs made in the technique "au repousse". Thus, we note the presence of holes for hanging arranged on the top of the pendant or those for holding, arranged towards the edges of the piece - horizontally, two or four for all pendants above. The decorations "au repousse" are present only on the pieces from Hotvan-Ujtelep, Brad and some from Varna necropolis. The others have no decoration. In this context, it is of significance the fact that other variants of the Tisza-Szöllös type as well as those of type ring are generally decorated with the same technique and present the same elements for hanging. Both types, as proven by H. Dumitrescu, are contemporary²⁴⁴. The simplicity of those from the Gumelnița culture and their older age, prove that they are precursors to those found in Transylvania and Hungary.

Closer and sometimes identical analogies with the objects from Brad are found in the bronze pendants discovered in deposits or settlements. So, for example, copper discs with decorations "au repousse" were discovered in Poland, at Jordansmühl²⁴⁵ and Brzesc-Kujawski. They are of filled disc type, with three protuberances, arranged equidistantly in a triangle, with rows of pearls "au repousse" on the edges and four holes for hanging. In Hungary, a number of filled disc type pendants, decorated with three protrusions and with rows of pearls "au repousse" were discovered in tombs. Some of these discs do not have holes for hanging or

²⁴⁰H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 77.

²⁴¹K. Andel, Pohresbisko, z doby medsnei v Tibave na vychodnom Slovensku, in Slovenska Archeologia, VI, 1, 1958, p. 38-46, fig. 5.

²⁴²H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 81.

²⁴³I. Ivanov, op. cit., Die..., Sofia, 1978, p. 76, fig. 10; 93, pl. 10; 77, fig. 25; 99, fig. 16, 105, pl. 25; 78, fig. 6; 89, pl. 6; 100, pl. 17; 102, pl. 19; 103, pl. 20; 114, pl. 36.

²⁴⁴H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 82.

²⁴⁵K. Jazdzewski, op. cit., Varşovia, 1938, pl. XXV/3; XXXIX/13.

holding, nor are decorated with strings of pearls "au repousse"²⁴⁶. What makes them similar to our exemplars is the shape of filled discs.

In the deposit from Carbuna, there were also found two bronze pendants, oval, decorated with motifs "au repousse". One of them, the best preserved, which is presented by the author as a piece representing something anthropomorphic, with two symbolic orifices for holding, as piece of worship, personifying the sun²⁴⁷. The second piece is a brass disc, almost round, with a diameter of 9 cm, with four holes, including one in the middle, decorated with Xs, with two parallel rows of pearls "au repousse"²⁴⁸. Although not identical, they have many common elements with those from Brad.

We found most analogies for the pieces from Brad in the Cucuteni culture namely the conical disc with "au repousse" decoration in the deposit from Hăbășești²⁴⁹. Except the string of pearls made over the two holes, all other elements are identical to those of the objects from Brad.

Starting from the formal aspect of the gold and copper discs and the decorative motifs, we can not overlook the existence of some similarities with the pieces of burnt clay found in settlements and associated with anthropomorphic idols that are also decorated with motifs "au repousse". The clay discs found in a wide area of Eneolithic²⁵⁰ cultures, especially in the area of Cucuteni culture, such as at Tîrpești²⁵¹, Hăbășești²⁵², Drăgușeni²⁵³, etc., are almost identical to the Brad and Hăbășești objects, which can help analyze the emergence and evolution of the metal pendant type (although, as it is generally considered, the clay pieces mimic the ones of metal) in this area and not only here²⁵⁴. This way, we can admit that these pendants were made in the Cucuteni or Tripolie settlements using existing clay models from the middle Neolithic (or early Eneolithic), even if the metal, in whatever form, was brought from other areas (**Fig. 9/1**). This is how we can explain the local specificity of these pendants in the context of a relatively large number of pieces with elements of shape and decoration that are different of these. The presence of the three or possibly four exemplars in deposits, if we consider the second one from Hăbășești also, which is only partially preserved, suggests the possibility that they could come from elsewhere, although nowhere identical pieces were found. The links H. Dumitrescu establishes between the gold pendants found in Moldova and Transylvania and the idols "en violon" coming from Anatolia, via the Eastern Mediterranean and Balkan regions, in the Gumelnița culture and then in Moldova suggest the presence of some products coming from southern

²⁴⁶P. Pál, op. cit., 1958, pl. VII/5, 6; XIX/1-5.

²⁴⁷G. P. Sergheev, op. cit., p. 143, fig. 11/2.

²⁴⁸Idem, p. 145, fig. 11/1.

²⁴⁹Vl. Dumitrescu, Hăbășești, fig. 41/1; pl. CXXIV/1.

²⁵⁰H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 82.

²⁵¹Silvia Marinescu-Bîlcu, Tîrpești, From prehistory to history in e'astern România, Bar International series 107, 1981, p. 70, fig. 198/17-20.

²⁵²Vl. Dumitrescu, Hăbășești, fig. 45.

²⁵³A. Crișmaru, Drăgușeni, contribuții la o monografie arheologică, 1977, fig. 44/1-4.

²⁵⁴Vezi nota 56.

regions through exchange. As no such pendant, gold or bronze, was found in the Gumelnita-Karanovo VI culture, or even before, we stick to the hypothesis that these pieces were made in settlements of the Cucuteni culture. An analysis of the gold they are made of could indicate, perhaps, the origin of the metal and the possible links with that area. In this context, we must consider the fact that they belong to a deposit that contains other pieces that may also have a local or southern origin²⁵⁵.

It is important that all the pieces of gold and copper have close dating, which helps us determine more precisely the cultural affiliation and chronological limits of the pieces from Brad, plus the fact that the stratigraphic position of the deposit was discovered during systematic excavations, which provided the most reliable clues. Thus we can safely say that the Brad pendants belong to the last phases of the Cucuteni A culture, and the same can be concluded for the pieces from Hăbășești.

What was the significance of these discs? As H. Dumitrescu noted, all gold pendants which belong to the two main types - ring and disc, represent a female idol (entire head) of the type of clay idols „en violon”, Cycladic and Trojan type, and are being related to the cult of fecundity²⁵⁶ and fertility. The Brad pieces, just as the other pieces of filled disc type, would represent the most simplified form of this type of idol, which would have been used both as apotropaic magic items and as ornaments. It is certain that at least the larger exemplars, such as, for example, those of Brad and Hăbășești were used only in special circumstances, religious ceremonies, etc..

The bronze beads do not create any special problems regarding the chronology nor can help us too much with the dating of the deposit. As it is well known, such objects appeared early in the copper processing era. The analogies with the items from Brad are numerous, we mention just a few, the ones found in graves in Poland²⁵⁷, Hungary²⁵⁸, the USSR including the deposit from Carbuna²⁵⁹, Bulgaria²⁶⁰, as well as the Cucuteni culture area, such as Ariușd²⁶¹, or Hăbășești²⁶². Unlike the beads discovered in the deposits at Hăbășești or Carbuna, the beads from Brad, although similar in shape, differ in terms of the manufacturing technique. As we know, in the two above deposits, the beads are made by cutting copper tubes²⁶³ while those from Brad were made of metal blades rounded on a cylindrical object of wood. At each of them, one can see, with the stereomicroscope, at some of them even with the naked eye, the touch line of the two ends of the blade. Although the process is rudimentary, we believe it may be closer to the truth since the cutting of the tube and

²⁵⁵H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 84-86.

²⁵⁶Idem, p. 87.

²⁵⁷K. Jazdzewski, op. cit., Varșovia, 1938, pl. VI/4; XVI/3; XVIII/2; XX/4, 7; XXI/1, 7; XXIII/3; XL/4-9.

²⁵⁸P. Pál, op. cit., în A., vol. V-VI, série III, 1944-1945, pl. V/14, 20; VIII/13.

²⁵⁹G. P. Sergheev, op. cit., p. 139, fig. 5, 6; B. M. Massoh, N. I. Merpert, op. cit., Moscova, 1982, p. 274-275, pl. LX.

²⁶⁰I. Ivanov, op. cit., Die..., Sofia, 1978, p. 78, fig. 15; 81, fig. 37; 102, pl. 19; 109, pl. 29; 111, pl. 31.

²⁶¹Fr. László, Dolgozatok, Cluj, 1911, tom II, pl. 224.

²⁶²Vl. Dumitrescu, Hăbășești, fig. 41/5, 6, pl. CXXIV/4, 5.

²⁶³G. P. Sergheev, op. cit., p. 140; Vl. Dumitrescu, Hăbășești, p. 439.

especially the manufacture of the tube put a lot more problems than the manufacture of blades, which then could have been rounded on a simple cylindrical stick. The bond of the ends at some items may be the result of oxidation, but at a closer look one can see, however, the line of union.

The 15 round beads, with a relatively small hole for being strung on a necklace, are made, apparently, all of brass, or a material obtained from the processing of copper, if not the ore used to obtain the metal. Also, chronologically speaking, these items do not make a special note to those described above.

Regarding the copper pieces of the necklace, we note that it probably fastened with the two rings of copper wire with the overlapping ends. Such pieces were found in Varna, some of gold²⁶⁴, in the tell at Hirsova²⁶⁵ and other Eneolithic settlements without representing notable chronological landmarks. As very simple and small sized pieces, they do not pose particular challenges for manufacturing and may have appeared early during the metal processing era.

Also at the end of the necklace it might have been the two white marble beads. Such pieces were discovered in the_Carbuna²⁶⁶ deposit, together with other objects, all of white or colored marble, coming from the Balkan marble quarries, according to the author presenting the deposit. So a Southern origin, from the Gumelnita culture area, South of the Danube. The items from Brad suggest also, from this point of view, a link with the south area, where the marble ornaments were probably made. Marble ornaments were discovered in the Danube area also, for example, the piece that mimics the stag tooth at the Pietrele²⁶⁷ and the cemetery at Varna²⁶⁸, showing both the contact with the Cucuteni culture and the fact that here this material is more extensively used for making not only ornaments but also various items for worship or household use. This demonstrates the fact that the marble came from the Balkans, where it was in fact processed. The items of the Eneolithic cultures north of the Danube were objects of import coming through the existing trade links between these regions at that time.

The last type of ornaments from the thesaurus at Brad, are the beads of stag canines. Although this type of jewelry has been known since the Paleolithic era, it is worth emphasizing the size of the necklace made of stag canines from Brad, which is the biggest known so far. Perforated teeth, worn as amulets, are recorded, as shown, since the Paleolithic²⁶⁹ era, but the stag canines which are used to manufacture necklaces are known only in the Eneolithic²⁷⁰ cultures. The largest number of stag canines from a necklace found so far is 124 exemplars in the deposit from

²⁶⁴I. Ivanov, op. cit., Die..., Sofia, 1978, p. 78, fig. 15; 98, pl. 15; 90, pl. 7; 103, pl. 20.

²⁶⁵D. Galbenu, op. cit., SCIV, 2, XIII, 1962, p. 295.

²⁶⁶G. P. Sergheev, op. cit., p. 147, fig. 17.

²⁶⁷D. Berciu, Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București, Materiale, II, 1956, p. 542-543, fig. 71/1, 72/5.

²⁶⁸I. Ivanov, op. cit., Die..., Sofia, 1978, p. 114, fig. 34; 116, fig. 36; 121, fig. 41.

²⁶⁹VI. Dumitrescu, Hăbășești, p. 488.

²⁷⁰Vezi discuția la VI. Dumitrescu, Hăbășești, p. 447-455.

Carbuna²⁷¹. Among them there are 12 pieces of bone also, which mimic the stag canines. The necklace from Brad with over 200 stag canine beads (some of them may be bone imitation of this type of canine) is at present the largest necklace made from this type of pieces in the area of the Eneolithic cultures of Southern-Eastern Europe. For its manufacture, since a stag has only two such canines, it was needed to hunt at least 100 stags, which for that period was something exceptional, not within everyone's reach. This is further proof that its owner could have only been a great chief of the Cucuteni communities in a quite large area.

Finally, although not part of the presented deposit, the two bronze discs found in the vicinity, which may have been part of the same household, or could have belonged to the same owner, have many similarities with the items discussed above, namely the gold discs from our deposit. The closest analogies though are the items from Tibave and Varna necropolis, which are of gold also. The emergence of holes horizontally placed is related, according to H. Dumitrescu, to the simplification of the protuberances of the other discs and can be considered as a later appearance²⁷². They have, however, correspondence with the pieces of clay of the same shape found in the Cucutenian settlements and beyond them²⁷³. Even at Brad, in an unknown context, it was discovered a ceramic disc with two holes horizontally placed, similar to the two bronze discs found here, which are part of the collections of the Museum from Prajesti, Trajan village, Bacau²⁷⁴ county.

The third piece of brass, the disc with a lug, like a button, presents no analogy to the copper pieces found so far in Eneolithic cultures in our area. Since they were found with the other two items in the level of the Cucuteni A phase, there is no doubt that they belong to the same period. At the end of this presentation, based on the analogies already noted, we can say that most of the items, if not all, belong, chronologically speaking, to the end of a period of phase A of the Cucuteni culture, synchronized on a larger scale, with the first Bodrogkeresztur phase from Hungary and Transylvania-Gumelnița A2 - partially B1 - Karanovo VI, from the Carpathian-Balkan area and Tripolie B1 in Ukraine²⁷⁵. This is also apparent from the dating of some objects, especially the copper axes and discs found in these areas, such as the type Varna axes or the discs found in the deposits from Hăbășești and Carbuna. As mentioned, in the case of the axe from the Brad deposit, one can speak of an earlier stage of the Jászladány type - the Bradu variant, of the axe with crossed arms, contemporary with the Ariuşd type, which marks a well-defined chronological development in the Cucuteni culture. However, the Ariuşd axe, which follows the Vidra type, with which one can admit a

²⁷¹G. P. Sergheev, op. cit., p. 145, fig. 12.

²⁷²H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 82, 83.

²⁷³Vezi nota 60.

²⁷⁴Mulțumim și pe această cale profesorului P. Țarălungă, care ne-a semnalat și ne-a pus la dispoziție piesa, pentru cercetare și desen.

²⁷⁵VI. Dumitrescu, Cronologia absolută a eneoliticului românesc, Apulum, XII, 1974, p. 36 și tabel 2; Idem, Probleme privind sincronismele unor culturi eneolitice, SCIVA, 3, 27, 1976, p. 355.

chronological parallelism²⁷⁶, is the most simple axe, representing the beginning of the series of axes which ends with the completely developed Jászladány type present in the Eneolithic cultures from us in many variants. In this context, it is quite important the fact that our axe, as noted, may have a direct evolution from the type Vidra, which means, of course, the existence of local metallurgy, regardless of where the material or ore came from.

Some pieces from Brad, for example, the crossed arms axe of type Varna, the two pieces of brass, which have some local features, plus other metal objects from the deposit, raise the question of the existence of metallurgy in the Cucuteni culture area. As known, this problem was in the attention of our researchers who have tried to establish certain relationships between the areas relatively rich in minerals and the relatively numerous metal items found in different stages of our neoneolithic culture. In this respect, it should be pointed out that the first items of copper occur in our country since the Criș²⁷⁷ culture. Some development of metallurgy, related to the emergence of ceramics²⁷⁸, is well documented in the late Neolithic²⁷⁹, through the many tools or ornaments of brass. The entire Cucuteni complex was familiar with the metal²⁸⁰, at Ariușd, gold and copper appear from the lowest layer²⁸¹, and the large number of crossed arms axes found in our country, which totals, for the Romanian Eneolithic, a weight of over 500 kg, assumes the existence of a developed metallurgy²⁸² and a quite intense exploitation of minerals.

The development of a copper metallurgy in this period is not limited only to the Eneolithic in Romania, but it includes a more extensive area, which defines a circle of production of Neolithic cultures in northern Balkans, the Middle Danube and Tisa Basins, which is characterized by an unusual metal production, which exceeded even those of Asia Minor - in the space Gumelnița-Karanovo VI nearly twice as many pieces²⁸³ were cast from bronze. Also from this area, as noted F.N. Cernych, the metal was brought into the Cucutenian and Tripolien centers to be processed²⁸⁴. This rich metallurgical activity has several stages of evolution and can be placed, according to some researchers²⁸⁵, from the first half of IV millennium and the last quarter of the third millennium BC.

In conclusion, we can say that the bronze objects from Brad deposit could have been processed in a local shop, even if the metal was

²⁷⁶Al. Vulpe, op. cit., Nice, 1976, p. 143.

²⁷⁷N. Vlăssă, Unele probleme ale neoliticului Transilvaniei, Neoliticul Transilvaniei, Cluj-Napoca, 1976, p. 118, fig. 6; Al. Vulpe, op. cit., ibid., 1976, p. 134.

²⁷⁸Al. Vulpe, op. cit., Nice, 1976, p. 135.

²⁷⁹Idem, p. 136.

²⁸⁰Vl. Dumitrescu, Ceramica pictată din sud-estul Europei, în BCMI, XXIV, 1931, p. 77.

²⁸¹N. Vlăssă, Neoliticul Transilvaniei, Cluj-Napoca, 1976, p. 67 și nota 55.

²⁸²Al. Vulpe, op. cit., Nice, 1976, p. 151.

²⁸³F. N. Cernich, Metalurgische Bereiche des IV-II Jahrtausends v. Chr. in der UdSSR, p. 182, 183.

²⁸⁴Idem, p. 184.

²⁸⁵B. Jovarović, Early copper metallurgy, of the Central Balkans, în Actes du VIII-e Congrès U.I.S.P.P, I, Beograd, 1971, p. 136, 137.

brought from other areas. This view is supported by the fact that the axe, but especially the two bracelets of brass, do not have perfect analogies to any of the discoveries in other areas, including a well known area of metallurgy-the Balkans.

The stratigraphic position of the deposit and some analogies with other objects, provide a chronology, unequivocally, in phase A of Cucuteni culture, most likely the end of this phase - A3-A4 . To the same conclusion lead the two pieces of gold which also could have been processed in local workshops, based on the ceramic models which had existed since the Precucuteni culture, especially since they present some specific elements that do not have any perfect analogies other than with similar pieces from the Cucuteni culture. As yet, this being the second discovery of gold objects in the Cucuteni area, except the objects from Ariusd, after the discovery of Trajan, which is considered as an import²⁸⁶ item, we shall not exclude the possibility of local processing, from the same reasons that led H. Dumitrescu consider that this region was quite favorable for the development of its own metallurgy, but that the lack of metal could have caused its insufficiency²⁸⁷.

The other pieces, common in large areas, show no evidence to contradict the proposed chronology. Also in support of this dating are the three bronze discs, which are not part of the deposit, but which probably belonged to the same owner. But the only evidence of an exchange with the south area are the askos vessel and the two marble beads which certainly were part of a production of Gumelnița area. The presence of southern elements in the deposits, surely brought here via exchanges, should not be a decisive factor in considering the entire deposit as being brought from another area²⁸⁸.

Gold, whether it came from the Transylvanian area or south of the Danube area, could have been processed in local workshops, especially that the hot hammering or forms melting and casting were well known to local craftsmen. The existence of a gold processing center in Gumelnița²⁸⁹ area, and especially at the south of the Danube²⁹⁰, does not exclude, for the same reasons mentioned above, the processing of this metal in the Cucuteni area, given the fact that the two pieces of Brad do not exhibit perfect analogies in the mentioned areas.

Returning to the significance of the objects from the Brad deposit, one can ask what is the practical or religious value of the askos vessel used for storing true material values of that era? In terms of the paste composition, the specific shape, especially since the vessel was fragmentary at the time it was deposited, it was far from the artistic creation of the Cucuteni A culture, especially in the ceramics area. Practically speaking, only the higher capacity and some security provided for the objects placed in the vessel so they could not fall (while whole, the

²⁸⁶H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 89.

²⁸⁷Idem, p. 90.

²⁸⁸G. P. Sergheev, op. cit., p. 150.

²⁸⁹H. Dumitrescu, op. cit., Dacia, 1961, p. 91.

²⁹⁰I. Ivanov, op. cit., Studia Prashistorica, p. 24.

narrower neck, somewhat deviated from the axis of the body, provided better conditions for storage and transport), are elements worthy of consideration for using this type of container for storage of such riches. For this purpose, there were quite a few other vessels more beautiful and better made in the inventory of housing in this settlement. It seems however, that the value of this vessel is related to its original meaning, as object of worship or as an import object with symbolic value, which came probably with the metal or other objects from the south. Used for a long time, in ritual practices, or as a means of storage and even transportation at certain rituals, until some of it was destroyed, the askos was also the very shelter of this great treasure of objects. Therefore, it can be considered an object of special significance, which continued to be of great value even if it has been only fragmentary preserved. In any case, among the deposits in the Eneolithic settlement here, it proves to be the only vessel of foreign origin, namely the Gumelnița origin.

The copper axe, of a special kind, without traces of use, very well done, was also a piece of symbolic value. In turn, it was brought from another area, namely the Danube Plain or was made in the settlement, it used to represent a unique or almost unique value both due to the quantity of metal contained in it and especially the beauty of the piece or the symbol it represented. However, in all these respects, such a piece could not belong to a common person in the community, as it is not excluded either that it could belong to the entire community's property since it was probably used only in certain circumstances of worship nature or as a hallmark of power.

If the copper bracelets had not such a big weight and a shape uncomfortable to be worn on the hands, then there would have been no need to discuss their significance. They would have been considered, naturally, simple ornaments, which were so common in Eneolithic cultures. But since the amount of metal embedded in them is considerably big, we are asking, did they also have a special significance? We think they did. The bracelets, like the copper axe, represent first of all a material value to which we can add a value as symbol of power or as an element of worship as they were only worn during various ceremonies or ritual practices.

The same can be said about the two gold discs, only that, due to their finesse and beauty, they could have been just simple ornaments. But, as H. Dumitrescu notes, they could be the schematization of the type of idol linked to fecundity and fertility as not to exclude any significance G.P. Sergheev gives to the two bronze discs from the deposit at Carbuna, when he considers them also related to sun worship. So the gold pieces may have a double significance, the more important one, however, seems to be related to religious practices, as they were anthropomorphic idols in different phases and assumptions of the evolution of the Mother-goddess culture, practiced on a large area of Europe and Asia. Their transformation in a relatively short period - sometimes different stylization stages of the same type of idol coexist - does not mean leaving the original meaning as they are, despite the loss of most features, the origin-image of them. In

this sense we consider the significance of the two convex discs which in a fairly advanced stage of development no longer represent the specific elements of religious objects but only their image or symbol. The shape and decoration of pearls on the edge of the pieces make us believe that we are dealing with religious objects embodying the sun²⁹¹, worshiped by ancient agrarian tribes. We cannot exclude, however, given the context in which they were found, that these two discs were used as ornaments, without any cultic meaning, in certain circumstances.

If we can say about the axe, the copper bracelets, and the two gold discs from the deposit that they had a religious significance along with a practical one, for other pieces we can only say that they are ornaments, quite common at that time. Thus, the more than 480 beads of bronze, the stag and marble canines and the two rings of brass constitute a single necklace that was worn around the neck. It is true that by the number of brass pieces and the meaning of the 190 stag canine beads represented, the necklace had an unusual character for that era which gave it a special particularity that doesn't exclude the value of symbol.

Although the presence of ornaments tip the scale in favor of an usual character of our deposit, we cannot overlook the significance of the few pieces of great value, which could also have had, as noted above, other roles in the community here. Even the ornaments that make the deposit, provided they became shared property or property of only one person, taken together, are already much more than just ornaments. The necklace itself becomes an object of special significance, which could not have been constituted by one person or worn usually as simple ornament. It gets, in this case, a cultic significance, as element of display during processions, when the bearer fulfilled different public functions and the ornaments, as such, were symbols of power.

Assuming therefore that the objects of the deposit were, by their number and quality or quantity of very precious metal at the time, the real elements used in ritual practices or as symbols of power, we cannot overlook though the purely decorative character, as ornaments, which prompted us, moreover, to treat all material as deposit of ornaments. Most of them, taken separately, are nothing but simple ornaments, so common in that era. But, taken in the context of the discovery and the special value of some of the objects, as underlined in this text, it radically changes the view regarding the significance of the entire deposit, to recognize the very special character, in which the cultural elements, of parade or symbol of power are predominant. Otherwise we could not explain the presence of the beautiful crossed arms axe, without signs of usage, of the two copper bracelets with an weight and shape that exclude the daily wear, of the two discs of gold, which incorporate a considerable fortune not only for a single person but also for a whole community of that time, and the hunting of over 100 stags to set up a portion of a necklace. All these, taken together, mark the particular value of this deposit, which is the largest in Cucuteni culture area and may constitute an example of

²⁹¹G. P. Sergheev, op. cit., p. 144,

the accumulation of significant value in the hands of a very important leader of that community. It is possible, however, this deposit to have been a collective accumulation and not to have belonged to one person only, but to the entire community, as a tribal deposit (**Fig. 31**).

In this context it seems difficult to explain why this important deposit was abandoned? What events occurred in this settlement, at the end of the phase A of Cucuteni culture which made such deposit not be looked at by those who hid it? If there was a caesura in between the Cucuteni settlement and the one from the next phase, Cucuteni AB, on this plateau, what was the cause of this event? Yet there has been nothing to prove such a rupture which would have made the entire Cucuteni A community to disappear from here and with it therefore this important deposit to remain in the ground.

If such things did not happen to the whole community but to the owner of the deposit only, in case this was a single ownership deposit, it would be easier to explain that no one claimed it so the location of the deposit remained the secret of the deceased or disappeared. It's hard to believe, however, that such a batch of objects of special intrinsic value would remain unknown to an entire community and therefore would not be sought in case of the owner disappearance.

Finally, based on what we previously stated, we can draw the following conclusions:

1 .- The deposit of ornaments from Brad, by the number of objects, is the largest in the Cucuteni culture area and among the most important in the Carpathian-Balkan zone.

2 .-The axe of bronze, by its typological characteristics, is a variant of Varna type or maybe Vidra type, which is interposed between them and the type of the fully developed crossed arms axe - Jászladány, being also, chronologically, the precursor of the Bradu version. It constitutes, therefore, a Brad variant of the Varna type or a special Brad type with Fîstîci variant, if we admit a direct evolution from the Vidra type, which is contemporary with the Ariuşd type. Chronologically then, type Varna (Vidra) - Ariuşd - Brad - Jászladány, all contained within the Cucuteni culture limits, phases A and AB.

3.- The copper bracelets are unique in the Southeast European Eneolithic culture, both by weight and body section, constituting thus a special type, which we can name the Brad type.

4.- The two discs of gold, by form and decoration, are also rare in the Cucuteni culture and they can constitute a special type - the type Hăbăşeşti transposed, in our case, in gold. They have features such as shape, arrangement of holes, number of holes for hanging and decorative motifs which separate them from similar pieces in other areas.

5.- The particularly high number of stag canines forming the necklace gives it a special character, as a religious value but especially as an object of display or as a sign of power, given that such a necklace could not have been manufactured in a short period of time and without a great collective effort.

6 .- Although the objects are mostly ornaments, the meaning of some of them, and the meaning of the whole lot give the deposit a special character, which does not exclude the cultural value or symbol of power.

7 .- The unique value of some of the metal pieces of the deposit and the relatively large number of bronze objects, represent a very important indication of the existence of gold and copper metallurgy in the Cucuteni culture.

8 .- The existence of some import pieces, southern pieces, and some analogies with pieces from the Danube area, shows the existence of cultural affinities between the Cucuteni and Gumelnița cultures.

9 .- The accumulation of a huge wealth for this period, represented by the number and uniqueness of the component pieces, proves that the owner of the deposit was either a great leader of the tribe, with public and ritual responsibilities, or it belonged to the entire tribe and was used in exceptional cases only or during specific religious or parade ceremonies.

ILLUSTRATIONS

- Fig. 1 - The general plan of the archeological site from Brad, Negri village.
Fig. 2 - The plan and profile S - XXVI.
Fig. 3 - The acropolis - the general plan of the excavations..
Fig. 4 - The askos vessel seen from below.
Fig. 5 - The askos vessel seen from above
Fig. 6 - The brass bracelets.
Fig. 7 - The brass axe.
Fig. 8 - The gold discs.
Fig. 9 - 1-Clay disc; 2-Brass ring-shaped beads; 3-Glassy-blackish paste beads; 4-Brass tubular beads; 5-Brass ring; 6-White marble beads.
Fig. 10 - Stag canine beads.
Fig. 11 - Stag canin beads (1,2).
Fig. 12 - Stag canine beads.
Fig. 13 - Brass discs.
Fig. 14 - Profile S - XXVI.
Fig. 15 - Thesaurus „in situ”.
Fig. 16 - Gold disc and stag canine beads.
Fig. 17 - Stag canin beads (1-2).
Fig. 18 - Stag canin beads (1-2).
Fig. 19 - Acropolis seen from Siret Valley(1); Acropolis seen from West (2).
Fig. 20 - Acropolis seen from South.
Fig. 21 - The askos vessel.
Fig. 22 - The askos vessel.
Fig. 23 - Brass bracelet.
Fig. 24 - Brass bracelet.
Fig. 25 - The brass axe.
Fig. 26 - The big gold disc.
Fig. 27 - The small gold disc.
Fig. 28 - Brass ring-shaped beads (1); Tubular and round beads (2).
Fig. 29 - Stag canine pearls.
Fig. 30 - The brass discs.
Fig. 31 - The Eneolithic thesaurus.
Fig. 32 - View of the site.
Fig. 33 - Brass rings, marble pearls (1); Stag canine beads.
Fig. 34 - Stag canine beads (1, 2).
Fig. 35 - Bracelets, gold discs and brass axe (1); Brass beads (2); Brass beads (3); Glassy paste beads (4).
Fig. 36 - Brass axe, discs and bracelets (1, 2).
Fig. 37 - Stag canine pearls (1); The Eneolithic thesaurus (2).
Fig. 38 - The Eneolithic thesaurus (1); The acropolis and the open settlement from Brad (2).

Cetatea dacică de la Brad

ISBN 978-606-8137-20-9

978-606-8137-20-9